

TEREZIŇSKĚ LISTY

SBORNÍK
PAMÁTNÍKU
TEREZÍN

32

2004

Z nových akvizic Památníku Terežín za rok 2003:

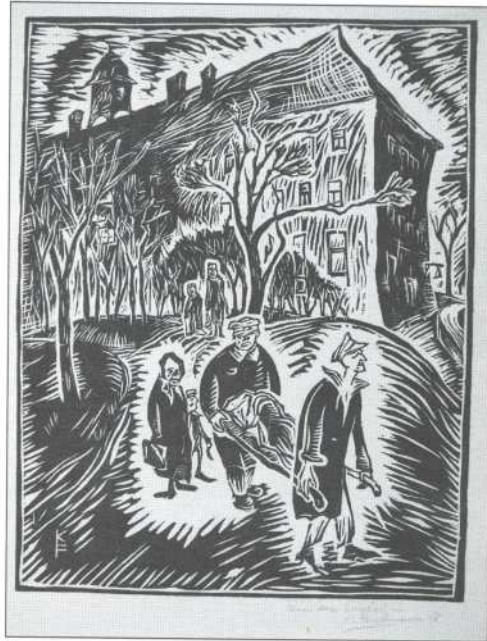
KAREL FLEISCHMANN

V roce 2003 se podařilo Památníku Terežín rozšířit soubor děl bývalého vězně terežínského ghetta MUDr. Karla Fleischmanna, a to o dvě grafiky z jeho předválečné tvorby.

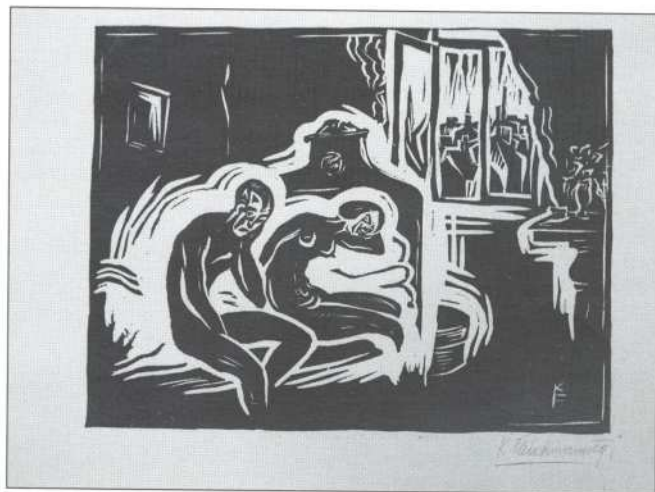
Karel Fleischmann se narodil 22. února 1897 v Klatovech a po studii na lékařské fakultě v Praze se vrátil zpět do Českých Budějovic, kde začal vykonávat lékařskou praxi. Ve třicátých letech 20. století se stal spoluzakladatelem avantgardní skupiny Linie. Z této doby také pochází obě zakoupené grafiky – linoryt „Nemocnice“ (1928) a dřevoryt „Manželská dvojice“ (1929) – vyznačující se pomalými, širokými a oblými tahy.

V roce 1942 byl transportem Akb z Českých Budějovic deportován do ghetta Terežín, kde pracoval jako lékař a organizátor zdravotní péče. Jeho aktivity v Terežíně se prolínají i do jeho tvorby a na mnoha kresbách jsou častokrát zachyceni starí či umírající lidé a interiéry nemocničních pokojů. K. Fleischmann během dvou a půl let strávených v ghettu vytvořil stovky kreseb převážně tuší, uhlem a černou křídou. Kromě malby se ve volném čase věnoval psaní poezie, próz a přednáškové činnosti.

Zahynul v Osvětimi, kam byl jed-

Karel Fleischmann: Nemocnice

Karel Fleischmann: Manželská dvojice

TEREZIŇSKĚ LISTY 32

SBORNÍK
PAMÁTNÍKU
TEREZÍN

© Památník Tereziín, 2004
ISBN 80-85433-93-1

OBSAH

Adlerův seznam (Zamyšlení nad českým vydáním 1. dílu monografie)

Miroslav Kryl

(7)

Zánik města Terezín a jeho přeměna v ghetto

Tomáš Fedorovič

(15)

Organizace a početní stavy strážní roty SS v Malé pevnosti Terezín

Jan Vajskebr

(44)

Osudy vězňů venkovního komanda SeestadtI

Miroslava Langhamerová

(54)

Medailonky vězňů

Miroslav Kubík

(58)

Vzdělávací činnost

Nada Štulcová

(69)

Zprávy a recenze

(83)

Chronologie

(98)

Bibliografie

(103)

OBSAH

Adlerův seznam (Zamyšlení nad českým vydáním I. dílu monografie)

Miroslav Kryl

(7)

Zánik města Terezín a jeho přeměna v ghetto

Tomáš Fedorovič

(15)

Organizace a početní stavy strážní roty SS v Malé pevnosti Terezín

Jan Vajskebr

(44)

Osudy vězňů venkovního komanda SeestadtI

Miroslava Langhamerová

(54)

Medailonky vězňů

Miroslav Kubík

(58)

Vzdělávací činnost

Nada Štulcová

(69)

Zprávy a recenze

(83)

Chronologie

(98)

Bibliografie

(103)

ADLERŮV TEREZÍN

(Zamyšlení nad českým vydáním 1. dílu monografie)

Miroslav Kryl

H. G. Adler: Terezín 1941–1945. Tvář nuceného společenství. I. Dějiny. Vydalo nakladatelství Barrister & Principal, Brno 2003, 361 str.

Za základ prvního českého vydání prvního dílu autorovy velmi obsáhlé terezínské monografie bylo vzato její druhé, opravené a doplněné vydání z roku 1960. Na vydání druhého a třetího dílu knihy – Sociologie a Psychologie – se v brněnském nakladatelství Barrister & Principal intenzivně pracuje.¹⁾

Chtěl bych ještě předdeslat, že také první vydání Adlerova dodnes nejrozsáhlejšího díla o terezínském koncentračním táboře pro židovské obyvatele se v roce 1955 uskutečnilo v téměř nakladatelství. O tři roky později tam byl vydán týmž autorem široce komentovaný soubor pramenů k dějinám Terezína. Editor mu dal metaforický název, jehož první část lze do češtiny přeložit jako Zatajená (nebo Zamlčená) pravda. Podtitul zní: Terezínské dokumenty.²⁾

Už první vydání Adlerova historického kompendia vyvolalo – vedle kladného ohlasu v Německu a západní Evropě – i řadu kritických výhrad. Autor na ně reagoval v předmluvě k 2. vydání; většinu jich však odmítl. Setrval u své koncepcce a na většině původních tezí a ideových východisek i hodnocení jednotlivých osobností i v Terezíně vězněného kolektiva („nuceného společenství“). Zdá se však, že autor byl některými námitkami tísněn; v uvedené předmluvě se odvolává na Leo Baecka jako na nejvyšší autoritu, se kterou konzultoval všechny podstatné aspekty své monografie. Uvedl doslova: „O žádné z nich [tzn. osobností – pozn. M. K.] v této knize není uvedeno nic, co bychom si nemysleli oba. Odpovědnost sice nesu já, protože jsem to byl já, kdo větám dával tvar, Baeck je ale schválil a stvrdil svým úvodním slovem.“³⁾

Adlerova etická a filozoficko-teologická východiska, stejně jako hledání viny uvnitř židovského společenství, překračují hranice i možnosti historiografie. Autor, až na výjimky, tvrdošíjně zastává stanovisko, že mravně selhali zejména ti židovští představitelé, kteří z vůle nacistických organizátorů genocidy zastávali vedoucí funkce ve vězeňské tzv. samosprávě v terezínském táboře; ten byl v prvním období i oficiálně nazýván ghettem. Značnou část viny však autor přisoudil celému kolektivu nebo jeho větší části; přinejmenším proto, že tato většina dle jeho názoru podlehla iluzi, tj. klamně představě o Terezíně jako útočišti, v němž bude možno přečkat válku a pronásledování. Autor v tomto smyslu vystupuje na mnoha stránkách svého díla jako jedinečný a neotřesitelný nejvyšší soudce, respektive arbitr. Jeho zaujetí proti českým Židům i jeho obecně protičeské postoje jsou imanentní součástí kompozice díla a je možno je přinejmenším hodnotit jako jednostranné. Přitom není sporu o tom – a uznávají to téměř bez výjimky všichni Adlerovi kritikové –, že jde o monumentální a dosud

nejúplnější monografii o terezínském táboře. Autorovi se podařilo shromáždit a zpracovat ohromné množství faktografického materiálu. Adlerovou *třetí* historickou knihou (navazující na Terezín a Zatajenou pravdu) je soubor studií o deportacích Židů z Německa, jejíž titul je z němčiny nesnadno přeložitelný: Člověk pod správou (nebo: v zajetí byrokracie).⁴⁾

Z knižně vydaných kritických ohlasů českých autorů na Adlerovo dílo bych chtěl připomenout dobově podmíněné odmítavé vyjádření Karla Laguse a Josefa Poláka.⁵⁾ Kriticky a polemicky se s Adlerovým dílem vyrovnával dnes již zesnulý nejvýznamnější český historik, zabývající se dějinami terezínského koncentračního tábora a protizidovské genocidy, Miroslav Kárný.⁶⁾ Z jeho vyjádření bych chtěl vyjmout stanovisko, které přednesl na mezinárodní historické konferenci v Terezíně roku 1991. Autor ocenil ohromný přínos všech tří Adlerových historických děl a dalších studií, které prohlásil za základ terezínského dějepisectví. Uvedl mimo jiné:

„Díky faktografickému bohatství a soustavnosti výkladu historie terezínského tábora a života v něm si Adlerovy práce získaly velkou autoritu. Jsou přijímány jako terezínská kronika, naprosto spolehlivá jak uváděnými fakty, tak svým hodnocením a soudy.

Adler sám byl přesvědčen, že ve své knize podal v podstatě definitivní obraz terezínského Zwangsgemeinschaft, který může být jen v podrobnostech obohacen a poopraven. Při veškerém pozitivním ocenění Adlerova díla musíme konstatovat, že vývoj terezínských studií se nezastavil. (...)

Při posuzování Adlerova díla je třeba vzít v úvahu, že zejména ve své terezínské monografii není jen kronikářem terezínského dění, ale že současně vystupuje jako účastník tohoto dění, který na stránkách své knihy dobojovává své osobní terezínské zápasy. Ostatně toto nebezpečí ohrožuje víceméně všechny nás terezínské historiky, kteří jsme byli terezínskými vězni.

Adlerovo dílo zvlášť negativně ovlivnil jeho obdivný vztah k neblahé postavě terezínského života, ke Karlu Loewensteinovi, kterého Adler vylíčil ‚v nejlepší smyslu jako rytíře bez bázně a hany‘. Loewensteinovy paměti velmi silně ovlivnily Adlerovo dílo. (...)

Velkým kladem Adlerovy terezínské monografie je neobyčejně rozsáhlý poznámkový aparát. Na tomto pozadí lze však snadno přehlédnout, že některé Adlerovy klíčové teze nejsou ničím doloženy a odporují skutečnosti.

Taková je například jeho teze o existenci interní a ilegální koalice sionistů, komunistů a českých asimilantů v táborové tzv. samosprávě. Na této koalici údajně ztroskotávaly veškeré snahy čelit rozbujelé korupci, protekcionářství a jiným reálně existujícím zlořádům v terezínském životě. Sem patří také Adlerovo nepravdivé tvrzení, že mezi vedoucími osobnostmi tří uvedených politických směrů došlo k tajné úmluvě o ochraně před transporty. Ostatně pravdivá není ani informace, že Ing. Jiřím Voglem byla v radě starších zastoupena komunistická strana.

Do kategorie nedoložených a nepravdivých tvrzení patří i Adlerova teze, že

Protektorát Čechy a Morava byl územím, kde ze všech zemí ovládaných nacistickým Německem místní obyvatelstvo nejméně přispělo k ilegální záchraně perzekvovaných Židů. Z korespondence, kterou jsem s Adlerem v této věci vedl, je zřejmé, že číslo o nízkém počtu zachráněných, o něž svůj závěr opíral, nebyl s to doložit žádným pramenem.⁷⁾

Na závěr tohoto poněkud rozsáhlejšího exkurzu bych chtěl připojit krátkou úvahu Ruth Bondyové. V roce 1991 vyšla poprvé v českém překladu její biografie Jakuba Edelsteina, která je nejen životopisem tohoto významného sionistického politika a prvního židovského staršího Terezína. Jde o první přehledné dějiny sionistického hnutí v českých zemích, včetně období nacistické okupace a Terezína. Z tohoto zorného úhlu posoudil M. Kárný význam díla R. Bondyové, které bylo vydáno nejdříve v Izraeli a posléze v anglickém překladu v USA. Ocenil je jako nejvýznamnější badatelský počín od vydání Adlerovy monografie.⁸⁾ Kniha je široce koncipovaným kulturně historickým přehledem, do něhož je zasazeno líčení života středoevropských židovských komunit i jednotlivců, a to od přelomu 19. a 20. století až po apokalypsu v době hitlerovské nadvlády.⁹⁾ Autorka v úvodní poznámce k terezínským kapitolám stručně komentovala Adlerovu monografii. Prohlásila ji za fundamentální dílo nepostradatelné pro každého, kdo se zabývá výzkumem terezínského ghetta. Konstatovala, že Adler sice v posledních letech zmínil své negativní hodnocení zaměřené vůči Edelsteinovi, židovskému vedení v Terezíně a tamní péči o děti a mládež, ale výsledky, ovlivněné jeho jednostrannými soudy, zůstávají. Byl to jeden z hlavních důvodů, pro které se autorka rozhodla téma zpracovat a knižně publikovat.¹⁰⁾ Už v předmluvě požaduje R. Bondyová velmi diferencovaný přístup při posuzování židovských rad, ustanovených Němci: „Rady starších byly obrazem přemoženého evropského Židovstva, jeho pohledu na svět, způsobů myšlení, nadějí a iluzí. Je zapotřebí nadřazenosti, zbavené všeho soucitu pro tyto ztracené lidi, aby člověk dospěl k odsuzujícímu výroku o Židech, kteří spolupracují na vlastní zkáze, jako to učinila Hannah Arendtová. Šesti milionům mrtvých – a židovským vůdcům mezi nimi – nesmí být upíráno základní právo na to, aby se na ně nahlíželo jako na jedinečné lidské bytosti, aby nebyli házeni do jednoho pytle jako mlhavá a beztvářá hmota.“¹¹⁾

Na závěr bych chtěl připojit informaci o významném badatelském příspěvku jiné izraelské historičky, Livie Rothkirchenové, a to právě v souvislosti s Adlerovým dílem. Na základě autentických dokumentů přesvědčivě vyvrátila Adlerovu tezi o tom, že si Edelstein dělal iluze, jaký osud připravuje nacistické vedení a jeho represivní aparát židovskému obyvatelstvu. Podle M. Kárného badatelka prokázala, že „Edelsteinova koncepce nebyla založena na iluzích o konečném vyhlazovacím cíli německé protižidovské politiky. Její podstata spočívala v odpovědi na otázku, jak by židovská politika měla svými slabými silami čelit všemocné fašistické diktatuře cílevědomě směřující k uskutečnění tohoto svého cíle.“¹²⁾

Považoval jsem za potřebné předeslat tyto stránky ještě dříve, než budu charakterizovat vlastní českou edici Adlerovy knihy. Když mě brněnské nakladatelství Barrister & Principal požádalo o odbornou spolupráci, podmínil jsem jí tím, že by mělo jít o edici kritikou. Vzhledem k okolnostem, týkajícím se autora samotného i úspěchu jeho monografie zejména na Západě, neváhám označit souhlasný postoj ředitele nakladatelství Ivo Lukáše za odvážný čin. Vždyť jen výčet poct a vyznamenání, kterých se H. G. Adlerovi dostalo, i významných osobností, které se k němu hlásí jako k vědci i umělci, je jistě úctyhodný.¹³⁾ Lze říci, že jsem pro svůj záměr našel pochopení i u odpovědné redaktorky Kateřiny Mikšové a překladatelky Lenky Šedové.

Nemělo by smysl dopodrobna líčit obtíže a problémy spojené s adekvátním přetlumočením Adlerova textu, včetně rozsáhlého zastoupení pramenných citací. Výčet zásad, jimiž jsme se při práci s textem řídili, jakož i zdůvodnění zvoleného postupu nalezne čtenář v ediční poznámce (na str. 363 českého vydání).

Hlavním nástrojem kritického přístupu se tak stala řada redakčních poznámek, které jsou přiřazeny ke všem 7 kapitolám hlavního textu a dále k Adlerově Předmluvě k druhému vydání, k příloze (tj. k jím koncipovanému Historickému kalendáři Terezína a ke komentovanému výčtu pramenů a literatury). V nich jsme opravili konkrétní omyly a nedopatření, která se objevila ve druhém německém vydání, jak je to běžné při každé reedici vědeckého nebo uměleckého slovesného díla. Další upřesnění se týkala faktografických údajů a autorových hodnocení tam, kde byl autor limitován soudobým stavem pramenné základny. (K jejímu rozhojnění ovšem sám významně přispěl.) Se souhlasem vydavatele se setkal doslov, v němž jsem se pokusil o celkové zhodnocení díla.

Je možné, že pamětníci a další čtenáři najdou v české edici ještě další pasáže, k nimž zaujmou kritický postoj, a to nad rámec zmíněných redakčních poznámek. Jak se při podobných rozsáhlých projektech stává, ani naše edice se nevyhnula drobným chybám či nedopatřením. Vloudil se do ní ne zrovna šťastný překlad tzv. měny v ghettu Tereziín („ghettové peníze“). K nedopatřením patří např. neúplná citace z knihy K. Laguse a J. Poláka, zde již zmíněné. Tak se stalo, že na stránce 302, v redakční poznámce číslo 17, bylo v poslední větě vynecháno několik slov, včetně slovesného přísudku. Správná formulace má tedy znít: „Velitel tábora, jemuž musel být každý rozsudek předložen [šlo o rozhodnutí tzv. soudu ghetta – pozn. M. K.], jej často změnil v neprospěch odsouzeného.“

Za významné pokládám následující „kauzy“, s nimiž bych chtěl čtenáře tohoto článku blíže seznámit. V první řadě jde hned o 1. kapitolu Židé v Protektorátě 1939/1941, v jejímž závěru čteme Adlerem sestavený údaj o 424 ukrytých, a tak zachráněných z řad pronásledovaných židovských obyvatel protektorátu.¹⁴⁾ V českém překladu čteme (na str. 40) tato Adlerova slova: „V žádné zemi obsazené Hitlerem, ba ani v Německu, nebyly ilegální akty záchrany Židů tak zřídka jako na území Protektorátu.“ V redakční poznámce č. 5 (otištěné na str. 41) jsme široce ocitovali badatelské stanovisko M. Kárného, ve kterém

zpochybnil autorův číselný údaj, ke kterému neuvedl žádný pramenný odkaz. Připojili jsme Kárného rekapitulaci vlastní výměny názorů s H. G. Adlerem, která podle mého soudu stojí za zaznamenání i v této stati: „(...) V korespondenci se mnou Adler uznal, že při tak choulostivých šetřeních, jako je život v ilegality, mají statistiky krajně pochybnou cenu. ‚Kdybych psal svou knihu dnes, uvedl bych určitý údaj jen s největší rezervou anebo spíše bych se tomu zcela vyhnul,‘ takovými slovy ukončil svůj dopis. Bohužel H. G. Adler nikdy svůj údaj a z něho odvozenou tezi veřejně takto nezpochybnil.“

Lze dodat, že velkou část redakčních poznámek tvoří další odkazy na průkopnické dílo M. Kárného, včetně jeho rozhodujícího podílu na práci tvůrčích týmů, které připravily k vydání monumentální edice Terezínské pamětní knihy.¹⁵⁾ Platí to i o těch pasážích, v nichž jsme konstatovali Adlerovy jednostranné úsudky o čtených aspektech terezínské reality, o židovských představitelích a jiných významných osobnostech. Autorovy soudy o J. Edelsteinovi jsme konfrontovali, třeba jen pomocí bibliografického odkazu, s česky vydanou monografií Ruth Bondyové, zde již zmíněnou.

Snad čeští čtenáři přijmou s porozuměním i to, že bylo třeba upřesnit některé Adlerovy mylné nebo nespolehlivé údaje o Heydrichově údajném židovském původu. Hned na začátku již zmíněné první kapitoly svého díla autor podlehl této legendě, šířené po válce i některými bývalými funkcionáři poraženého hitlerovského režimu. Klíčovou roli při vyvrácení zmíněné pověsti, kterou v 50. a 60. letech přejali i někteří historikové, sehrála studie prof. Shlomo Aronsona o Heydrichovi a počátečním období německé politické policie.¹⁶⁾ Podobně jsme komentovali, a tak upřesnili některé autorovy úsudky o Eichmannovi. Vždyť první i druhé vydání Adlerovy monografie o Terezíně spadalo do doby před Eichmannovým dopadením, následným vyšetřováním a soudním procesem v Jeruzalémě.¹⁷⁾

Zbývá poslední případ, který jsem v této stati vyčlenil k podrobnější informaci. A musím říci, že Adlerova dvakrát zopakovaná omluva na adresu někdejšího hlavního statistika SS na mě dodnes působí šokujícím a skličujícím dojmem. Pokládám ji za žalostný doklad společenského tlaku, kterému byl vystaven. Možná mu hrozila, a také jeho nakladateli, žaloba a soudní proces, snad uvěřil (alespoň zčásti) Korherrově obhajobě. Jádrem mé úvahy je Adlerovo hluboké politování na adresu tehdejšího (tj. v době mezi léty 1955 a 1960) váženého ministerského rady ve vládě Spolkové republiky Německo dr. Richarda Korherra. Na stránkách druhého vydání terezínské monografie se mu omlouval za to, že jej v prvním vydání označil za „statistika SS“ a tím jemu, jenž byl po válce (respektive po roce 1949) rehabilitován, způsobil urážku na cti. Vysvětlit to můžeme jediným způsobem: Korherr byl v padesátých letech v Západním Německu zproštěn jakýchkoliv obvinění za kolaboraci s nacistickým režimem.¹⁸⁾

Jenže: Korherr od roku 1940 vykonával funkci inspektora pro statistiku u říšského vůdce SS a šéfa německé policie, tj. Himmlera, a při říšském komisariátu pro upevnění německví (ten rovněž podléhal Himmlerovi). Současně řídil sta-

tistické oddělení v Hlavním úřadu SS. K novému vydání Korherrova spisu Pokles porodnosti (1936) napsal Himmler předmluvu. Právě pro něj uvedený technik vypracoval v letech 1943–1944 statistické zprávy o provádění „konečného řešení židovské otázky“. Tyto smutně proslulé zprávy podléhaly na Himmlerův příkaz přísnému utajení. Po svém zveřejnění po válce vešly do historie holocaustu: obsahují statistický materiál o systematickém vyvražďování židovských obyvatel Evropy. Byl publikován i dopis říšského vůdce SS Korherrovi, v němž mu ukládá nahradit ve zprávě výraz „zvláštní zacházení se Židy“ (Sonderbehandlung der Juden), což v daném případě znamenalo hromadnou vraždu, výrazy o jejich odtransportování. Ve statistických tabulkách tomu odpovídal krycí termín „evakuace“.¹⁹⁾ Korherr je současnými historiky holocaustu právem považován za spoluviníka tohoto obrovitého zločinu. A to přesto, že nikdy nebyl členem SS. V roce 1961, tedy nedlouho poté, kdy Adler svou omluvu ve druhém vydání terezínské monografie publikoval, byl Korherr z vládních služeb (z ministerstva financí) propuštěn.²⁰⁾

Snad mohu v úplném závěru tohoto článku čtenářům doporučit komentovanou českou reedici Adlerova díla. Teprve jejich eventuální zájem, případně úsudek, bude rozhodující, a to i pro přijetí proponovaných dvou zbývajících dílů velké terezínské monografie.

Poznámky

- ¹⁾ Srov. německý originál: H. G. Adler: Theresienstadt 1941–1945. Das Anlitz einer Zwangsgemeinschaft, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1960.
- ²⁾ Týž (editor): Die verheimlichte Wahrheit. Theresienstädter Dokumente, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1958.
- ³⁾ H. G. Adler: Terezín 1941–1945, I, s. 17. – Na toto české vydání budeme odkazovat i v dalších poznámkách. – K osobnosti někdejšího berlínského vrchního rabína a filozofa, v době nacismu předsedy Říšského sdružení Židů v Německu (v Terezíně byl vězněn od konce ledna 1945 do osvobození v květnu 1945) viz podrobněji: Albert H. Friedländer: Leo Baeck v Terezíně. In: Terezín v konečném řešení židovské otázky. Mezinárodní konference historiků k 50. výročí vzniku terezínského ghetta 1941–1945, ed. M. Kárný a V. Blodig, Praha 1992, s. 93–101. Srov. též: A. Hyndráková, H. Krejčová, J. Svobodová: Prominenti v ghettu Terezín (1942–1945). Edice dokumentů, Praha 1996, s. 63, 206. Budiž řečeno, že dr. L. Baeck, jenž odmítl využívat privilegovaného postavení, byl v Terezíně všeobecně váženou a respektovanou osobností; příkladná byla např. jeho tolerance k vězňům jiného než židovského vyznání.
- ⁴⁾ H. G. Adler: Der verwaltete Mensch. Studien zur Deportation der Juden aus Deutschland, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1974. – Blíže o autorovi, který je znám též jako spisovatel a básník, viz: Eva Kolářová: H. G. Adler a jeho Terezín. In: Terezínské studie a dokumenty (dále jen TSD), ed. M. Kárný a E. Lorencová, Praha 1999, s. 194–208.
- ⁵⁾ K. Lagus, J. Polák: Město za mřížemi, Praha 1964, s. 7–8. Podářilo se mi najít doklad o tom, že Adler četl Lagusovu a Polákovu knihu. Jejich monografii uvedl v seznamu pramenů a literatury v souvislosti s osudem terezínských transportů z podzimu r. 1942. Viz: Der verwaltete Mensch, s. 1044. Významná je i stať prof. Wolfganga Benze: Vnucené iluze. Úvahy o vnímání a přijímání ghetta Terezín. In: TSD, 2002, s. 39–48.
- ⁶⁾ Viz zejména: Jaroslava Milotová: Miroslav Kárný (1919–2001) a Výběrová bibliografie prací Miroslava Kárného 1971–2001. In: TSD 2002, s. 23–38.

- 7) M. Kárný: Výsledky a úkoly terezínské historiografie. In: Terezín v konečném řešení židovské otázky (sborník), s. 23–24.
- 8) Tamtéž, s. 27.
- 9) Srov.: Ruth Bondyová: Jakob Edelstein, Praha 2001.
- 10) Tamtéž, s. 447–448, poznámka č. 5 k 19. kapitole.
- 11) Tamtéž, s. 9–10.
- 12) M. Kárný: Výsledky a úkoly terezínské historiografie, s. 27.
- 13) Viz doprovodný text na záložce českého vydání I. dílu Adlerovy monografie Terezín 1941–1945 a srov. dále: E. Kolářová: H. G. Adler a jeho Terezín, s. 195–196. (Viz zde poznámku č. 4.)
- 14) Zde, na str. 3 a v poznámce 7, jsme uvedli stručně vyjádření M. Kárného k této otázce, jež zaznělo v r. 1991 na terezínské historické konferenci.
- 15) Srov.: H. G. Adler: Terezín 1941–1945, s. 111, poznámka redakce č. 3 (pokračování z předchozí strany).
- 16) S. Aronson: Reinhard Heydrich und die Frühgeschichte von Gestapo und SD, Stuttgart 1971. Srov. dále: H. G. Adler: Terezín 1941–1945, s. 354.
- 17) Ve své knize *Der verwaltete Mensch* (1974) Adler již nezopakoval svá sporná tvrzení o Heydrichově původu a dokumentárně upřesnil i citace z jeho projevu v Praze dne 10. 10. 1941, jakož i protokol z Wannsee. Vyváženým způsobem rovněž interpretoval Eichmannovu roli před eskalací protizhidské genocidy i během ní. Ke svým původním tvrzením, která uveřejnil v terezínské monografii, se již nevracel.
- 18) Srov.: H. G. Adler: Terezín 1941–1945, Předmluva k druhému vydání, s. 20 a 321–322.
- 19) Viz: León Poliakov, Joseph Wulf: *Das Dritte Reich und die Juden*. Dokumente und Aufsätze, Berlin 1955, I. vyd., s. 240.
- 20) Viz: *Enzyklopädie des Holocaust. Die Verfolgung der europäischen Juden*. Hauptherausgeber: Israel Gutman, Herausgeber der deutschen Ausgabe: Eberhard Jäckel, Peter Longerich, Julius H. Schoeps, München–Zürich 1995, Band II (s. 799–800). Stručně jsme celý případ komentovali v českém vydání monografie na str. 21 v pozn. č. 2.

ADLER'S TEREZÍN

(On Reading the Czech edition of Part I of the monograph)

Miroslav Kryl

Summary

H. G. Adler: *Terezín 1941–1945. Tvář nuceného společenství. I. Dějiny* (Theresienstadt 1941–1945. *The Face of a Captive Community. I. History.*) Published by Barrister & Principal, Brno 2003, 361 pages.

This article seeks to introduce the readers of *Terezínské listy* (Terezín Yearbook) to the first Czech edition of Part I (History) of an extensive monograph by Dr. H. G. Adler, entitled *Theresienstadt 1941–1945 (Das Anlitz einer Zwangsgemeinschaft)*, published according to its second edition from 1960. The Brno-based publishing house Barrister & Principal displayed maximum consideration for an adequate translation of the author's original text. At the same time, this is a critical, annotated edition containing explanatory notes and comments in editorial notes. The author's extensive annotations given in the list of sources and literature have been considerably adjusted or abridged, and annotated as well.

ADLERS THERESIENSTADT

(Gedanken zur tschechischen Ausgabe des I. Teils der Monographie)

Miroslav Kryl

Resümee

H. G. Adler: *Terezín 1941–1945. Tvář nuceného společenství. I. Dějiny* (Theresienstadt 1941–1945. *Das Anlitz einer Zwangsgemeinschaft. I. Geschichte.*) Herausgegeben vom Verlag Barrister & Principal, Brno 2003, 361 Seiten.

In meinem Artikel habe ich versucht, den Lesern des Sammelwerks *Terezínské listy* (Theresienstädter Blätter) die erste tschechische Ausgabe des I. Teils (Geschichte) der umfassenden Monographie von Dr. H. G. Adler *Theresienstadt 1941–1945 (Das Anlitz einer Zwangsgemeinschaft)* nach deren zweiten Ausgabe von 1960 nahezubringen. Für die tschechische Edition des Verlags Barrister & Principal in Brno wurde eine Vorgehensweise gewählt, die größte Rücksicht auf eine adäquate Übertragung des ursprünglichen Textes des Autors nimmt. Gleichzeitig handelt es sich jedoch um eine kritische und kommentierte Ausgabe, die in den Anmerkungen der Redaktion zum Haupttext Erklärungen und Präzisierungen enthält. Die sehr umfangreichen Annotationen des Autors im Quellen- und Literaturverzeichnis haben wir rücksichtsvoll überarbeitet, ggf. gekürzt und ebenfalls kommentiert.

ZÁNİK MĚSTA TEREZÍN A JEHO PŘEMĚNA V GHETTO

Tomáš Fedorovič

Do chaosu a krutosti druhé světové války byly zataženy všechny skupiny obyvatel v českých zemích. V letech 1941–1942 dochází ke změně postoje nacistických špiček k židovské otázce. Po otevření východní fronty v létě 1941 se opouští od politiky vystěhovalectví a začíná se praktikovat fyzické vyhlazení židovského obyvatelstva. Osud protektorátních Židů měl být totožný, ovšem shodou okolností došlo na přelomu let 1941–1942 k částečnému zpomalení celého procesu a pro české a moravské Židy muselo být zřízeno ghetto. A právě zřízení ghetta se nestalo jen tragédií židovskou, ale i českého a německého obyvatelstva dosud žijícího v tomto posádkovém městě.

Smyslem tohoto článku je snaha o postihnout celé šíře bolesti a zmaru, kterému bylo vystaveno české, německé a židovské obyvatelstvo v Terezíně.¹⁾ Pro historii Terezína je příznačné, že v letech 1939–1942 ji provázely vlny vystěhovávání a přistěhování všech národnostních skupin. Abychom tyto vystěhovalce a přistěhovalecké vlny postihli, musíme se vrátit do doby, která předcházela posledním měsícům roku 1941. V Terezíně a v blízkých Bohušovicích nad Ohří žilo podle seznamu, který vyhotovil v březnu 1939 bohušovický městský úřad, 93 Židů.²⁾ Mnozí z nich utekli ze zabraného českého pohraničí, nyní Sudetské župy, jako Ferdinand Balla,³⁾ nebo rodina Grünhutova.⁴⁾

Dne 29. července 1940 vyšla vyhláška „Ohlašovací povinnost Židů“ Okresního úřadu (dále jen OÚ) v Roudnici n. L. adresovaná Městskému úřadu v Bohušovicích, podle níž osoby židovského původu, jež bydlí ve zdejší okrese (mimo obvod vládního policejního úřadu v Terezíně), musí ve lhůtě tří dnů hlásit pobyt, změnu svých osobních a majetkových poměrů na referátu židovských záležitostí OÚ v Roudnici n. L. Neuposlechnutí této vyhlášky mělo být trestáno pokutou 5000 korun nebo 14 dní vězení.⁵⁾ Tehdejší židovské obyvatelstvo starší 14 let bylo nuceno podrobit se evidenci a hlásit veškeré změny ohledně bydliště.⁶⁾ To se však mělo změnit. Následovaly povinné prohlídky stavu bydlení a pod patronací OÚ v Roudnici n. L. probíhalo v červenci 1941 vystěhování veškerého židovského obyvatelstva z Terezína pod názvem „Přesídlovací akce Židů v Terezíně.“⁷⁾ Do této akce se zapojila i místní organizace NSDAP. Protože Židé měli domy, vily a prostorné byty, které byly po ohledání shledány „unangemessen groß“ a německé, především stranické orgány a nakonec i české úřady vznesly požadavky na ubytování svých lidí, byli Židé nuceni se sestěhovávat, či bydlet v nevyhovujících bytových poměrech, a jejich byty byly pak převáděny na árijské obyvatelstvo s tím, že nájem jim bude vyplácen na jejich vázaný účet. Například dne 17. června 1940 bylo provedeno ohledání bytových podmínek Karla Beneše, bývalého majitele železářského obchodu, toho času bytem v Palackého ulici čp. 121. Bylo zjištěno, že obývá čtyři pokoje a kuchyň,

a navrženo, aby se na dvorku domu opravila starší bouda, ve které by po opravě mohl bydlet. Ani to však nestačilo a na základě rozhodnutí místního vedoucího NSDAP se měl vystěhovat z Terezína. Nakonec skončil se svou 67letou manželkou a 66letou sestrou v jedné místnosti u Františka Švagrovského v Brozanech.⁸⁾

Toto vystěhovávání židovského obyvatelstva pokračovalo až do začátku září 1941⁹⁾ a končilo paradoxně tři měsíce před příjezdem prvního židovského transportu do Terezína. V Terezíně tak zůstalo pouze několik židovských žen provdaných za árijce.¹⁰⁾ Židovské obyvatelstvo bylo vysídleno do blízkých vesnic roudnického okresu, jednalo se především o obce Libochovice, Brozany, Mšeno, Travčice, Židovice či Berníkov.¹¹⁾

V říjnu roku 1941 se staré pevnostní město objevuje v materiálech nejvyšších nacistických špiček. Na poradě z 10. října 1941 se R. Heydrich kromě oznámení připravovaných deportací dotkl i možnosti ghettoizace protektorátního židovstva. Po nastínění, jak by si takový provoz ghetta představoval, sdělil přítomným, že v Čechách připadá v úvahu starý husitský hrad Starý Tábor, ale „...am besten wäre die Übernahme von Theresienstadt durch die Zentralestelle für jüdische Auswanderung“. Ghetto v Terezíně by bylo pouze přechodným sběrným táborem a po evakuaci (tzn. deportaci do východních oblastí) by se celé území mohlo stát „zu einer vorbildlichen deutschen Siedlung“. ¹²⁾ Problém uskutečnění tohoto plánu byl ovšem v tom, že v Terezíně žila kromě Němců (jak jsme již poznamenali výše, Židé v té době v Terezíně již nebyli) i daleko početnější česká většina. Vystěhování českého obyvatelstva mělo být vynuceno a urychleno, jak mylně Heydrich předpokládal, ztrátou zaměstnání u vojenských jednotek, které měly na jeho žádost u vojenského velitele v protektorátu Rudolfa Toussainta odejít z Terezína. Další hybnou silou, tentokrát jistě úspěšnější pro vystěhování českého obyvatelstva z Terezína, měla představovat částečná náhrada nákladů na vystěhování. Toto odškodnění mělo být provedeno kvůli rozdílné mentalitě Čechů (na rozdíl od podobných akcí v Generálním Gouvernementu, kde byli dotyční prostě vyhnáni). Ti, kteří by na podmínky vystěhování nepřistoupili, měli být ponecháni na místě s tím, že by se museli podřídit zájmům ghetta.¹³⁾ Dosažení vytýčeného úkolu, tj. vytvoření vzorového sídliště, bychom mohli rozdělit do dvou fází. První z nich byla evakuace Židů do města – ghetta – a následně dále na Východ. Ve druhé fázi v dosud neurčeném časovém horizontu mělo dojít k vysídlení árijského obyvatelstva. Tento záměr nezměnila ani další Heydrichova porada ze dne 17. října 1941, kde bylo konstatováno, že se dosáhlo dohody se zplnomocněncem branné moci při říšském protektorovi a Terezín byl vojskem opuštěn. Tím bylo Čechům dáno na vědomí, aby se přestěhovali někam jinam (Den Tschechen ist nahegelegt, anderswohin zu ziehen).¹⁴⁾ I v tomto případě Heydrichova myšlenka předbíhala realitu.

Dne 3. října 1941 vyšlo nařízení „O zaměstnání Židů“¹⁵⁾ a K. H. Frank, státní sekretář, se 7. listopadu obrátil na Úřad říšského protektora, velitele bezpečnostní policie a bezpečnostní služby (dále jen BdS), zda není nutné vydat v pro-

tektorátu předpisy navazující na vydané nařízení o zaměstnání Židů v Říši.¹⁶⁾ BdS na to Frankově kanceláři obratem odpověděla, že s ohledem na očekávanou evakuaci Židů do Terezína není v protektorátu vydávání takovýchto zákonných prostředků více aktuální.¹⁷⁾ Tuto odpověď podepsal za BdS vrchní vládní rada dr. Maurer, který v židovské protektorátní politice zastával velice významné místo, jak můžeme vyčíst z rozdělovníku BdS, a který byl v dubnu 1942 zaslán K. H. Frankovi v jeho funkci vyššího velitele SS a policie v protektorátu. SS Obersturmbannführer dr. Augustin Maurer byl vedoucím III. skupiny pro právní a správní záležitosti a současně i vedoucím pro veškeré vnitřní záležitosti BdS. Nakonec pod něho spadal i referát židovské otázky, tj. legislativní a správní opatření všeobecného rázu, označení, evakuace, záležitosti ghetta a odškodnění přestěhovačů.¹⁸⁾ Tento muž tedy v následujících měsících sehraje na německé straně rozhodující roli při uskutečňování cíle vytýčeného v říjnu 1941.

Dnem 24. listopadu 1941 začíná evakuace protektorátních Židů do Terezína. Deportovaní Židé jsou nahnáni do opuštěných vojenských kasáren, protože celé město je zatím nepřístupné a vyjít z kasáren mohou Židé pouze v pracovních kolonách a pod dohledem četníků. Obraz města se dosud nemění a pouze fáma o možném vyklizení města nasvědčuje, že se vše v brzké době změní.¹⁹⁾ Vyhlazovací válka na Východě přináší nové možnosti v řešení židovského problému. Hitler vyjadřuje přání, aby byli Židé z německého prostoru do konce roku 1941 vyvezeni. Podle říjnových úvah nemělo mít ghetto Terezín dlouhého trvání, jak naznačuje poznámka o ubytovacích podmínkách (trocha slámy na zemi nebo díra v zemi) a o každodenním vypravení dvou až tří vlaků vždy s tisícem Židů do Terezína.²⁰⁾ Pokud bychom to spočítali na protektorátní poměry, pak ve 44, resp. 29 dnech by veškeré protektorátní židovstvo skončilo v Terezíně a stejně rychlým tempem by bylo vyvezeno dále na Východ. Tak ohromnou masu lidí však nemohlo pojmout těch několik uvolněných kasáren, které byly dosud k dispozici. To si jistě uvědomovali i plánovači protektorátní židovské otázky²¹⁾ a již 2. prosince 1941 nalezneme první zmínku o tom, že s postupujícím přibýváním židovských transportů do ghetta Terezín se stává vystěhování civilního obyvatelstva aktuálním.²²⁾ Zatím však šlo pouze o přání. Teprve dva měsíce poté (3. 2. 1942 a také 25. 2. 1942) se konala porada u vrchního vládního rady (dále jen ORR) dr. Maurera se zástupci ministerstva vnitra (dále jen MV), sekce IV/5, a jak vyplývá ze zápisu, bylo MV nařízeno zřídit v Terezíně vystěhovaleckou kancelář. Podle prvních informací by se jednalo o vystěhování asi 3500 osob české a 300 osob německé národnosti. O osoby německé se měl dle zápisu postarat vrchní zemský rada (dále jen OLR) v Kladně.²³⁾

Zákonný rámec pro vystěhování civilního obyvatelstva poskytlo 16. února 1942 vydané nařízení říšského protektora týkající se „Opatření k umístění Židů v uzavřených osadách“.²⁴⁾ V prvním paragrafu bylo rozhodnuto, že městská obec Terezín se ruší a její práva a závazky přebírá Zemský úřad v Praze (dále jen ZÚ). V dalších částech se nařízení věnovalo domovskému právu. Konstatovalo, že obyvatelé obdrží domovské právo v té obci, v níž již mají řádné bydliš-

Nr. 8736/31-K.
Č.

An die in Theresienstadt
und Trebnitz wohnhaften Juden !

V-Sem v Terezíně a Třebe-
nicích bydlícím Židům. !

Sie werden hiemit aufgefordert
Ihre jetzige Wohnung in Theresienstadt-
Trebnitz zu räumen und sich eine andere
^{etwader}
in Libochowitz, Budín a.d.E. oder
Brotzan a.d.E. zu suchen.

Vybízím Vás tímto, abyste
svůj nynější byt v Terezíně,
Třebeňicích opustila a našla
si byt náhradní buď v Libo-
chovicích, Budyni n.O. neb
Brozanech n.O.

II.
Na opis I.

An die Ortsgruppe der NSDAP
in

Raudnitz a.d.E.
Libochowitz,
Trebnitz
Theresienstadt

zur Kenntnisnahme.

III.
Na opis I.

1./ An den Herrn Oberlandrat
in

K L A D N O .

Unter Hinweis auf Ihre Genehmigung vom 7. Julim 1941 zur
Kenntnisnahme vorgelegt.

2./ An die Zentralstelle für jüdische Auswanderung
in

P R A G

wird zur Kenntnisnahme vorgelegt. Herr Oberlandrat in Kladno
hat dem hiesigen Antrage betreffs Uebersiedlung der Juden aus
den Grenzstädten Theresienstadt sowie Trebnitz nach Libochowitz
Budín a.d.E. und Brotzan a.d.E. stattgegeben. Die freie Wohnun-
gen werden den Stadtämtern zur Verfügung gestellt. Die Vermie-
tung der Wohnungen wird im Einvernehmen mit den Hehritsträgern
der NSDAP durchgeführt.

9.VII.1941.

Výpravno :

D n e s .

Vypraveno dne

tě, nebo té obce, do které se přistěhují. Pokud by se někdo vystěhoval mimo území protektorátu, pak bude jeho domovským městem Praha. Největší část se pak věnovala převodu nemovitého majetku či možnosti nuceného vyvlastnění. Veškerý majetek pak měl s posledním květnovým dnem přejít do vlastnictví Vystěhovaleckého fondu pro Čechy a Moravu Ústředny pro židovské vystěhovalectví (dále jen AF) – Auswanderungsfond für Böhmen und Mähren der Zentralstelle für jüdische Auswanderung. Odškodnění mělo být poskytnuto především pro vyvlastněné pozemky a podniky, na výlohy spojené se stěhováním a na náhradu nevyhnutelně ztracené mzdy. Nakonec se nařízením sděluje, že BdS může v rámci své pravomoci, týkající se výstavby židovského sídliště, učinit nutná opatření správní cestou a že znění vydaných nařízení se může odlišovat od práva v protektorátu.

Heydrich chtěl po vydání tohoto nařízení, aby mu byly předloženy návrhy na přejmenování Terezína.²⁵⁾ Ostatně nebyl sám, kdo se touto myšlenkou, ovšem z jiného důvodu, zabýval, neboť toto nařízení vyvolalo odezvu i u bohušovického městského úřadu, který zaslal ministerstvu dopravy a techniky (dále jen MDaT) protestní notu, ve které prosí o změnu názvu stanice „Bohušovice nad Ohří – Terezín“ pouze na „Bohušovice nad Ohří“, „...*neboť nemůžeme ponechat v klidu, aby stanice, která je v našem městě, nesla v titulu označení města, které bude výhradně sloužiti Židům...*“²⁶⁾ Také MV zastávalo názor, že „*po 16. 2. 1942 nelze více mluvit o obci Terezín jako takové.*“²⁷⁾

Na konci února 1942 se Heydrich, po vyhodnocení komplikací ohledně transportních možností i dopadů na zamýšlené zřízení starobního ghetta pro Židy z Říše, obrací na říšské ministerstvo vnitra a sděluje mu, že uvolněné prostory nestačí pro ubytování celého protektorátního židovstva. Kromě toho není možné „nacpání“ (Massierung) Židů, dokud je ještě civilní obyvatelstvo v Terezíně, jehož počty byly zpřesněny na 347 německých a 3498 českých osob. Nakonec odesílatel opakuje, že konečné řešení terezínské otázky nadále platí a že po úplném vysídlení Terezína a po zrušení ghetta bude na jeho místě uskutečněno čisté německé sídliště, jakým byl Terezín do roku 1918.²⁸⁾

Konec února a začátek března 1942 znamenal také počátek zahájení vlastní činnosti přesídlovací kanceláře, urgované BdS na počátku měsíce. Postavení české strany před úkol vystěhovat několik tisíc lidí bylo ulehčeno zkušenosť z podobných vysídlovacích akcí z oblastí rozšiřovaných vojenských cvičišť na několika místech v protektorátu. Dne 5. března 1942 bylo oddělení IV/6 MV zasláno na vědomí, že náměstek Přesídlovací kanceláře ve Vyškově, vrchní komisař politické správy dr. Alois Nováček spolu s jedním kancelářským úředníkem odjede do Terezína na čtyři až pět dní za účelem zřízení a zahájení činnosti přesídlovací kanceláře v uvedeném městě.²⁹⁾ Sedmého března se konala porada příslušných oddělení MV a 9. března 1942 porada zástupců všech ministerstev ohledně vystěhování civilního obyvatelstva z Terezína.³⁰⁾ Tentýž den, tj. 9. března 1942, byla přesídlovací kancelář zřízena výnosem ministerstva vnitra Z. B-2156-6/3-1942-II/2 a její oficiální název na hlavičkovém papíru zněl „Pře-

**Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei
und des SD**

**Zentralstelle für jüdische Auswanderung
Prag**

Prag XVIII, den 22. Juni 1942.
Schiffstraße 11
Telefon: 717-95 und 718-12

Nc III 411 / 142

Pr. Nr. XI - 3450/42. Jgb. 1454/42

An das
Bezirksgericht
in Raudnitz a.d. Elbe.

BEZIRKSGERICHT RAUDNITZ a. Elbe	
OKRESNÍ SOUD V ROUDNICI n. L.	
INRELANGT DOŠLO	26. VI. 1942
MAIL KRAT	BELEGEN 26. VI. 42
	BELEGEN 26. VI. 42

Betrifft: Erlag des Kaufpreises für die Liegenschaften
E. Z. 127 und 128 des Kat. Gebietes Theresienstadt.

Ich erlege hiermit zu Gericht den Betrag von K 595.000.--
in Worten: Kronen Fünfhundertfünfundneunzigtausend bei der
Sparkasse in Raudnitz, Zweigstelle Theresienstadt, als Kauf-
preis für obengenannte Liegenschaften, die der Auswanderungs-
fonds für Böhmen und Mähren gemäß § 6 der Verordnung des
Reichsprotektors in Böhmen und Mähren betreffend Maßnahmen
zur Unterbringung von Juden in geschlossenen Siedlungen vom 16.
2. 1942 von Miroslav und Hermine S c h u l d e s gekauft
hat.

Der Kaufvertrag wurde bereits mit dem Grundbucheintrag
Einverleibung des Eigentumsrechtes für den Auswanderungsfonds
für Böhmen und Mähren vorgelegt.

Ich bitte, den Kaufpreis nach den Grundsätzen des § 10 der
obengenannten Verordnung vom 16.2.1942 zur Verteilung zu
bringen.

Ich verzichte auf die Vorlesung zur Verteilungstagesatzung,
bitte jedoch um Zustellung des Verteilungsbeschlusses.

F. S. R.
Kanzleiangestellte.

Im Auftrage:
gez. Dr. Maurer
SS-Obersturmbannführer.

Výkupní cena za terezínské nemovitosti čp. 154, 156 a 157.
(SOKA Litoměřice, fond Okresní soud Roudnice n. L. 1924-1960, k. 445)

sídlovací kancelář ministerstva vnitra se sídlem v Terezíně* – Aussiedlungskanzlei des Ministeriums des Innern mit dem Sitze in Theresienstadt (dále jen PKVT).³¹⁾ Její chod zajišťovala oddělení IV/5 a IV/6 ministerstva vnitra. Současně s dr. Nováčkem byli k PKVT přeloženi i Jan Frühbauer, kancelářský oficiál ze ZÚ, Bohumil Žofka, aktuárský úředník z OÚ v Příbrami, a Jan Vrkoč.³²⁾

Jedinečný dokument o založení PKVT a součinnosti MÚ v Terezíně a táborové komandantury poskytuje úřední záznam dr. Nováčka o jednání v záležitosti zřízení PKVT ve dnech 9.–12. března 1942.³³⁾ Podle těchto zápisků přijel dr. Nováček s kancelářským pomocníkem Bohumírem Pospíšilem dne 9. března 1942 do Terezína. Městský tajemník Hudec jim přidělil k pomoci personál městského úřadu (dále MÚ) v Terezíně. Práce na uvedení PKVT do provozu byly zahájeny informační poradou na MÚ. Zúčastnil se jich i dr. Daniel Böhme, roudnický hejtman. MÚ v Terezíně musel na příkaz OLR v Kladně zhotovit lístkový seznam protektorátních příslušníků a cizinců v Terezíně a na základě této lístkové kartotéky pak byly na příkaz SS Obersturmführera dr. Siegfrieda Seidla, velitele ghetta, pořízeny jmenné seznamy s dalšími rubrikami: běžné číslo, datum narození a číslo domu bydliště. Seidl pak předal seznamy dr. Maurerovi z BdS. Kromě toho se dr. Nováček rozhodl pořídit jmenné seznamy, které by obsahovaly i rubriky: kam se hodlá odstěhovat, kam se skutečně odstěhoval a zda se odstěhoval sám nebo pomocí úřadů. Úředníci nejprve pracovali na radnici, ale táborový velitel Seidl jim na příkaz z nadřazených míst vyhledal vyhovující místnosti. PKVT obdržela prázdný byt v přízemí Ženijních kasáren,³⁴⁾ který nebylo „*potřeba zařizovat novým nábytkem, jelikož se jedná o úřad, který nebude mít delšího trvání než 6–8 měsíců*“.³⁵⁾ Činnost PKVT byla dána místnímu obyvatelstvu na vědomí vyhláškou MÚ dne 10. března 1942. Téhož dne vedl dr. Nováček jednání se Seidlem, npor. Janečkem (velitelem zvláštního četnického oddílu pro dohled nad Židy), velitelem četníků Žemlou, starostou města Rambouskem, předsedou Národního souručenství (dále jen NS) dr. Nádvořníkem a tajemníkem Hudcem. Na těchto poradách se rozhodlo, že okresní četnický velitel, poručík četnictva Bambas měl pověřit všechny četnické stanice zjišťováním volných bytů. Dne 11. března 1942 PKVT žádala, aby jí přesídlovací kancelář ve Vyškově poslala všechny formuláře tiskopisů a razítek používaných při evakuaci obcí na Vyškovsku. Následujícího dne povolil Seidl PKVT telefon a zároveň dodal MÚ dotazníky,³⁶⁾ které měly být vyplněny na každý jednotlivý dům, vyjma říšského majetku (vojenské objekty), majetku Českomoravských drah, poštovní a telegrafní správy a církve. Již v té době se Seidl vyjádřil, že vše, co leží i jen zpolovice či části v katastru obce Terezín, bude muset být vystěhováváno a také tento majetek převezme Vystěhovalecký fond pro Čechy a Moravu. K budoucnosti jatek, pivovaru³⁷⁾ a Splavových mlýnů Seidl řekl, že bude ještě rozhodnuto o jejich likvidaci a vyklizení, či zda zůstanou dále v provozu. Nakonec upozornil dr. Nováčka, že přebírání vyklizených objektů bude prováděno velitelem správy terezínské služebny Claussenem³⁸⁾ a npor. Janečkem. Po převzetí budou objekty střeženy četnictvem. Seidl se zmí-

14. V. 1942

1634

An Herrn Frau

Anna Zünová

Ben paní

Zünová Anna

in Bauschowitz No. 112 Bohušovice, ČP. 182

Leut Verordnung des Reichsprotectors vom 16. Februar 1942 muss Theresienstadt geräumt werden. Mit Rücksicht darauf, dass ein beträchtlicher Teil der Bevölkerung aus Theresienstadt aus Existenzgründen in Bauschowitz untergebracht werden muss und die Anzahl der freien Räume im Verhältnis zum Raumbedarf gering ist, erscheint es im öffentlichen Interesse als unbedingt notwendig, dass Personen, die durch ihre Existenz nicht unbedingt an Bauschowitz gebunden sind, von dort ausziehen.

Ich ordne daher lt. Art. 3 des Ges. Z. 125/1927 an, aus Bauschowitz bis 31. Mai 1942 auszusiedeln.

Ich bin bereit Ihnen eine Ersatzwohnung in einer entfernteren Gegend, wonöglich nach Ihrer Wahl, zuzuteilen.

Ich fordere Sie daher auf, binnen 1 Woche in der Umsiedlungskanzlei des Ministeriums des Innern in Theresienstadt vorzusprechen und sich dort um eine Ersatzwohnung zu bewerben.

Die Umsiedlung wird von der Frau Herrmann, Expeditionskanzlei in Theresienstadt umgesetzt durchgeführt werden.

Sollten Sie dieser Aufforderung keine Folge leisten, setzen Sie sich der Gefahr aus, dass Sie z. T. teilweise ungesiedelt werden, ohne dass auf Ihre sonstigen Wünsche Rücksicht genommen wird.

Podle nařízení říšského protektora ze dne 16. února 1942 musí město Terezín být vyklizeno. Vzhledem k tomu, že značná část obyvatelstva Terezína musí být z existenčních a důvodů ubytována v Bohušovicích a že počet volných místností je v poměru k potřebě nepatrný, je z důvodů veřejného zájmu nezbytné nutným, aby osoby, které nejsou výslovně bezpodmínečně svou existencí na Bohušovice, byly odtud včas odvolány.

Nařizuji Vás proto podle čl. 3 zák. č. 125/1927 Sb., aby jste se u Bohušovic do 31. května 1942 vystěhovali.

Jsem ochoten poskytnouti Vám náhradní byt v některé vzdálenější krajině, dle možnosti podle Vašeho přání.

Přestěhování bude provedeno sdruženou expediční kanceláří řady Herrmann v Terezíně.

Vsuvám Vám proto, abyste se do 1 týdne dostavili a do přesídlovací kanceláře ministerstva vstoupili v Terezíně a požádali o tam o přidělení náhradního bytu.

Neuposlechnete-li této výzvy, vystěhujete se v nebezpečí, že budete vystěhováni eskučně, aniž by byl brán zřetel na Vaše event. přání. Kromě toho můžete být potrestáni podle

Anna Zünová a mnoho dalších se museli nuceně vystěhovat ze svých bydlíš z příkazu přesídlovací kanceláře. (SOKA Litoměřice, fond Archiv města Bohušovice nad Ohří, k. 110)

nil i o církevních matrikách a jejich přenesení z Litoměřic do Roudnice, kde budou snáze dosažitelné pro vystěhovalce. Dr. Nováček a zástupci obce pak požádali Seidla, aby jim příslušné úřady zaslaly seznam židovských objektů, živnostenských podniků a bytů, jež budou dány k dispozici přestěhovalcům, zejména je nutné najít vhodné ubytování pro 31 rodin (celkem 102 osob) uprchlých ze Sudet, které byly v roce 1938 nastěhovány do tzv. hraničářských kasáren. Tyto rodiny mají sice v Terezíně zaměstnání, ale nemají bydlení a přežívají tudíž

Ministerstvo dopravy a techniky

v Praze .

věc: změna názvu želez.stanice
v Bohušovicích n.O.

Nařízením p.Říšského Protektora v Čechách a na Moravě ze dne 16.II.

1942 bylo zrušeno město Terezín, které má od konce května 1942
sloužit za bydliště jen židům.

Z toho titulu žádáme zdvořile o zrušení označení stanice Železnič-
ní Bohušovice n.O.- Terezín a žádáme označení této stanice jen:
Bohušovice n.O.

K této žádosti máme plné právo, protože nemůžeme ponechat v klidu,
aby železniční stanice, která je v našem městě, nesla v titulu
označení města, které bude výhradně sloužit židům, kdežto správci
města Terezína budou bydlet - podle informací které se nám dosud
dostaly - přímo v Bohušovicích n.O. nebo v Něm. Kopistech.
Žádáme proto zdvořile o laskavě urychlené vyřízení této žádosti.

Městský úřad v Bohušovicích n.O.
dne 15.4.1942.

tajemník:

starosta:

Bylo nemyslitelné mít v názvu železniční stanice slovo Terezín.
(SOKA Litoměřice, fond Archiv města Bohušovice nad Ohří, k. 110)

v podzemních chodbách pevnostních valů, přičemž každá rodina má jednu pro-
storu, jež získala rozdělením chodeb papírovými a pytlíky stěnami.³⁹⁾

Žádost na využití židovských bytů, domů či živností pro terezínské vystěho-
valce z české strany patrně reaguje na výzvu deputace NS pod vedením dr. Nád-
vorníka, kterou přednesla 11. března na MV, a podle níž má být postaráno pře-
devším o pracující dělníky v Sudetech a veřejné zaměstnance pracující v Roud-
nici n. L. Aby byly tyto jejich požadavky uspokojeny, navrhl, aby jí byly dány
k dispozici byty po Židech na Roudnicku a Mělnicku. Dále by se mohlo uvažo-
vat o prázdné továrně Kalofrig v Hrobčích, cukrovaru v Mšeném a nedostavě-
ných kasárnách v Dušníkách.⁴⁰⁾ Z české strany se jednalo především o kompen-
zaci ztrát, když bude v jejich domech a bytech v budoucnu umístěno židovské
obyvatelstvo.

Dne 16. března 1942 byl ministrem vnitra dr. Bienertem oficiálně dosazen do

čela PKVT komisař politické správy dr. Brandejs.⁴¹⁾ Hlavním úkolem PKVT bylo především hledání ubytování, pomoc při vyhledání nové existence a starost o bezproblémový průběh evakuace. Již při svém neoficiálním jmenování 13. března 1942 byl zpraven o konečném termínu vystěhovalecké akce, která musela být ukončena do 31. srpna 1942. Tento termín ale musel držet v tajnosti.⁴²⁾ MV v průběhu března obeslalo všechny okresní úřady a vrchní zemské rady, které požádalo, aby nově zřízené přesídlovací kanceláři v Terezíně poskytl všemožnou podporu. Žádosti PKVT měly mít celoprotektorátní dosah.⁴³⁾ Nálada po otevření PKVT byla zjevně nepřátelská. Pozorováním aktuální situace žádal dr. Brandejs den po svém nástupu, aby místní četnická stanice (nikoli zvláštní četnický oddíl) byla posílena o tři muže, neboť zaměstnance PKVT může na jejich pochůzkách insultovat místní nespokojené obyvatelstvo.⁴⁴⁾ V terezínské přesídlovací kanceláři pracovalo celkem 13 lidí.⁴⁵⁾ Několik pomocných kancelářských sil, dva pomocní soudci⁴⁶⁾ a také tři až čtyři internované židovské ženy, které PKVT poskytl velitel ghetta Seidl.⁴⁷⁾ Práce těchto úředníků byla velmi namáhavá i fyzicky, když si představíme, že dr. Brandejs požádal ministerstvo hospodářství a práce „o přidělení 7 poukázek na boty, neboť zaměstnanci musejí veškeré cesty vykonávat pěšky za každého počasí. Kvůli úspoře času jsou nuceni používat veškeré polní cesty atd.“⁴⁸⁾ Nakonec si pro služební cesty pronajal od splavových mlýnů vůz.⁴⁹⁾ Další vůz a 50 litrů benzínu dostal od kladenského OLR.⁵⁰⁾

Jestliže jednou z priorit PKVT bylo najít pro nuceně vystěhované nové bydlení, musela iniciovat hledání nových bytových příležitostí pro terezínské obyvatelstvo. V tom ji všemožně podporovaly okresní úřady a četnické oddíly. Četnické stanice měly do 31. března provést soupis všech volných bytů, ubytovacích prostorů a plně nevyužitých prostorů (sic) v okresech Roudnice n. L., Louny, Rakovník a Mělník.⁵¹⁾ OÚ v Roudnici pak okružoval pro tuto akci zákonné opory v ustanoveních 2 a 3 zákona o „Potírání bytové nouze“ (Bekämpfung der Wohnungsnot) z roku 1927.⁵²⁾ Kromě toho měli obyvatelé roudnického okresu do 30. března 1942 nahlásit své prostory a v případě nesplnění této zákonné podmínky mohli být potrestáni pokutou do 5000 K nebo vězením do čtrnácti dnů.⁵³⁾

Největší pozornost se však soustředila na získání bytů či domů tzv. židovského původu. Bylo usneseno, že ve věci získání živností a bytů po Židech, které by si jednotliví přesídlenci vyhlédli, je bude v jednání s příslušnými říšskými úřady zastupovat MV, odd. IV/5.⁵⁴⁾ Během jednání zástupců MV s dr. Maurem (BdS) jim bylo sděleno, že v přímém okolí Terezína jsou židovské byty k dispozici místnímu vedení NSDAP, avšak proti zajištění volných židovských bytů v okresech Roudnice n. L., Mělník, Slaný a Louny nemá žádných námitek.⁵⁵⁾ Tento příslib nakonec vyzněl naprázdno. Při ústním jednání s vrchním zemským radou v Kladně 30. března 1942 se dr. Brandejsovi nepodařilo získat příslib ohledně volných židovských bytů.⁵⁶⁾ Podobně vyzněla situace i v Roudnici n. L., kde byly židovské byty vyklizeny, ale žádné nebyly PKVT dány k dispozici.⁵⁷⁾ Další žádost směřoval na vrchního zemského radu v Jičíně. Svou

žádost o zaslání soupisu volných židovských bytů na Mělnicku zdůvodňoval výhodností polohy (přímé spojení drahou mezi Mělníkem a Litoměřicemi) pro ty, kteří pracují v Sudetech. Jeho dopis obsahoval také návrh, že pokud Židé tyto byty dosud obývají, mohou být společně sestěhováni a jejich nábytek uložen ve skladu, tzn. v synagoze.⁵⁸⁾ O pět dní později, tj. 19. května 1942, dostal dr. Brandejs z Jičína zdvořilou odpověď, že na Mělnicku byli již Židé sestěhováni, jak jen to bylo možné z důvodu ubytování příslušníků německých úřadů, a podle jeho mínění je další sestěhování nemožné. Na závěr nepřímou doporučil, aby se obrátil na Ústřednu pro židovské vystěhovalectví, která je jedinou institucí, která může ovlivnit situaci tím, že tyto Židy vystěhuje do Terezína, a tak by se získaly volné byty pro terezínské.⁵⁹⁾ Toho samozřejmě dr. Brandejs, ve snaze využít každou příležitost pro zajištění náhradního bydlení pro vystěhovance, využil a 21. května 1942 prosil o intervenci u Ústředny: *„eine womöglich rasche Übersiedlung der Juden aus den gemeldeten Bezirken nach Theresienstadt zu erwirken, damit die freigewordenen Judenwohnungen den Abwanderern aus Theresienstadt zugeteilt werden können.“*⁶⁰⁾ Nakonec mu z požadovaných židovských bytů na Mělnicku nebyl dán k dispozici žádný.⁶¹⁾ Kromě toho již dříve MV požádalo BdS o přidělení většího počtu bytů, a to nejen v Praze, ale také v okresech Praha-venkov, ale i v OLR Kolín, Pardubice, Jihlava a Hradec Králové.⁶²⁾ Jediným zřetelným úspěchem bylo, že PKVT obdržela dopis od Ústředny, aby se obrátila na bytového pověřence NSDAP, sídlem v Saazergasse 4, Praha I. Ten nabízel PKVT zatím 21 bývalých židovských bytů s poznámkou, že tyto byty budou volné pouze do 1. května 1942.⁶³⁾ V dubnu 1942 dostala PKVT další dopis od Ústředny, ve kterém Günther sděloval dr. Brandejsovi, že u bytového pověřence NSDAP v Praze je k dispozici dalších 50 volných židovských bytů.⁶⁴⁾ K dalšímu rozdávání židovských domů a bytů se německé úřady moc neměly, neboť PKVT v červnu urgovala u dr. Maurera (BdS) dosud nepředložený seznam židovských bytů od AF.⁶⁵⁾

Dopis manželů Jiránkových na MV, odd. IV/5 dne 24. března 1942 odhaloval skutečnost, že se nebude provádět, jak se proslýchalo, přímá směna vykoupených nemovitostí v Terezíně za bývalý židovský majetek, ale tento majetek bude muset být koupen.⁶⁶⁾

Celková bilance získaných židovských bytů, domů či živností byla žalostná. Pouze v obvodu Velké Prahy vyšel terezínskému obyvatelstvu bytový zmocněnec NSDAP vstříc. Tak mohlo být ubytováno v jeho obvodu 111 terezínských rodin v židovských bytech. Vytýkáno mu však ze strany PKVT bylo, že ve více bytech k nastěhování byl ještě židovský nábytek a teprve po opakovaném písemném a telegrafickém urgování se podařilo, aby tyto byty byly vystěhovány.⁶⁷⁾ Protože se postupem času ukázalo, že židovské byty a domy jsou pro představitele PKVT nedostupné a zábor, i částečný, bytů osob německé národnosti nepřicházel v úvahu.⁶⁸⁾ Volné byty v okolí si pro sebe zamluvila NSDAP a příslušníci služebny.⁶⁹⁾ Seidl například zajistil, aby ve vystěhovaných domech na tzv. Krétě byly ubytovány rodiny příslušníků SS.⁷⁰⁾

Der Bezirkshauptmann in Raudnitz a.d.E.

Zahl: 87 Präs.

Raudnitz a.d.E., den 14.1.1943.

An die Herren Regierungskommissäre
An alle Stadt- und Gemeindeämter
An alle Gendarmerieposten.

Übersetzung für kleinere Gemeinden

Betrifft: Auflösung der Umsiedlungs- Véc: zrušení přesídlovací kanceláře
kanzlei in Theresienstadt. v Terezíně,

Die durch den Runderlass des Ministeriums des Innern vom 9. März 1942, Z.B. 2156-6/3-42-II-2 im Ressort des Ministeriums des Innern errichtete Umsiedlungskanzlei wurde durch Erlass des Ministeriums des Innern vom 8. Januar 1943, Z.B. 2156-18/9-42-I-1 nach § 10 der Reg. Väg. vom 6. März 1936 Slg. Nr. 51 über die Organisation der Polizeiverwaltung und des Polizeidienstes und über gewisse andere Massnahmen in Bereiche der inneren Verwaltung mit 1. Januar 1943 aufgelöst.

Das Archiv der Umsiedlungskanzlei wird bis auf weiteres bei der Bezirksbehörde in Raudnitz a.d.E. aufbewahrt.

Hiervon setze ich Sie in Kenntnis mit dem Ersuchen die Auflösung der Umsiedlungskanzlei in Ihrer Gemeinde auf ortsübliche Weise zu verlautbaren.

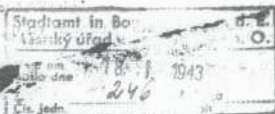
Výnosem ministerstva vnitra ze dne 9. března 1942, č. B-2156-6/3-42 II-2 v resortu téhož ministerstva zřízená přesídlovací kancelář byla výnosem ministerstva vnitra ze dne 8. ledna 1943, č. B-2156-18/9-42-I-1 podle § 10 vl. nař. ze dne 6. března 1936 č. 51 Sb. zák. a nař. o organizaci policejní správy a policejní služby a o určitých jiných opatřeních v oboru vnitřní správy s účinností od 1. ledna 1943 zrušena.

Archiv přesídlovací kanceláře bude až na další uložena u okresního úřadu v Roudnici n.L.

O tom Váš vyrozumívám s požádáním abyste zrušení přesídlovací kanceláře ve Vaší obci obvyklým způsobem vyhlásili.

Der Bezirkshauptmann:
ges. Dr. Petters.

Beglaubigt-overset
der Kanzleileiter:
správce kanceláře:

Výnos o zrušení přesídlovací kanceláře v Terezíně k 1. 1. 1943.
(SOKA Litoměřice, fond Archiv města Bohušovice nad Ohří, k. 110)

Proto se musela PKVT soustředit na bytový fond okolního českého obyvatelstva. Dr. Brandejs vydal pokyn, aby byl do konce března 1942 vyhotoven seznam volných bytů či místností, a pokud bude ta či ona místnost či nebytový prostor zanesen do seznamu, nesmí je jejich majitel obsadit bez souhlasu PKVT. Vše bude navíc kontrolováno létající komisí MV.⁷¹⁾ Největšímu náporu byly vystaveny Bohušovice a blízké okolí. Dochoval se i dokument, ve kterém se konstatuje, že na intervenci vedoucího NSDAP v Terezíně Coufala a z příkazu Seidla byl z Bohušovic do Libotenic přestěhován truhlář Jaroslav Šolc, v té době dělník na stavbě krematoria v Terezíně. Majitel domu v Bohušovicích mu činil potíže, ztěžoval bydlení a nutil k vystěhování. Důvodem této šikany byla snaha, aby se k němu mohl nastěhovat jeho budoucí zeť František Bradáč z Terezína.⁷²⁾

Jak jsme již na počátku uvedli, mýlil se Heydrich v odhadech složení a zaměstnání terezínského obyvatelstva. V Terezíně bylo v pracovním poměru 267 mužů a 139 žen, zatímco na protektorátním území v blízkém a dalekém okolí Terezína pracovalo 80 mužů a 15 žen a v sousedních Sudetech, zejména v Litoměřicích a jeho okolí, pak pracovalo 264 mužů a 124 žen. PKVT si stanovila, že je nutné, aby měl přesídlenec zajištěno nejprve zaměstnání a pak ubytování a pro zaměstnance v Sudetech se měly zajišťovat byty v okresech Roudnice n. L., Louny, Rakovník a Mělník.⁷³⁾

Jak vypadalo pracovní rozložení terezínského obyvatelstva se dovídáme ze zhotovované a dosud neúplné kartotéky PKVT.⁷⁴⁾ Podle ní bylo v Terezíně 220 živnostníků, 583 dělníků, 205 soukromých zaměstnanců, 117 penzistů, 59 zaměstnanců vojenské správy, 217 soukromníků, 1 zemědělec, 1 továrník, 30 osob v chudobinci. Seznam uvádí ve výčtu i 153 majitelů domů. Kromě toho bylo v Terezíně i 41 učňů a 13 učnic.⁷⁵⁾

Protěžovanou skupinou, které mělo být přednostně zajištěno ubytování, byli dělníci. Kvůli jejich umístění se hned zpočátku rozjela akce na osídlení prázdných kasárenských objektů v Dušníkách a Mšeném u Budyně n. O.⁷⁶⁾ Po prohlídce kasáren v Dušníkách byl Ústav pro péči o přestěhovalce (dále jen ÚPOP, totožný s odd. IV/6 při MV) ochoten vlastním nákladem provést adaptaci, jestliže by mu poté byly jmenované objekty dány do bezvýhradného vlastnictví bez náhrady.⁷⁷⁾ Předběžná sondáž se měla provést také u kasáren v Mšeném. Problémem u tohoto objektu však byly dluhy bývalé vojenské správy u stavební firmy Ing. Jelínek v Berouně.⁷⁸⁾ Protože BdS nemělo žádných námitek pro použití těchto budov k ubytování dělnických rodin z Terezína, mělo se MV spojit s Majetkovým úřadem při úřadu říšského protektora (dále jen VA).⁷⁹⁾ Ve své zprávě na VA napsalo MV, že po předání objektů je nutná rekonstrukce, která na jeden objekt činí 450 000 K. Tato zpráva ukazuje také předpokládaný počet ubytovaných dělnických rodin z Terezína. V Dušníkách by se získalo 26 bytů s 49 místnostmi a v Mšeném pak 6–8 bytů.⁸⁰⁾ Tentýž den však ve zprávě ÚPOP na sekci IV/5 MV sdělila, že získání kasáren v Dušníkách a v Mšeném je velmi nejisté, a proto se nemá počítat s jejich získáním pro ubytování osob z Terezína.⁸¹⁾ Na-

konec projevílo MV IV/6 zájem pouze o kasárny v Dušníkách, ale s podmínkou, že by nájem musel trvat nejméně dvacet let. Pronájem navrhovaný VA byl pro českou stranu nepřijatelný.⁸²⁾ Z 24. června 1942 se zachovala zpráva, v níž MV navrhuje ponechat pro aktuální stav kasáren v Dušníkách tuto záležitost bez odezvy.⁸³⁾

Nedostatek volných bytů a nebytových prostor pro české obyvatelstvo vedlo dr. Brandejse k rozhodnutí, která předložil svým nadřízeným. Podle jeho zjištění údajně žije v okolí Terezína velké množství penzistů a veřejných zaměstnanců, kteří dojíždějí do zaměstnání až 30 km vzdáleného, a ty je možné vystěhovat. Znovu se tu ukázaly priority PKVT, zajistit bydlení především pro dělníky pracující v Terezíně, blízkém okolí či v Sudetech.⁸⁴⁾ Na konci dubna 1942 dala PKVT instrukce MÚ v Bohušovicích, ve kterých sděluje, že penzisté, ale i osoby, které nejsou vlastníky domů, se mají obrátit na PKVT, neboť jim bude doporučeno vystěhovat se mimo okres Roudnice n. L.⁸⁵⁾ Ti potom dostávali rozhodnutí tohoto znění: „Vzhledem k tomu, že značná část obyvatelstva vystěhovaného z Terezína je existenčně vázána na ubytování v Bohušovicích, jste nucen vystěhovat se z Bohušovic do Vámi zvolené lokality ... zadarmo ... Proto se musíte do 31. 5. 1942 vystěhovat z Bohušovic.“⁸⁶⁾ Klíčové slovo „zadarmo“ bylo výsledkem jednání mezi představitelem BdS a MV, kdy dr. Mauer nic nenamítal, aby se z prostředků AF hradily stěhovací výlohy těm osobám, které by poskytl byty vystěhovalcům z Terezína. Předpokladem však bylo, že se musí jednat o „dobrovolné“ vystěhování.⁸⁷⁾ Počet volných bytů nebyl navýšen i pro liknavost protektorátních úřadů a jejich podřízených složek. Dr. Brandejse si například stěžoval na ministerstvo hospodářství a práce, že jemu podřízené pracovní úřady blokují provádění nezbytných bytových oprav pro potřeby přesídlenců z Terezína, protože mnoho přidělených bytů bylo zatím příděleno ve stavu neobyvatelném.⁸⁸⁾

Také kladenský vrchní zemský rada (OLR), který měl na starosti přesídlení německého obyvatelstva, zřídil v Terezíně svou kancelář, jak vyplývá z již zmíněné zprávy dr. Nováčka. I prostory pro německou kancelář vyhledal táborový velitel Seidl.⁸⁹⁾ Německé obyvatelstvo z Terezína bylo v tuto chvíli na stejné lodi jako obyvatelstvo české a své nucené vystěhování neslo velmi nelibě. V situační zprávě č. 38 velitele pořádkové policie ze 4. dubna 1942 se píše: „Die Verordnung, wonach sämtliche Protektoratsjuden in Theresienstadt angesiedelt werden, hat bei der deutschen Bevölkerung, mit Ausnahme der von Theresienstadt, grosse Befriedigung ausgelöst.“⁹⁰⁾ Vlastní přesídlení německého obyvatelstva kanceláři nedělalo žádné problémy. Za oběť mu padli především utečenci ze Sudet v roudnickém okrese. OLR v Kladně totiž poslal OÚ v Roudnici n. L. například seznam všech, kteří utekli před zábořem Sudet do Třebenic, a současně žádal, aby mu bylo sděleno, kdo z nich nemá v obci domovské právo, nebo tam není zaměstnán. V seznamu bylo celkem sedm osob a ty měly být vyzvány obecním úřadem v Třebenicích, aby přesídlily jinam, neboť na jejich místo přijdou německé rodiny z Terezína. Na konci tohoto nařízení zazněla i hrozba, že

....*Im Falle, dass die aufgeforderten Personen nicht nachkommen, wird zur Zwangsübersiedlung in die Heimatgemeinde geschritten werden.*"⁹¹⁾ Domnívám se, že osídlení Třebenic Němci z Terezína bylo výsledkem nutných kroků, jak posílit neradostnou situaci tohoto etnika v Třebenicích. Neboť dle zprávy vypracované pro K. H. Franka, jenž měla sloužit jako podklad pro odpověď H. Krebsovi ohledně neuspokojivé situace německého obyvatelstva v Třebenicích, se mimo jiné praví: *„...das Deutschtum auch hier stark überaltet ist, Nachwuchs fehlt... Es ist daher notwendig, für Trebnitz besondere Hilfsmassnahmen anzusetzen.*"⁹²⁾ Tak se mohlo postupovat i v jiných obcích. Zájmy německých rodin hájil samozřejmě i Seidl. Dr. Brandejs v jedné ze svých zpráv sděloval, že by garážmistra splavových mlýnů Jaroslava Nýdra byl určen pro německou rodinu Posseltovu,⁹³⁾ a proto prý Seidl a ředitel splavových mlýnů prosí jeho kancelář, aby Nýdrově rodině sehnal nějaký odpovídající byt v blízkých Bohušovicích.⁹⁴⁾

V Terezíně však byly i další skupiny obyvatelstva, které potřebovaly pomoci. Jednalo se především o staré a nemocné. PKVT konstatovala, že z 54 osob, z nichž je 46 v ústavní a 5 v otevřené chudinské péči, se budou muset postarat o 32 osob, neboť o ostatní se postarají příbuzní. Jako řešení se nabízelo převést neumístěné do Svatobořic u Kyjova.⁹⁵⁾ Kromě toho, že PKVT předala nemocné, přestárlé a tzv. trpící do okresního starobince v Jičíně⁹⁶⁾ a v Libochovicích,⁹⁷⁾ kontaktovala i Svaz katolické charity. Ta jí umožnila umístit některé z terezínských i do nemocnice Milosrdných sester v Mělníku-Podolí, soukromé nemocnice Milosrdných sester v Rožďalovicích u Jičína – filiálky Obora, do Domu sv. Antonína pro opuštěné a Sehnoutkova domu pro přestárlé a trpící v Černožicích n. L.⁹⁸⁾ Přesídlenci museli s sebou do nového domova vzít policejní odhlášku, domovský list, křestní list, občanskou legitimaci, osvědčení a odhlášku ze stravování, mýdlenku, vaječenkou, bramborenku a další lístky.⁹⁹⁾ Chudobince se podařilo vyklidit do 5. června 1942.¹⁰⁰⁾

Kromě dělníků a starých a nemocných osob se musela PKVT zabývat ponejvíce živnostníky. Můžeme hned zpočátku konstatovat, že se jejich problém nepodařilo uspokojivě vyřešit a mnoho z nich bylo nuceno se své živnosti vzdát. Již v březnu 1942 zaslalo ministerstvo hospodářství a práce pokyny pro PKVT, aby zaregistrovala všechny živnostníky a vydala jim potvrzení, že vedli do přestěhování živnost. Jejich žádosti o zajištění náhradní možnosti podnikání pak měly být řešeny přednostně.¹⁰¹⁾ Do boje za obchodníky se pustilo i NS. Informace Svazu řemesel a obchodu o možnosti nové existence, jak konstatovala PKVT, byly namnoze nespolehlivé¹⁰²⁾ a ostatní hospodářské svazy neposlaly do Terezína své zástupce, a proto veškerá tíže ležela na bedrech PKVT. Na začátku června psal PKVT dr. Maurerovi z BdS, že *„situace je velmi kritická“*.¹⁰³⁾

Jak jsme uvedli již výše, s některými objekty se počítalo i po skončení existence obce Terezín. Již Heydrich ve své zprávě počítal s využitím těchto staveb pro provoz ghetta. Jednalo se tak především o osud těch českých zaměstnanců, kteří pracovali ve Splavových mlýnech a v elektrárně a kteří měli být později nahrazeni Židy.¹⁰⁴⁾ Protektorátní správa silnic zachránila svou vozovnu a služební

byt, neboť z rozhodnutí BdS ležel mimo předpokládané hranice ghetta, a proto mohl být používán pro své dosavadní účely.¹⁰⁵⁾ Nakonec se však přece jen dostal do hledáčku AF a jeho vedoucí dr. Reisinger psal, že ačkoliv byl ze strany říšského protektora povolen provoz pro jeho dosavadní účely, leží na pozemku terezínském a jeho vlastníkem je tedy podle výnosu říšského protektora AF. Správě silnic je AF připraven tuto nemovitost za přiměřené nájemné ponechat a očekává finanční návrhy.¹⁰⁶⁾ Podobně i pro místní jatka, která zásobovala masem 22 okolních obcí, tj. 15 153 spotřebitelů, bylo žádáno o vyjmutí z přesídlovací akce.¹⁰⁷⁾ Nakonec byla jatka z rozhodnutí říšského protektora zachována.¹⁰⁸⁾ Školy takové štěstí neměly a musely svou činnost ukončit k 31. květnu 1942. Děti byly od té doby nuceny docházet do ostatních škol roudnického okresu.¹⁰⁹⁾ V dopise, který adresoval BdS na ZÚ v Praze, měl zájem pouze o zařízení kanceláří, vybavení chudobince, požární zbrojnice a pivovaru. Tento inventář měl převzít AF. O inventář obecní školy neměli Němci žádný zájem a dali ho ZÚ v Praze k dispozici.¹¹⁰⁾ Do správy ghetta byl začleněn i místní hřbitov. Noví vlastníci převzali do svého opatrování jak tamní hřbitovní části I a II, tak také místního hrobníka Antona Šelichu, kterému nebylo z nařízení místní služebny dovoleno opustit hřbitov.¹¹¹⁾ Sklad kameníka Tichého byl postupně odstěhován i po uzavření města.¹¹²⁾

PKVT byla vystavena dalším nepřijemnostem, ačkoliv jí všechny německé a protektorátní instituce měly být nápomocny při vlastním provedení vystěhování. Dr. Brandejs hned na počátku akce od zmocněnce pro dopravu na krátké vzdálenosti (Naheverkehr-bevollmächtiger) dr. Kapusteho zjistil, že na přesídlení nedostane benzín, a proto musí být použita auta na dřevoplyn – generátový plyn, koňský potah nebo železnice.¹¹³⁾ Ačkoliv se situace tímto značně zkomplikovala, snažil se dr. Brandejs a MV na příslušných místech zajistit dostatek dopravních prostředků na provedení evakuace. Protože si byli vědomi toho, že pro svůj městský ráz nebude v Terezíně k dispozici téměř žádný koňský potah, obrátili se na ministerstvo dopravy a techniky,¹¹⁴⁾ aby upřednostnilo veškeré zásilky, které budou posílány v rámci stěhovací akce po železnici a zároveň, aby poskytl do konce termínu evakuace slevu na jízdném pro ty terezínské, kteří se snažili získat vlastním úsilím nové bydlení a životní příležitost. V posledním bodě ministerstvo dopravy a techniky ministerstvu vnitra nevyhovělo, protože podle generálního ředitele drah dr. Habenichta sleva dovozného a jízdného pro přesídlení obyvatelstva není nutná, neboť podle §§ 9 a 11 VOB. č. 7/1942 budou výlohy hrazeny z prostředků AF.¹¹⁵⁾ Dr. Brandejs také oslovil Ústřední svaz dopravců s prosbou o naléhavou pomoc, aby mu pomohl zajistit dostatečný přísun dopravců jezdících na dřevoplyn.¹¹⁶⁾ Ve svém dopise na oddělení IV/5 MV si také stěžuje, že v Terezíně je pouze jedna speditérská firma, která nemůže stěhování 1300 rodin zvládnout a větší speditérská firma Sputh v Litoměřicích nebude moci provádět stěhování, protože si nebude moci na protektorátním území účtovat říšské tarify,¹¹⁷⁾ které byly o 40 procent vyšší než v protektorátu.¹¹⁸⁾ Jak se také ukázalo, mohla tato jediná speditérská firma v Terezíně, firma Šve-

cová, převést nejvýše dvě rodiny denně.¹¹⁹⁾ A tak se tohoto lukrativního podniku ujali sami Němci. Dle úředního záznamu z 28. dubna se do PKVT dostavil dr. Reisinger (vedoucí AF), dále ing. Benesch (zástupce AF v Terezíně), Hermann (majitel spediční firmy Hermann a Kirchenberger) a dr. Schiepek jako zástupce kladenského vrchního zemského rady. Ti sdělili dr. Brandejsovi, že od této chvíle je veškeré stěhování zcela v rukou zmíněné firmy Hermann a Kirchenberger, která zřídí v Terezíně svou pobočku. Také se tím ulehčí i vyúčtování nákladů za stěhování přestěhovalců, kteří nebudou mít s přestěhováním žádné výlohy, protože veškeré náklady bude zmíněná firma účtovat přímo pobočce AF v Terezíně.¹²⁰⁾ Tato spediční firma pak prováděla na třicet a později i čtyřicet odvozů denně.¹²¹⁾ Po ukončení stěhování navrhnul dr. Brandejš ministerstvu vnitra, aby firmě Hermann a Kirchenberger a jejímu zmocněnci Ferdinandu Kislingovi udělilo „písemné uznání“.¹²²⁾

Odškodnění místního obyvatelstva bylo jedním z důležitých předpokladů pro hladký průběh vystěhování. Místní české obyvatelstvo zastupovala PKVT a oddělení IV/6 při MV, na německá straně to byl pak AF. Zpočátku byly veškeré peněžní transakce hrazeny z českých peněz, a to vedlo k stálé urgenci u BdS, kdy bude v Terezíně zřízena pobočka AF.¹²³⁾ AF zahájil svou činnost až na konci dubna 1942.¹²⁴⁾

PKVT si při své práci pomohla formuláři o poskytnutí půjčky pro přestěhovalce, které byly používány již při jiných vystěhovaleckých akcích a také schváleny BdS.¹²⁵⁾

PKVT měla celkem tři formuláře, formulář A pro odškodnění do výše 100 RM (1000 K), formulář B pro odškodnění od 101 do 1000 RM (do 10 000 K) a formulář C pro částky vyšší. Formulář B předával PKVT na AF a ten vyplácel odškodně šekem z konta pro odškodnění (Entschädigungskonto des AF), vedeného u spořitelny města Roudnice n. L., pobočky Terezín. Tímto kontem disponoval zástupce AF společně se správním vedoucím terezínské komandantury. Dle sdělení dr. Reisingera bylo toto konto dotováno zatím částkou 1 000 000 K.¹²⁶⁾ Záloha pro vystěhovalce byla podmíněna podepsáním prohlášení o árijském původu a potvrzení o strhnutí zálohy z celkové výše odškodného.¹²⁷⁾ Kromě jiného proplácela PKVT také jízdy za účelem hledání bytu a tzv. náhradní existence, také úslou mzdu u dělníků a úslý zisk u živnostníků.¹²⁸⁾ Do výše 1000 K přiznávala odškodnění PKVT a částky vyšší povoloval pouze ing. Benesch jako vedoucí místní pobočky AF v Terezíně.¹²⁹⁾ Částky, které vyplatila PKVT, jí byly po přezkoumání ze strany AF refundovány.

S vlastníky nemovitostí hrál AF podle svých pravidel. Přestože si byl vědom, že lhůta pro převod do jeho vlastnictví začíná posledním dnem měsíce května, tak ještě v polovině toho měsíce si stěžuje ministerstvo vnitra BdS na AF, že dosud nezačal jednat s vlastníky nemovitostí¹³⁰⁾, a pokud se lhůta daná Heydrichem nestihne, bude o hodnotě nemovitostí a výši odstupného rozhodovat podle § 6 tříletná komise, což je ovšem pro vlastníky nevýhodné.¹³¹⁾ AF tak reagoval víceméně na předkládané návrhy oceněného majetku, které byly ze stra-

ny majitelů až o 50 % vyšší než jejich skutečná cena. Nakonec byly kupní smlouvy podepsány na základě limitovaných cen AF v Praze. To znamená, že vlastníci nemovitostí nemohli předkládat své návrhy na prodej, ale byl určen výkupní limit a po 31. květnu 1942 jim byla výše odškodného úředně určena.¹³²⁾

Vlastníkům domů bylo po podání návrhů na prodej svých nemovitostí u ing. Benesche sděleno, že je zásadně možná koupě židovského domu přibližně ve stejné hodnotě jejich prodávaného domu v Terezíně. Původně se měli zájemci o tyto domy obrátit na jednatele AF dr. Streita, pokud usilovali o domy v Praze nebo v Brně, v ostatních případech měli kontaktovat příslušné vrchní zemské rady.¹³³⁾ Ing. Benesch nakonec určil, že zájemce o židovský majetek si musí vhodný majetek najít sám a tento svůj návrh pak předložit AF s udáním, ve kterém místě by židovský majetek převzal a jaký.¹³⁴⁾ Dopomoci jim k tomu měl seznam objektů s jejich popisem a cenou, který měl viset v PKVT, ale jak víme, sama PKVT měla při shánění seznamů židovských nemovitostí a podniků velké problémy.

Vlastníci domů pak museli nájemníkům, kteří se vystěhovali před 31. květnem 1942, vrátit odpovídající část nájemného a tu pak požadovat na AF. Jak již bylo výše uvedeno, od téhož data se AF stal majitelem veškerého nemovitého majetku v Terezíně, a ti nájemníci, kteří zůstali v Terezíně, platili novému vlastníku, tj. AF.¹³⁵⁾ Mezi povinnosti majitele nemovitosti patřilo i předání svého objektu terezínské služebně.¹³⁶⁾ Dle zprávy PKVT žádalo velitelství tábora, aby vyklizení města probíhalo po celých blocích.¹³⁷⁾

Odškodnění živnostníků bylo vyčísleno na základě posudků jednotlivých hospodářských svazů.¹³⁸⁾ Od 18. května působil v Terezíně zmocněnec hospodářské skupiny Maloobchod dr. Heinritzi, který s žadatelem jednal o výkupu živností.¹³⁹⁾

Ústav péče o přestěhovalce pak musel řešit i poskytování záloh nemajetným osobám na stěhování. Sociálně potřebným mohl poskytnout nevratnou částku 500 K ze svých fondů.¹⁴⁰⁾

Konec května 1942 znamenal pro PVKT a jejího přednostu nemilé překvapení. Ve své zprávě na MV psal dr. Brandejs, že se na něho obrátil dr. Schiepek od kladenského vrchního vládního rady a sdělil mu, že z rozhodnutí vládního rady dr. Günthera (sic) se má evakuace dokončit do konce května a že je možné posečkat několik dnů.¹⁴¹⁾ Brandejs okamžitě zavolal Güntherovi, vedoucímu Ústředny pro židovské vystěhovalce v Praze, a oznámil mu, že jeho požadavky jsou technicky neproveditelné. Günther Brandejsovi sdělil, že má zajistit do Terezína řadu transportů¹⁴²⁾ a je schopen je pozdržet nejdéle čtyři týdny. Ze strany dr. Brandejse byl nato ujištěn, že evakuaci civilního obyvatelstva ukončí jeho kancelář do konce června a Günther s tím souhlasil.¹⁴³⁾ Němci si tak vynutili zkrácení lhůty na vystěhování o dva měsíce. Klíčové slovo v rozhovoru mezi Brandejsem a Güntherem je určení transportů „do Terezína“. Günther byl nejspíš tlačěn, aby se mohlo začít s evakuací „nepohodlných“ německých a rakouských Židů ze strany státní policie v Říši za dovolující kapacity říšských

drah¹⁴⁴) a s možností naplno využít potenciálu Terezína pro internaci protektorátních Židů.¹⁴⁵ Seidl při procesu vypovídal, že do ghetta a také do Prahy každý 25. den v měsíci přicházely z Berlína rozpisy s plánovanými transporty do a z Terezína.¹⁴⁶ To by mohlo znamenat, že Berlín nebyl úplně informován o aktuálním průběhu evakuace a nařídil více transportů, než byl Terezín schopen přijmout. Günther toto rozpoznal a žádal proto na PKVT nesmyslný termín pro vyklizení města. Nakonec se snažil přiškrtit přísun těchto transportů na nejnižší možnou míru. I přes toto „pozdržení“ stoupl denní průměr počtu evakuovaných Židů z 13 096 osob v květnu na 16 711 osob v červnu.¹⁴⁷ Do celé věci se vložil i představený H. Günthera dr. Maurer, když rozhodl, aby se v následujících 14 dnech vystěhovali všichni, kdo nemají v Terezíně žádnou nemovitost¹⁴⁸) a po 30. červnu mělo být zbývající obyvatelstvo sestěhováváno do jednoho bloku domů v ghettu.¹⁴⁹ Na poradě u dr. Maurera bylo dohodnuto, že kvůli zkrácené lhůtě bylo PKVT dovoleno obracet se ve všech záležitostech přímo na BdS¹⁵⁰) a jednotlivá ministerstva.¹⁵¹) PKVT také dala na MV žádost, aby byl rozšířen četnický oddíl, který by podléhal přímo jí. Četnická stanice v Terezíně měla devět četníků a žádala navýšení stavu o dalších deset četníků, kteří by spolu se zesílenou stanicí zmíněný četnický oddíl vytvořili.¹⁵²)

Referent MV pro PKVT dr. Ševčík si poznamenal po rozmluvě s BdS, že PKVT musí do 31. června 1942 najít českému obyvatelstvu náhradní bydlení¹⁵³) a za druhé, seznam těchto bytů předat spediční firmě Hermann a Kirchenberger. Pak bude její činnost ukončena.¹⁵⁴)

Práce PKVT se z počátku odvíjela dosti pomalu, což nebylo dáno tím, že by snad civilní obyvatelstvo chtělo v Terezíně zůstat, ale tempem, jak se vyřizovaly veškeré potřebné formality nutné pro vysídlení, především pak výplata záloh a odškodnění ze strany AF. Akceleraci je nutno vidět také ve využití nové spedičerské firmy Hermann a Kirchenberger a ve zlepšení chodu kanceláře.

Ve zprávách, které posílal dr. Brandejs na MV či na BdS, se dovídáme o tempu vysídlovací akce. PKVT si stanovila, že do 30. dubna 1942 se má z Terezína vystěhovat nejméně 100 rodin.¹⁵⁵) Do 14. května bylo vystěhováváno 288 rodin (822 osob).¹⁵⁶) Do 29. května opustilo již město celkem 525 rodin (1474 osob).¹⁵⁷) Od 29. 5. do 5. 6. 1942 se vystěhovalo dalších 137 rodin (342 osob) a celkový počet odhlášených tak činil 662 rodin (1816 osob).¹⁵⁸) V dopise z 6. 6. 1942 na BdS konstatuje dr. Brandejs, že pro 300 terezínských rodin, převážně živnostníků, nenašla kancelář ještě žádné ubytování, ale i přes tyto těžkosti jsou již dvě třetiny obyvatelstva vystěhovány. Podle jeho mínění jako poslední v Terezíně zůstanou pouze nejtěžší případy, které bude možno vyřešit pouze přidělením židovského majetku, popř. živnosti.¹⁵⁹) Celkem bylo z Terezína vystěhováváno 1318 českých domácností o celkovém počtu 3142 osob.¹⁶⁰)

Dostáváme se tímto k otázce, jak byla tato akce financována. Výstižná jsou v tomto směru slova velitele bezpečnosti policie a bezpečnostní služby Horsta Böhmeho, který ve své zprávě odeslané státnímu sekretáři K. H. Frankovi 3. prosince 1942 konstatuje: „S rozšířením války přišlo na místo vystěhová-

ni vysídlení Židů. Na příkaz SS Ogruppenführera Heydricha bylo stvořeno ghetto Terezín, ve kterém je nyní ubytováno na 50 000 Židů. Evakuace 1300 árijských rodin z Terezína, nákup všech nemovitostí a odbytí objemných nároků na odškodnění bez podstatných pomocných prostředků byly ze strany Ústředního úřadu pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě v nejkratší době překonány. K tomu potřebné prostředky byly brány ze židovského majetku.“¹⁶¹⁾

Dosud není známa hodnota celkového objemu vyvlastněného majetku. Je však zřejmé, že nebyl malý. Např. veškerý obecní majetek byl prodán AF za přibližně 11 milionů korun¹⁶²⁾ a přenechání stříkačky a veškerého inventáře z majetku zrušeného sboru dobrovolných hasičů stál AF 60 000 K.¹⁶³⁾

Také Ústav pro péči pro přestěhovalce (dále jen ÚPOP) vyčísлил vlastní výdaje spojené s vystěhováním terezínských obyvatel na 62 721,80 K.¹⁶⁴⁾ Pro činnost PKVT pak vyčlenil ÚPOP 250 000 K. PKVT pak od českého obyvatelstva obdržela 202 žádostí o zálohu na pokrytí stěhovacích výloh a proplatila zálohy ve výši 102 450 K, které pak žádala od AF.¹⁶⁵⁾ Do 27. 10. 1942 pak ve své zprávě konstatoval dr. Brandejs, že PKVT vyplatila na odškodném 211 315,30 K.¹⁶⁶⁾ To zahrnuje ovšem obnos odškodného pouze pro malou a nejchudší část terezínského obyvatelstva do 1000 K, což byla částka, kterou mohla vyplácet sama PKVT.¹⁶⁷⁾ Na otázku, kolik činil obnos vydaný AF pro výkup terezínských domů a příslušných pozemků, máme pouze částečnou odpověď. Podánilo se mi totiž nalézt část výměrů výkupních cen pro jednotlivé nemovitosti. Pro 41,5 domů činila celková výkupní cena 7 788 860 K. Na úrocích z prodlení musel AF zaplatit navíc dvěma majitelům nemovitostí 17 822,70 K.¹⁶⁸⁾ Průměrná hodnota vyplacená za nemovitost činila 187 683 K a značně tedy převyšovala částku 100 000 K udávanou pamětníky.¹⁶⁹⁾ Není mi známo, kolik činily náklady proplácené spedičním firmám.

Po vystěhování civilního obyvatelstva z Terezína k 3. 7. 1942 a otevření ghetta den následující se starost o zajištění zbylých „árijských“ osob přenesla na sousední město Bohušovice n. O.¹⁷⁰⁾

Po ukončení práce PKVT v Terezíně k 3. 7. 1942 byla přemístěna do Roudnice n. L. do budovy reálného gymnázia, kde pokračovala v péči o přestěhovalce opatřováním tzv. náhradní existence a udělováním půjček. Židovské písárky zůstaly samozřejmě v Terezíně.¹⁷¹⁾ Zde veškerou agendu kanceláře vyřizovali pod dr. Brandejsem už jen čtyři úředníci.¹⁷²⁾ V září 1942 se na MV zaobírali návrhem, aby k 1. listopadu 1942 agendu PKVT se sídlem v Roudnici n. L. převzal Okresní úřad v Roudnici n. L., včetně jednání s příslušnými odbory na MV (IV/5 a IV/6).¹⁷³⁾ K tomu však nedošlo a PKVT nyní se sídlem v Roudnici n. L. byla zrušena až výnosem ministerstva vnitř B-2156-18/9-42-I-1 z 8. ledna 1943 zpětně k 1. lednu 1943. V komisi, která měla provést vlastní zrušení kanceláře, byl dr. František Ševčík za MV, Karel Janda za účtárnu ÚPOP, dr. Brandejs za PKVT a dr. Alois Kolina jako zástupce OÚ v Roudnici n. L.¹⁷⁴⁾ Veškerý archiv PKVT měl připadnout Okresnímu úřadu v Roudnici n. L.¹⁷⁵⁾ De-

finitivně byla PKVT zrušena až 23. ledna 1943.¹⁷⁶⁾ Část inventáře, např. dva psací stroje, byla odeslána pro přesídlovací akci Přesídlovací kanceláří ministerstva vnitra v Čerčanech.¹⁷⁷⁾ Ačkoliv již dávno doznělo vystěhování a PKVT se sídlem v Roudnici n. L. již byla zrušena, ÚPOP se stále snažil, aby vystěhovačci z Terezína našli novou existenční základnu. Ještě v polovině ledna 1943 urgoval, aby se MV přimluvílo za přestěhovalce Josefa Bittnera u Ústředního úřadu pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě ohledně získání řeznické a uzenářské živnosti po Židovi Aloisi Kleinovi z Hradce Králové.¹⁷⁸⁾

Poznámky

- 1) K této problematice viz také: Zemanová, Věra.: Změna charakteru města Terezín po roce 1939 a jeho zrušení roku 1942. PF UJEP, Ústí nad Labem, 2001. Autorce však nebyly známy dokumenty z fondu ministerstva vnitra ve Státním ústředním archivu Praha, který obsahuje veškerou korespondenci Přesídlovací kanceláře MV v Terezíně. Autor si pak dal za cíl podívat se především na dosud neprobádanou roli Přesídlovací kanceláře MV a její součinnosti s velitelem bezpečnostní policie a SD v Praze, resp. jeho místním zástupem dr. S. Seidlem, velitelem židovského ghetta.
- 2) SOKA Litoměřice se sídlem v Lovosicích (dále jen SOKA Litoměřice), fond Archiv města Bohušovice, k. 111, inv. č. 1107.
- 3) SOKA Litoměřice, fond OÚ Roudnice nad Labem 1941–1948 III, k. 731, složka F. Balla.
- 4) SOKA Litoměřice, fond OÚ Roudnice nad Labem 1941–1948 III, k. 732, složka Viktor Grünhut.
- 5) SOKA Litoměřice, Archiv města Bohušovice, k. 111, inv. č. 1107. Referát židovských záležitostí OÚ v Roudnici vedl Jindřich (Heinrich) Kozák.
- 6) SOKA Litoměřice, fond Archiv města Bohušovice, k. 111, inv. č. 1107.
- 7) SOKA Litoměřice, fond OÚ Roudnice nad Labem 1941–1948 III, k. 731, složka Pavla Blovská. Jedná se o dopis dr. Blovského OÚ v Roudnici n. L. ze dne 18. 7. 1941.
- 8) SOKA Litoměřice, fond OÚ Roudnice nad Labem 1941–1948 III, k. 731, složka Karel Beneš.
- 9) SOKA Litoměřice, fond OÚ Roudnice nad Labem 1941–1948 III, k. 731, složka Pavel Ganz. Dne 2. září 1941 hlásí změnu do evidenční karty – na žádost OÚ v Roudnici a s povolením Oberlandrátu v Mělníku se přestěhoval z Terezína do Chotěšova NC 8.
- 10) Židovské muzeum Praha (dále jen ŽM Praha), DP inv. č. 31, Rozklad ŽNO o Terezíně.
- 11) SOKA Litoměřice, fond OÚ Roudnice nad Labem 1941–1948 III, k. 732, Seznam všech vystěhovaných z Terezína.
- 12) Kárný Miroslav, Milotová Jaroslava: Protektorátní politika Reinharda Heydricha, Praha 1991, s. 128–132.
- 13) Tamtéž, s. 128–132.
- 14) Tamtéž, s. 141.
- 15) Vyšlo v RGBI. I/124 s. 675 z 4. 11. 1941, Verordnung über die Beschäftigung von Juden. Vom 3. Oktober 1941.
- 16) SÚA Praha, ÚŘP 109–4–978, k. 54.
- 17) SÚA Praha, ÚŘP 109–4–978, k. 54, BdS na kancelář Státního sekretáře Praha 11. 11. 1941, Nr. BdS–I–3364–41.
- 18) SÚA Praha, ÚŘP 109–4–978, k. 54, BdS na kancelář Státního sekretáře Praha 11. 11. 1941, Nr. BdS–I–3364–41. Betr.: Geschäftsverteilungsplan des BdS, jako příloha (Praha 27. 4. 1942).
- 19) MÚ Terezín, Terezínské kronika, rok 1941, s. 117. „Počátkem listopadu se vyjelo v Terezíně plno pověstí, že obyvatelstvo bude vystěhováno, ježto Terezín bude proměněn v koncentrační

ní židovský tábor a v tábor zajatecký. I místní Němci těmto pověstem nevěřili. Bylo dokonce zakázáno podobné zprávy rozšiřovat."

- 20) Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová, c.d., s. 128–132.
- 21) SÚA Praha, ÚŘP 114–2–56, s. 8, (Praha, 15. 12. 1941). Dne 15. prosince 1941 sděluje úřad říšského protektora v přísňě důvěrném dopise všem vrchním zemským radům, úřadovněm státní policie v Praze a Brně a Ústředně pro židovské vystěhovalectví, že vedení veškeré evakuace a agendy s tím spojené, tedy i personální a oblastní výběr, je v rukou BdS.
- 22) SÚA Praha, ÚŘP, k. 390, inv. č. I–3b–5860, Massnahmen zur Unterbringung der Juden in geschlossenen Siedlungen (Praha, 2. 12. 1941).
- 23) SÚA Praha, MV I – NR (Ministerstvo vnitra I – nová registratura 1936–1953, Praha, k. 1987, sign. B 2156, Z. 6641/1942–IV/5, nedatováno, Praha.
- 24) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 3, s. 2–7.
- 25) SÚA Praha, ÚŘP 114–2–56, s. 4.
- 26) SOkA Litoměřice, Archiv města Bohušovice, k. 110, inv. č. 1107, MÚ Bohušovice na ministerstvo dopravy a techniky (Bohušovice, 15. 4. 1942)
- 27) SÚA Praha, MV I – NR, k. 1987, sign. B 2156, MV IV/2 na MV II/2 (Praha, 18. 2. 1942).
- 28) SÚA Praha, ÚŘP 114–2–56, s. 5–6. (Praha, 21. 2. 1942).
- 29) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 1, Věc: Terezín, přesídlení říšského obyvatelstva (Praha, 5. 3. 1942).
- 30) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 5 (Praha, 13. 3. 1942).
- 31) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2.s. 55–56, Massnahmen zur Unterbringung der Juden in geschlossenen Siedlungen, Auflösung der Stadtgemeinde Theresienstadt – Errichtung einer Umsiedlungskanzlei in Theresienstadt., čj. B–2156–6/3–1942–II / 2, (Praha 9. 3. 1942).
- 32) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2., s. 2–4.
- 33) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2. s. 11–19, Úřední záznam dr. Nováčka ve dnech 9.–12. 3. 1942 o jednání v záležitosti zřízení PKVT.
- 34) „Kancelář byla nejprve provizorně usídlena na radnici, ale Seidl poskytl velkoryse a bezplatně byt v ženíjních kasárnách.“ Viz: SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 78–91. Bericht über Tätigkeit der Umsiedlungskanzlei des Mdl in Th (nedatováno, červenec 1942).
- 35) Nabytek nakonec poskytl městský pivovar. Viz: SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 78–91. Bericht über Tätigkeit der Umsiedlungskanzlei des Mdl in Th (nedatováno, červenec 1942).
- 36) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 20–22. Dotazník a příloha stanoví, že vlastníci nemovitosti musí vyplněný dotazník odevzdat do 18. 3. 1942 na MÚ v Terezíně.
- 37) Městskému pivovaru bylo jmenovitě nařízeno, aby pokračoval v provozu viz: SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 3, s. 93–96, Pro memoria (Praha 17. 3. 1942).
- 38) MÚ Terezín, Terezínská kronika, rok 1942, s. 127.
- 39) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2. s. 11–19, Úřední záznam dr. Nováčka ve dnech 9.–12. 3. 1942 o jednání v záležitosti zřízení PKVT.
- 40) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 5. (Praha, 13. 3. 1942).
- 41) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 7.
- 42) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 78–91. Bericht über Tätigkeit der Umsiedlungskanzlei des Mdl in Th (nedatováno, červenec 1942).
- 43) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 78–91. Bericht über Tätigkeit der Umsiedlungskanzlei des Mdl in Th (nedatováno, červenec 1942).
- 44) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 23, PKVT na MV IV/5 (Terezín, 17. 3. 1942), Přesídlovací kancelář v Terezíně. Hlášení o nástupu služby přednosta kanceláře a žádost o přidělení dalších sil.
- 45) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 78–91, Bericht über Tätigkeit der Umsiedlungskanzlei des Mdl in Th.
- 46) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 33, MV (Praha, 15. 4. 1942), PKVT – přidělení soudců. Soudci přidělení z OÚ Roudnice n. L. – dr. Jaroslav Kučera a dr. Josef Tocháček.

- 47) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 78–91, Bericht über Tätigkeit der Umsiedlungskanzlei des Mdl in Th.
- 48) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 42, PKVT na MHaP (Terezín, 28. 4. 1942), Bezugschein auf Schuhe für die Beamtenschaft der Umsiedlungskanzlei des Mdl mit dem Sitze in Theresienstadt.
- 49) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 78–91, Bericht über Tätigkeit der Umsiedlungskanzlei des Mdl in Th.
- 50) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 60, MV IV/5, záznam ze služební cesty dr. Jaroslava Pošváře.
- 51) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 9–10 (Praha, 18. 3. 1942).
- 52) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 22 (Praha, 17. 3. 1942), Der Bezirk Raudnitz a. E., Wohnungsmassnahmen.
- 53) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 3, s. 70 (Roudnice n. L., 10. 3. 1942), Vyhliáška o povinném hlášení o volných bytech a místnostech.
- 54) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 47, ÚPOP na MV IV/5 (Praha, 28. 3. 1942), Stěhovací akce Terezín, intervence NS.
- 55) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 3, s. 89–92, Příloha z jednání u ORR dr. Maurera (BdS) ze dne 17. 3. 1942.
- 56) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 52 (Praha, 31.3.1942), Terezín – volné židovské byty pro přestěhovače.
- 57) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 183 (Praha, 6. 6. 1942), Unterbringung der Juden in geschlossenen Siedlungen.
- 58) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, 132 – 142 (Terezín, 14. 5. 1942), Cit.: „Sofern die Juden diese Wohnungen noch bewohnen, können sie gemeinsam untergebracht werden und die Möbel könnten einstweilen in einem Möbellager / Synagoge u. ähnlich eingelagert werde.“
- 59) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 151 (Jičín, 19. 5. 1942), Heranziehung von jüdischen Wohnungen.
- 60) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 150 (Terezín, 21. 5. 1942).
- 61) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 183 (Praha, 6. 6. 1942), Unterbringung der Juden in geschlossenen Siedlungen. Jedná se o stav k 6. červnu 1942.
- 62) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 52 (Praha, 31. 3. 1942), Terezín – volné židovské byty pro přestěhovače.
- 63) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 29, BdS/ZSfJA na MV (Praha, 18. 3. 1942), č.j. B.I – 1218/42, Massnahmen zur Unterbringung der Juden in geschlossenen Siedlungen Bezug: 6641/1942 vom 4. 3. 1942.
- 64) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 78, BdS/ZSfJA na MV (Praha, 18. 4. 1942), č.j. B IV – 1946/42, Massnahmen zur Unterbringung der Juden in geschlossenen Siedlungen Bezug: 6641/1942 vom 4. 3. 1942.
- 65) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 3, s. 134, Záznam o poradě u dr. Maurera dne 1. 6. 1942.
- 66) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 50 (Terezín, 24. 3. 1942).
- 67) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 78–91, Bericht über Tätigkeit der Umsiedlungskanzlei des Mdl in Theresienstadt. Nedatováno, červenec 1942.
- 68) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 3, PKVT na Okresní četnické velitelství v Roudnici n. L., Mělníku, Rakovníku a Lounech (Terezín, 11. 3. 1942), Evakuace řízijského obyvatelstva z Terezína, zajištění volných bytů a osídlovacích prostorů.
- 69) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 161, PKVT na MV IV/5, Dům železniční správy v Bohušovicích n. O. PKVT sice byty zajistila, ale na přání místní NSDAP a dr. Schiepkého z Kladenského OLR dala 4 byty k dispozici pro německé příslušníky v Terezíně.
- 70) Zemanová, Věra.: Změna charakteru města Terezín po roce 1939 a jeho zrušení roku 1942. PF UJEP, Ústí nad Labem, 2001, s. 44.
- 71) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 3, PK na Okresní četnické velitelství

- v Roudnici n. L., Mělníku, Rakovníku a Lounech. (Terezín, 11. 3. 1942). Evakuace árijského obyvatelstva z Terezína, zajištění volných bytů a osídlovacích prostorů.
- 72) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 191, PKV na MV IV/5 (Terezín, 11. 6. 1942). Terezín, umístění Židů v uzavřených sídlištích. Vystěhování českého obyvatelstva. Václav Novák, Bohušovice 245, námitky do ubytovacího příkazu.
- 73) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 17–18. Spěšný dopis Ústavu pro péči o přestěhovalce (dále jen ÚPOP) při MV na ministerstvo hospodářství a práce (Praha, 17. 3. 1942). Stěhovací akce Terezín. Opatření k zajištění práce přestěhovalcům v námezdním a služebním poměru.
- 74) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 9–10. MV pro domo (18. 3. 1942).
- 75) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 17–18. Spěšný dopis ÚPOP při MV na ministerstvo hospodářství a práce (Praha, 17.3.1942). Stěhovací akce Terezín. Opatření k zajištění práce přestěhovalcům v námezdním a služebním poměru.
- 76) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 9–10, MV pro domo (18. 3. 1942). Existoval návrh (1940), aby oboje kasárny sloužily jako sběrný tábor pro Židy z Roudnice n. L. a okolních okresů. Viz: Franc Miroslav: Židé z Roudnice nad Labem za druhé světové války. In: Terezínské listy 30, 2002, s. 34.
- 77) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 42. ÚPOP na MV IV/5 (Praha, 23. 3. 1942). Ubytování přestěhovalců z Terezína v Dušníkách u Roudnice n. L.
- 78) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 42. ÚPOP na MV IV/5 (Praha, 23. 3. 1942). Ubytování přestěhovalců z Terezína v Dušníkách u Roudnice n. L.
- 79) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 108, BdS na MV čj. I – 810/42 (Praha, 24. 4. 1942). Verwertung von Kasernenanlagen in Duschnik.
- 80) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 112, MV IV/6 na Majetkový úřad při říšském protektorovi (Praha, 30. 4. 1942). Die Unterbringung der Abwanderer aus Theresienstadt in Duschnik bei Raudnitz a. E. und in Mscheno bei Budín.
- 81) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I. ÚPOP na MV IV/5 (Praha, 30. 4. 1942). na vědomí PKVT.
- 82) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 165, ÚPOP na VA při ÚŘP (Praha, 29. 5. 1942).
- 83) SÚA, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 166, Pro domo. (Praha, 24. 6. 1942).
- 84) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 54. dr. Brandejš na MV (Praha, 28. 3. 1942). Zápis o podnětech a návrzích dr. Brandejše.
- 85) SOKA Litoměřice, Archiv města Bohušovice, k. 110, inv. č. 1107, PKVT na MÚ v Bohušovicích (Terezín, 29. 4. 1942). Celkem tak bylo získáno 26 bytů v Bohušovicích n. O., 14 v Německých Kopistech, po 1 bytu v Počaplech a Brňanech. V Roudnici n. L. bylo také uskutečněno několik přestěhování, ale žádné vystěhování. Viz: SÚA, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, 78–91, nedatováno, Bericht über Tätigkeit der Umsiedlungskanzlei des MdI in Theresienstadt.
- 86) SOKA Litoměřice, Archiv města Bohušovice, k. 110, inv. č. 1107. PKVT na Annu Zúnovou.
- 87) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 80. Záznam o sdělení ORR dr. Maureira na MV dne 20. 4. 1942.
- 88) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 125, PKVT na MV IV/5 (Praha, 12. 5. 1942). Vystěhování Terezína, potřeba stavební úpravy přidělených bytů.
- 89) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 11 – 19. Úřední záznam dr. Nováčka ve dnech 9.–12. 3. 1942 o jednání v záležitosti zřízení PKVT.
- 90) SÚA Praha, ÚŘP, k. 286, sign. I – 1a 1818, BdO (Praha, 4.4.1942), Tätigkeitsbericht Nr. 38, bod č. 1. Stimmung der deutschen Bevölkerung.
- 91) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 189, OÚ RNL na MV (RNL, 6. 6. 1942). Škramlík Matheus, Aussiedlungsbefehl.
- 92) SÚA Praha, ÚŘP, k. 289, sign. I – 1b 2017, Betr: Volkstumpolitische Lage in Trebnitz (OL Kladno), Vermerk (Praha, Juli 1941). V první řadě se jednalo o zřízení německého zemědělského učiliště.

- 93) Posselt byl bývalým Propaganda und Schulungsleiter místní organizace NSDAP v Terezíně. Funkcionáři NSDAP v Terezíně viz SOA Ltm, MLS, k. 46, Lsp 852/46 proti Josefu Bobkovi.
- 94) SOKA Litoměřice, Archiv města Bohušovice, k. 110, inv. č. 1107, PKVT t.č. v Roudnici n. L. (Roudnice n. L., 15. 9. 1942), Betr.: Unterbringung der Juden in geschlossenen Siedlungen. Jaroslav Valenta, Aussiedler aus Theresienstadt.
- 95) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 48, Záznam z porady o chudinské péči osob z územních oblastí, jež se mají vyklidití. (Praha, 31. 3. 1942). Porady se zúčastnili ÚPOP, ZÚ a MV.
- 96) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 75, PKVT na ZÚ v Praze (Terezín, 15. 4. 1942).
- 97) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 113, PKVT na okresní chorobinec v Li-bochovicích (Terezín, 30. 4. 1942).
- 98) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 76, PKVT na Svaz katolické charity v Čechách (Terezín, 15. 4. 1942).
- 99) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 114, PKVT na Nemocnici milosrdných sester Mělník-Podolí (Terezín, 30. 4. 1942).
- 100) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 178, PKVT na ÚPOP (Terezín, 5. 6. 1942).
- 101) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 16, Ministerstvo hospodářství a práce na MV (Praha, 16. 3. 1942), Evakuation von Theresienstadt. Übersiedlung der tschechischen Bevölkerung.
- 102) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 132–142.
- 103) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 183, PKVT na BdS (ORR dr. Maurer) (Praha, 6. 6. 1942).
- 104) SÚA, MV I – NR, k. 5221, Sign. G 2824, sl. 3, s. 89–92.
- 105) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 117, BdS na MV (Praha, 1. 5. 1942), Wagenhaus der Protektoratstrassenverwaltung in Theresienstadt, Anfrage.
- 106) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 389, AF (dr. Reisinger) na Okresní soud v Roudnici n. L. (Praha, 23. 4. 1943).
- 107) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 26, Česko-moravský svaz pro dobytek, maso a ryby na MV (Praha, 18. 3. 1942), Evakuace Terezína – opatření v zásobování.
- 108) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 88, Úřad říšského protektora na MV (Praha, 16. 4. 1942), Schlachthaus in Theresienstadt.
- 109) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 99, Ministerstvo školství a lidové osvěty (Praha, 21. 3. 1942), Theresienstadt, Allgemeine Berufsschule, Auflassung.
- 110) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, BdS na ZÚ v Praze (Praha, 19. 5. 1942), Auflösung der Stadtgemeinde Theresienstadt.
- 111) SOKA Litoměřice, Archiv města Bohušovice, k. 110, inv. č. 1107, ZÚ v Praze na BdS / Zentralamt für Regelung der Judenfrage in B.u.M. (Praha, 11. 12. 1942).
- 112) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, Sign. G 2824, sl. 3, s. 134, záznam o poradě u dr. Maurera dne 1. 6. 1942.
- 113) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, 78–91, nedatováno, Bericht über Tätigkeit der Umsiedlungskanzlei des MdI in Theresienstadt.
- 114) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 1, MV na MDaT (Praha, 5. 3. 1942), Slevy na dráze pro obyvatelstvo, které se musí vystěhovat.
- 115) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 4, MDaT na MV (Praha, 10. 3. 1942).
- 116) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 89, PKVT na MV IV/5 (Terezín, 20. 4. 1942), Evakuace Terezína, technické potíže při stěhování obyvatelstva.
- 117) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 89, PKVT na MV IV/5 (Terezín, 20. 4. 1942), Evakuace Terezína, technické potíže při stěhování obyvatelstva.
- 118) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, 78–91, nedatováno, Bericht über Tätigkeit der Umsiedlungskanzlei des MdI in Theresienstadt.
- 119) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, 78–91, nedatováno, Bericht über Tätigkeit der Umsiedlungskanzlei des MdI in Theresienstadt.

- ¹²⁰⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 103, (Terezín, 8. 4. 1942).
- ¹²¹⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 183, PKVT na BdS, k rukám dr. Maurera (Praha, 6. 6. 1942).
- ¹²²⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 204, PKVT na MV IV/5 (Terezín, 8. 7. 1942). Unterbringung der Juden in geschlossenen Siedlungen, Zusammenarbeit der Firma Hermann mit der Umsiedlungskanzlei des Mdl in Th.
- ¹²³⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 94, porada u dr. Maurera (BdS) ze dne 20. 4. 1942.
- ¹²⁴⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 111, BdS na MV (Praha, 29. 4. 1942).
- ¹²⁵⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 111, BdS na MV (Praha, 29. 4. 1942).
- ¹²⁶⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 132–142, Zpráva o služební cestě dne 11. a 12. 5. 1942.
- ¹²⁷⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 63–65, ÚPOP na PKVT (Praha, 7. 4. 1942). Stěhovací akce Terezín.
- ¹²⁸⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 103, Úřední záznam.
- ¹²⁹⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 103, Úřední záznam.
- ¹³⁰⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 123, Exp. IV/5 na ŘP / BdS (Praha, 12. 5. 1942). Teprve 18. 5. 1942 začal dr. Streit z AF jednat s vlastníky o výkupu jejich nemovitostí. Viz: SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 132–142, Zpráva o služební cestě dne 11. a 12. 5. 1942.
- ¹³¹⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 123, Exp. IV/5 na ŘP / BdS (Praha, 12. 5. 1942).
- ¹³²⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 132–142, Zpráva o služební cestě dne 11. a 12. 5. 1942.
- ¹³³⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 103, Úřední záznam.
- ¹³⁴⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 132–142, Zpráva o služební cestě dne 11. a 12. 5. 1942.
- ¹³⁵⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 103, Úřední záznam.
- ¹³⁶⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 103, Úřední záznam.
- ¹³⁷⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 17–18, ÚPOP (Ústav pro péči o přestěhované) při MV na ministerstvo hospodářství a práce (Praha, 17. 3. 1942). Zmíněno podle dopisu MV ze 4. 3. 1942 pod čj. 6641/42.
- ¹³⁸⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 132–142, Zpráva o služební cestě dne 11. a 12. 5. 1942.
- ¹³⁹⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 43, Záznam (Praha, 18. 5. 1942).
- ¹⁴⁰⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 103.
- ¹⁴¹⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 3, s. 129, PKVT na MV IV/5 (Terezín, 27. 5. 1942). Vystěhování Terezína, zkrácená lhůta.
- ¹⁴²⁾ „Günther mu řekl, že Terezín se musí co nejdříve vyklidit, protože jsou připraveny transporty do Terezína.“ Viz SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 78–91, Bericht über Tätigkeit der Umsiedlungskanzlei des Mdl in Th.
- ¹⁴³⁾ SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 3, s. 129, PKVT na MV IV/5 (Terezín, 27. 5. 1942). Vystěhování Terezína, zkrácená lhůta.
- ¹⁴⁴⁾ Adler, H. G.: Die verheimlichte Wahrheit, Bericht über die am 6. 3. 1942 im Reichssicherheitshauptamt – Amt IV B 4 stattgefundene Besprechung, Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) 1958, s. 9–11.
- ¹⁴⁵⁾ Tento záměr vysvětluje ze srovnání počtu přichozích Židů z protektorátu v květnu a červnu 1942, kdy bylo do Terezína vypraveno měsíčně 6 transportů v celkovém počtu 9453 osob a jen v červenci, tedy v měsíci otevření ghetta, to bylo 10 transportů o 10 645 osobách.
- ¹⁴⁶⁾ Blíže viz: Fedorovič, Tomáš, Tereziňský lagerkomandant Siegfried Seidl, in: Tereziňské studie a dokumenty 2002, Praha 2002, s. 127–131.
- ¹⁴⁷⁾ Archív Památníku Terezín, Sb. Ghetto Terezín, A 5678, Přehled denního stavu vězňů od 29. 10. 1944 do 18. 5. 1945. Pro úplnost je nutno dodat, že k přeplněnosti a nárůstu počtu osazenstva

- vedlo i to, že zatímco v květnu 1942 byly z ghetta vypraveny 3 východní transporty, v červnu pak již jen 2.
- 148) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 3, s. 127–128, expedice na PKVT (26. 5. 1942).
- 149) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 3, s. 134, záznam o poradě u dr. Maurera dne 1. 6. 1942.
- 150) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 3, s. 134, záznam o poradě u dr. Maurera dne 1.6.1942.
- 151) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 49–50, záznam.
- 152) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 49–50, záznam.
- 153) Poslední byt byl pro přesídlence zajištěn 25. května. Viz: SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 78–91, Bericht über Tätigkeit der Umsiedlungskanzlei des Mdl in Theresienstadt.
- 154) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 192–193, dr. Ševčík pro domo (16. 6. 1942).
- 155) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 89, PKVT na MV IV/5 (Terezín, 20. 4. 1942).
- 156) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 43, Záznam (Praha, 18. 5. 1942).
- 157) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 3, s. 134, Záznam o poradě u dr. Maurera dne 1. 6. 1942.
- 158) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 183, PKVT na BdS (Praha, 6. 6. 1942) Unterbringung der Juden in geschlossenen Siedlungen.
- 159) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 183, PKVT na BdS (Praha, 6. 6. 1942). Unterbringung der Juden in geschlossenen Siedlungen.
- 160) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 78–91, Bericht über Tätigkeit der Umsiedlungskanzlei des Mdl in Theresienstadt.
- 161) SÚA Praha, ÚRP, 109–4–1346, k. 82, s. 4–10, BdS na K. H. Franka (Praha, 3. 12. 1942).
- 162) MÚ Terezín, Kronika města Terezín, rok 1942, s. 128.
- 163) MÚ Terezín, Kronika města Terezín, rok 1942, s. 130.
- 164) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 398, ÚPOP (Praha, 20. 2. 1943). Výdaje spojené s vystěhováním terezínských obyvatel. Nejspíš se jedná o částku, která se nemohla vyhádat na AF. K dispozici jsou výdaje k ostatním vystěhovaleckým akcím. Výdaje v Terezíně byly vyšší než při přestěhovalecké akci v Benešově (31 951, 40 K), ale menší než při akcích v Milovicích (118 601, 60 K), Brdských lesích (155 152, 60 K) a na Vyškovsku (205 107, 50 K).
- 165) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 78–91, Bericht über Tätigkeit der Umsiedlungskanzlei des Mdl in Theresienstadt.
- 166) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 78–91, Bericht über Tätigkeit der Umsiedlungskanzlei des Mdl in Theresienstadt.
- 167) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 78–91, Bericht über Tätigkeit der Umsiedlungskanzlei des Mdl in Theresienstadt.
- 168) SOKA Litoměřice, fond Okresní soud Roudnice 1924–1960, Ne III – výkup domů v Terezíně, inv. č. 104, k. 445, 446.
- 169) Zemanová, Věra.: Změna charakteru města Terezín po roce 1939 a jeho zrušení roku 1942. PF UJEP, Ústí nad Labem, 2001, s. 54.
- 170) SOKA Litoměřice, Archiv města Bohušovice, k. 110, inv.č. 1107, dopis vládního komisaře v Bohušovicích na ZÚ (Bohušovice n. O., 7. 8. 1943). Z rozhodnutí K.H.Franka budou obyvatelé mimo vlastní území ghetta a příslušníci služebny uvnitř ghetta komunálně spravováni obcí Bohušovice.
- 171) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 202, PKVT na MV IV/5 (Terezín, 6. 7. 1942). Verlegung der Kanzleiräume der Umsiedlungskanzlei des Mdl in Th. nach Raudnitz a.d.E. Kancelář byla zřizena 9. 3. 1942 pod čj. B–2156–6/3–42.
- 172) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 72, PKVT se sídlem v Roudnici n. L. na MV (Roudnice n. L., 27. 8. 1942).

- 173) SÚA Praha, MV I – NR, k. 1987, sign. B 2156, pro domo (Praha, 16. 9. 1942).
- 174) SÚA Praha, MV – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 368, zápis MV (Praha, 25. 1. 1943)
- 175) SÚA Praha, GKUP III–3990–28, k. 87, inv. č. 419, (Praha, 8. 1. 1943). Zrušení Přesídlovací kanceláře v Terezíně.
- 176) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 77, PKVT se sídlem v Roudnici n. L. na MV III/4 (Praha, 19. 1. 1943).
- 177) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. 2, s. 368, zápis MV (Praha, 25. 1. 1943).
- 178) SÚA Praha, MV I – NR, k. 5221, sign. G 2824, sl. I, s. 349, ÚPOP na MV (Praha, 18. 1. 1943) Josef Bittner, Fleischer, Umsiedler aus Theresienstadt, wohnhaft in Laun, Hilbertgasse 58 – Ersatzexistenz.

THE END OF THE TOWN OF TEREZÍN AND ITS TRANSFORMATION INTO A GHETTO

Tomáš Fedorovič

Summary

The establishment of the Ghetto was preceded by very dramatic events that fundamentally affected Terezín's original Czech, German and Jewish population. Responding to the fiasco of the deportation of the Jewry in the Protectorate (of Bohemia and Moravia), the highest German circles decided to turn the town of Terezín into a ghetto. Forced resettlement of the town's civilian population began in 1941, starting with the Jews, and – after the formation of the Resettlement Board of the Interior Ministry in Terezín (March 9, 1942) – involving the Czech inhabitants as well. Responsibility for looking after the German civilians was given to the Senior Land Councilor in Kladno. The Nazi statistics mentioned a total of 347 German and 3,498 Czech civilians. The entire process was sanctioned by Heydrich's directive concerning "The Measures for the Placement of the Jews in Closed Settlements", issued on February 16, 1942. The Interior Ministry's Resettlement Board in Terezín, headed by Dr. Brandejs, was charged to secure a smooth course of the transfer of all age and professional groups of the population. During its deliberations, the Board gave unequivocal preference to workers and businessmen in a bid to secure their alternative existence. Makeshift accommodation was to be provided from the pool of confiscated Jewish apartments and houses in other oberlandrats (regions), but the German side eventually supplied only a negligible portion of housing. One of the methods used by the Resettlement Board to obtain housing for former Terezín residents was forcible transfer of old-age pensioners from the nearby municipalities of Bohušovice and Roudnice. The entire course of the operation was hampered primarily by obligatory buy-outs of property on the part of the Emigration Fund for Bohemia and Moravia, whose work was to have been terminated as of May 31, 1942. The purchase prices, naturally well below the real value of the property, were then covered from Jewish funds. Even though the deadline for completing the transfer of the entire civilian population was set for the end of August 1942, already by the end of May the Prague Center for Jewish Emigration insisted that the Terezín inhabitants should move out as soon as possible since the program of new transports to the Terezín Ghetto, this time from Germany and Austria, had already been launched. Dr. Brandejs managed to negotiate a one-month extension of the deadline for moving. After Terezín's entire population had been moved out (June 3, 1942), the town of Terezín became a Jewish Ghetto. The Resettlement Board then functioned at Roudnice nad Labem, its activities being terminated in 1943. People of all ethnic groups were affected by the resettlement from Terezín. The tragedy was all the greater that in the end the costs of the moving and de facto acceleration of the "Final Solution of the Jewish Question" had been financed by the Jews themselves.

DER UNTERGANG DER STADT THERESIENSTADT UND IHRE UMWANDLUNG IN EIN GHETTO

Tomáš Fedorovič

Resümee

Der Entstehung des Ghettos gingen sehr dramatische Ereignisse voraus, die die ursprüngliche tschechische, deutsche und jüdische Bevölkerung von Theresienstadt zutiefst berührten. Vor dem Hintergrund des Fiaskos mit der Deportation der Protektoratsjuden war in höchsten deutschen Kreisen beschlossen worden, die Stadt Terezín in das Ghetto Theresienstadt umzuwandeln. Schon 1941 begann die Zwangsumsiedlung der Zivilbevölkerung, zuerst betraf sie die Juden, dann, nachdem in Terezín das Umsiedlungsbüro des Innenministeriums eingerichtet worden war (9. 3. 1942), kamen auch die tschechischen Einwohner an die Reihe. Um die deutsche Bevölkerung kümmerte sich der Oberlandrat in Kladno. Die Statistik der Nazis sprach von insgesamt 347 deutschen und 3498 tschechischen Zivilpersonen. Dieser ganze Prozess wurde von einer Anordnung Heydrichs abgesegnet, die mit den „Maßnahmen zur Unterbringung der Juden in geschlossenen Siedlungen“ vom 16. Februar 1942 zusammenhing. Das Umsiedlungsbüro des Innenministeriums in Terezín mit Dr. Brandejs an der Spitze sollte den reibungslosen Verlauf der Umsiedlungsaktion aller Alters- und Berufsgruppen der Bevölkerung garantieren. Bei den Verhandlungen präferierte das Büro eindeutig Arbeiter und Gewerbetreibende, um ihnen eine Ersatzexistenz zu sichern. Als Ersatzwohnungen sollten die konfiszierten jüdischen Wohnungen und Häuser in den anderen Oberlandratskreisen dienen, die deutsche Seite stellte jedoch nur einen verschwindend kleinen Teil davon zur Verfügung. Eine der Möglichkeiten, mit der das Umsiedlungsbüro Wohnraum für die Aussiedler aus Terezín beschaffte, war die Zwangsabschiebung von Rentnern aus dem nahegelegenen Bohušovice und Roudnice. Eine Komplikation des gesamten Ablaufs der Aussiedlung stellte vor allem der Pflichtankauf des Eigentums vonseiten des Aussiedlungsfonds für Böhmen und Mähren dar, der am 31. Mai 1942 abgeschlossen sein sollte. Der Ankaufspreis, der natürlich unter dem realen Wert der Immobilien lag, wurde dann mit jüdischen Geldern bezahlt. Obwohl der Termin für den Abschluss der Aussiedlung der gesamten Zivilbevölkerung auf Ende August 1942 festgesetzt worden war, drängte die Prager Zentrale für Aussiedlung von Juden schon im Mai darauf, die Bewohner möglichst schnell aus Terezín zu entfernen, denn für das Ghetto Theresienstadt war ein Programm neuer Transporte, diesmal aus Deutschland und Österreich, angelaufen. Dr. Brandejs handelte eine Verlängerung der Frist für die Aussiedlung um noch einen Monat aus. Nachdem die gesamte Bevölkerung Terezín verlassen hatte (3. 7. 1942), wurde die Stadt zum Judenghetto. Das Umsiedlungsbüro arbeitete dann noch in Roudnice nad Labem, es beendete seine Tätigkeit 1943. Von der Aussiedlung Terezíns waren die Bevölkerungsgruppen aller Nationalitäten betroffen. Das Ausmaß der Tragödie erweiterte sich durch die Tatsache, dass die gesamte Aussiedlung und de facto auch die Beschleunigung der „Endlösung der Judenfrage“ von den Juden selbst finanziert wurden.

ORGANIZACE A POČETNÍ STAVY STRÁŽNÍ ROTY SS V MALÉ PEVNOSTI TEREZÍN

Jan Vajskebr

Problematicke strážních rot SS, které vykonávaly v letech 1940–1945 službu v policejní věznici gestapa Malá pevnost Terezín, byla doposud věnována pouze okrajová pozornost. Důvodem bylo podcenění jejich úlohy v represivním aparátu policejní věznice a po řadu let také nedostatečná pramenná základna.¹⁾ Cílem tohoto článku je provést rozbor počtů příslušníků SS a organizace strážní služby v Malé pevnosti. Druhotně by měl také poopravit některé nepřesnosti v organizaci a terminologii jednotek SS, které se objevily v syntéze Malá pevnost Terezín.²⁾

Počební stavy

Jako první nastoupila v listopadu 1940 službu v Terezíně 1. rota strážního praporu SS Böhmen und Mähren.³⁾ V dubnu 1942 došlo k jejímu vystřídání 2. rotou téže jednotky, která však byla po několika dnech převedena jako 4. rota ke strážnímu praporu SS Prag.⁴⁾ Její působení skončilo až v prvních květnových dnech roku 1945. Ve velení roty v Terezíně se v průběhu války vystřídalo několik důstojníků SS. Kromě strážní služby v samotné věznici bylo jejím hlavním úkolem doprovázet vězně při příjezdu či odjezdu transportů, nebo na práci do širokého okolí Terezína. Důvodem pro umístění poměrně silné strážní jednotky v Malé pevnosti mohl být také úmysl vytvořit zálohu pro případ nepokojů nejen ve věznici, ale i v nedalekém ghettu.

Na základě rozboru dokumentace strážních rot v Terezíně a rozkazů jejich nadřízených útvarů lze vysledovat přesné počty příslušníků strážní roty SS pro období od ledna 1941 do února 1944. Ačkoliv tabulkové stavy každého vojenského útvaru jsou zpravidla stabilní hodnotou, skutečné počty jim však odpovídají jen zřídka. Strážní rota v Malé pevnosti nepatřila v tomto směru k žádným výjimkám. Stavy jejích příslušníků nebyly zprvu nijak vysoké – počátkem roku 1941 ji tvořilo 70 mužů v čele s důstojníkem. Drtivá většina poddůstojníků a mužstva náležela k ročníkům 1919–1923 a sotva absolvovala nebo dokončovala vojenský výcvik. Nikdo z nich nesloužil u jednotek SS déle než tři roky.⁵⁾ Svědčí o tom skutečnost, že po dobu pobytu těchto mužů v Terezíně měla většina z nich hodnost SS-Staffelanwärter (kadet), což znamená, že byli do SS teprve přijímáni. Hodnost SS-Mann obdrželi až po ukončení přijímacího období. Záhy však došlo k podstatnému snížení.

Na základě rozkazu Hlavního úřadu velení SS (SS-FHA)⁶⁾ bylo s platností od 20. ledna 1941 převedeno od strážního praporu SS Böhmen und Mähren 210 mužů ročníku 1914 a mladších k divizi SS „Wiking“. Na jejich místo mělo nastoupit 261 záložníků.⁷⁾ Tento rozkaz významně postihl právě terezínskou rotu,

neboť se v průběhu ledna snížily počty strážných v Terezíně na pouhých šestnáct a ještě o měsíc později nedosahoval jejich stav ani třicítky. Velení praporu si uvědomovalo, že tak nízký počet nemůže plnit přidělené úkoly, a počátkem března 1941 převezelo do Terezína 30 mužů od 3. roty.⁸⁾

Stav 1. strážní roty SS rostl i nadále. V průběhu léta 1941 překročil hranici sta mužů a v srpnu se ustálil okolo 110. Rozšířila se také působnost jednotky. Ještě před výměnou za 2. rotu dostala 1. rota za úkol postavit strážní oddíl (*Wachkommando Beneschau*) pro plnění úkolů v budovaném výcvikovém prostoru SS na Benešovsku (*SS-Truppenübungsplatz Beneschau*, později *Böhmen*).⁹⁾ Oddíl, který tvořilo 22 mužů pod vedením 2 poddůstojníků, zůstal i nadále součástí terezínské roty.¹⁰⁾

Krátce před předáním služby 2. rotě disponovala 1. rota praporu *Böhmen und Mähren* 120 muži, z toho 2 důstojníky (*Führer*), 3 dělesloužícími poddůstojníky (*Portepe-Unterführer*), 11 poddůstojníky (*Unterführer*) a 104 příslušníky mužstva, včetně benešovského oddílu.¹¹⁾

Před přesunem dosahoval stav 2. roty strážního praporu *SS Böhmen und Mähren* počtu 161 mužů. Po přemístění do Terezína, převedení pod strážní prapor *SS Prag* a s ním spojených personálních přesunech se početní stav od počátku května 1942 pohyboval okolo 125 mužů. I v tomto počtu je ovšem zahrnut benešovský oddíl (2/20 mužů), který byl zrušen až na počátku července 1942. Od května 1942 bylo naopak po dobu jednoho roku vyčleňováno vždy několik mužů (maximálně 9) pro službu v Praze. Z celkového počtu musíme také odečíst nemocné v lazaretu *SS* v Praze a strážné na řádné či víkendové dovolené. Reálný stav jednotky v Malé pevnosti se tak pohyboval v tomto období okolo 70 mužů, po příchodu benešovského komanda mezi 90 a 100 strážnými.¹²⁾

K prvním výrazným změnám došlo až koncem září 1942, kdy se počet strážných snížil o čtvrtinu a v dalších měsících téměř na polovinu svého původního stavu (66 mužů). Nejnižší skutečný počet v roce 1942 byl o Vánocích, kdy se jich v Malé pevnosti nacházelo pouhých 36.¹³⁾ Ačkoliv nejsou k dispozici dokumenty, které by dokládaly důvod tak značných výkyvů, souvisí tento úbytek zřejmě se situací, v níž se nacházela německá branná moc v přelomovém období na podzim a v zimě 1942–1943. Opotřebovávací válka v ruinách Stalingradu si vyžadovala stále více životů a rezervy se hledaly takřka všude. Na frontu byli pochopitelně odváděni zejména mladší příslušníci *SS*, což vedlo ke zvyšování věkového průměru jednotky.¹⁴⁾ Jestliže byl na počátku roku 1941 průměrný věk strážných velmi nízký, pouhých 20 let, o dva roky později to bylo již 34 let a nejstaršímu dokonce 43 let.¹⁵⁾ Ze stejných důvodů se zvyšovalo zastoupení neříšských Němců (tzv. *Volksdeutsche*) a jiných národností, které se postupem času stávaly jedním z nejvýznamnějších lidských zdrojů *Waffen SS*. Zatímco v roce 1941 byl u 1. strážní roty pouze jeden *Volksdeutsche* a jeden Dán, o rok později již pocházelo nejméně 12 strážných z východní a jižní Evropy, tj. ze Srbska (Banát), Chorvatska (Srem), Polska, Rumunska, Maďarska i Slovenska! Tvořili tak přibližně 10 procent stavu roty. Tento trend se měl na konci války ještě posílit.

Oslava příslušníků SS. Na zadní stěně místnosti je vyvěšeno heslo SS: Meine Ehre heißt Treue (Mojí ctí je věrnost).

Skupina příslušníků SS z Malé pevnosti při polním cvičení.

4./II-Wachbataillon 2
3.

Theresienstadt, dnm 21.3.1945

Wache vom 22.3. zum 23.3.45

6/72 + 1
1/20

Führer vom Dienst: Uscha, Lewinsky

Leitmeritz: Kommando-Führer: Uscha, Bömmer

<u>Landrat:</u>	-/-			26
<u>Wehrmacht:</u>	-/-			20
<u>Landratsamt:</u>	-/-			15
<u>Richard II:</u>	-/2+2	Werner Gasanov	Tetz Gilmelije	40
<u>Richard I:</u>	1/9+5	Uscha, Schulz Uscha, M. M. M. M. M. Seidel Schuller	David Bohatsch Tinschmidt	280
		Schwarz Dunajtschek Tekinder	Rosenau Kapolnek	
<u>Richard III:</u>	-/3+3	Klein Tarutin	Happe Engl Rulinsky	60
<u>Lobowitz:</u>	<u>Sputh:</u> -/5	Bachmutov	Nikolaj	50
		Basinger	Textor/P Duske	
<u>Aussig:</u>	<u>Kommando-Führer:</u> Stuscha, Dowe			
	<u>Reichsbahn:</u> 1/15+13	Uscha, Hämmerling		300
		Lehr Meißner Friedrich Rsehatschek Stock Horaschnik Skiba Lessl Wlasak W.	Domanski Stefan Thiel Petrovic Krupickas Großhans Waschne Holzapfel Schmitzer Horn	Ganswohl Knappek Bonfert Wolf Steringer Kosiats Kremer Wlesak K. Weber Bieder
	<u>Birmai:</u> -/1	Bettges/M. Pi.		8
	<u>Schicht:</u> -/4	Kratkey/P Mayr	Tsurow Wagner J.	40
	<u>Schnipo:</u> -/-			50
<u>Nachtkö:</u>	<u>Richard:</u> 1/9	Uscha, Berchtold, Bischoff K. Schneider G. Sahl	Mülzer Schmeißner Dittrich	280
<u>Theresienstadt:</u>	<u>Gestapo:</u> -/1	Folzser		
<u>Pestungswache:</u>	1/18 Nachh.: Rttf. Ricker, Schließer; Dahlmann, Kranl			
	<u>Posten</u>	<u>1. Ablösung:</u>	<u>2. Ablösung:</u>	<u>3. Ablösung:</u>
	1	Wagner W.	Dudek	Rechreiter
	2	Springer	Beck	Rudel
	3	Brod	Han	Staller
<u>Becht-</u>	<u>Tor</u>	Sturm	Fuchs	Gahlert
<u>verst.:</u>	2	Filanser	Frantsyk	
	4	Göttl	Gemler	
<u>U.V.D.:</u>	Rttf. Neudert			
<u>Werkst.:</u>	Janetta			
<u>Hirtsh. Hof:</u>	Kakuuka, Bischof J. (Rusmarinowitsch)			

Vojenský historický archiv
kopie materiálů
Rttr

Unterscharführer
u. Stabscharführer

Denní rozpis služeb pro strážní rotu SS v Terezíně. Číslo zcela vpravo udává počet doprovázených vězňů ve venkovních komandech.

Z hlášení pro SS-FHA ze září 1944 lze vyčíst, že ze sta mužů střežících Malou pevnost rovná polovina Němců pocházela ze srbského, rumunského a maďarského Banátu.¹⁶⁾

Velení se snažilo úbytku strážných čelit rušením dovolených a vycházek, ale přesto došlo k podstatnému poklesu bojeschopnosti jednotky. Skutečný stav se v roce 1943 pohyboval okolo 80–85 procent celkového počtu. Na jaře a v létě 1943 to bylo mezi 45 až 60 muži při celkovém počtu okolo 70 mužů, na podzim se zvýšil na 70 přítomných ku 85. Narůstající množství vězňených osob v policejní věznicí a jejich vysílání do venkovních komand, jejichž význam se po vyhlášení totální války neobyčejně zvýšil, zřejmě donutilo velení opět posílit strážní rotu v Terezíně. Svou roli možná sehrálo i zastavení židovských transportů a strach nacistického aparátu v protektorátu z případného povstání v ghettu. Od konce května 1943 tak začal početní stav jednotky opět stabilně narůstat a na počátku následujícího roku čítala strážní rota 100–110 mužů, z toho 90–100 přítomných v Terezíně a okolí. Tento stav se do konce války příliš neměnil.

Prameny, vypovídající o situaci u terezínské strážní roty SS na sklonku války, jsou velmi skoupé. K dispozici jsou pouze přehledy nadřízeného útvaru, tedy strážního praporu SS Prag, jehož stav překročil v září 1944 jeden tisíc mužů a nadále stoupal. K dramatickému úbytku však došlo v průběhu března 1945 v přímé souvislosti s blížící se frontou.¹⁷⁾ Do jaké míry se vyhledávání posledních rezerv pro bojové jednotky dotknulo strážní roty SS v Terezíně však nelze z dostupných materiálů zjistit. Citelně chybí také původní dokumenty popisující působení tzv. banátníků, včetně jejich služebního zařazení a kompetencí. Kromě zmínek v hlášeních úřadu velitele SS tak zůstává jediným vodítkem prozatím hlášení soudu pro příslušníky SS a policie v Praze z 25. listopadu 1944 o příchodu 323 policistů z Banátu do protektorátu.¹⁸⁾

Služba

Mnohem komplikovanější, než se původně zdálo, byla i organizace strážní služby, která patřila k hlavním povinnostem „esesáků“ v Terezíně. Počet strážných v denní službě v průběhu války stoupal. Po počátečních zmatecích se počet mužů ve službě ustálil na funkcích dozorcího (*Wachhabender*) a pomocníka (*Stellvertreter*). Vlastní strážní službu vykonávalo 6 mužů, kteří se střídali na dvou strážních stanovištích (*Posten*). Na noc byli posilováni dalšími šesti. Součástí celodenní směny byly další dva muži ve funkcích *U.v.D.* (*Unterführer von Dienst*) a *R.v.D.* (*zřejmě náhradník*). Ostatní strážní byli nasazováni dle potřeby na eskortování vězňů.¹⁹⁾

Od roku 1942 se služba skládala z velitele služby (*Führer von Dienst*) – poddůstojníka, který měl na starosti průběh a kontrolu výkonu služby. K ruce mu byli dozorcí útvaru s pomocníkem (pro změnu nazýván *Schließer*), kteří zajišťovali běžný chod jednotky. Stráž v pevnosti drželo 9 mužů, z toho jeden poddůstojník. Střídali se po jednom na třech strážních stanovištích. Jeden muž dá-

4./4.-Wachbataillon 2
P./3.

Theresienstadt, den 14.3.1945

Wochendienstplan
vom 12.3.45 bis 25.3.45

Zeit:	Art des Dienstes:	Ort:	Aufsicht:
<u>Montag, den 19.3.45 bis Sonntag, den 24.3.45</u>			
5,30	Wecken		U.v.D.
6,20	Heraustrreten der Außenkommandos	Appellplatz	U.v.D.
6,30	Übernahme d. Häftlinge u. Abmarsch an die Bestimmungsorte	Haupttor	Kdo-Führer
7,15-8,15	Neue Wache: Unterricht am Sandkasten		Kp.-Führer
8,20-9,15	Unterricht: Panzerfaust	Stuben	Uscha, Rupprich
9,30-11,00	Praktische Ausbildung und Schießen mit der Panzerfaust	Gelände	Kp.-Führer
11,15-11,50	Wachbelehrung u. Nachvorbereitungen	Stuben	F.v.D.
12,00	Mittagessen	Speisesaal	U.v.D.
12,45	Heraustrreten der Wache	Appellplatz	U.v.D.
12,50	Vergatterung	"	F.v.D.
13,00	Wachablösung	Haupttor	Wachh.
14,00-14,45	abgel. Wache: Waffenreinigen	Stuben	F.v.D.
15,00-15,30	" " Putz-u. Flickstunde	"	Grppf.
17,30-18,30	Rückkehr der Außenkommandos	Appellplatz	Kdo-Führer
18,00-19,00	Abendessen	Speisesaal	U.v.D.
19,15	Befehlsausgabe (fallweise)	Appellplatz	Stabschef.
22,00	Zapfenstreich	"	U.v.D.
17,30	Heraustrreten der Nachtkommandos	Appellplatz	U.v.D.
17,40	Übernahme d. Häftlinge u. Abfahrt	Haupttor	Kdo-Führer
6,30	Rückkehr d. Nachtkdos	Appellplatz	" "
<u>Dienstag, den 20.3. u. Freitag, den 23.3.45</u>			
14,30	Transport von Beuschowitz	{ 15,40 Uhr }	Kdo-Führer
18,00	" " nach " "	{ 19,08 " }	
18,30-20,00	Weltanschauliche Schulung	Stube 16	Osch. Lewinsky
<u>Freitag, den 23.3.45 außerdem</u>			
20,00	Kino: "Alexander Roscher"	Kinoraum	Stabschef.
<u>Sonntag, den 25.3.45</u>			
5,30	Wecken des Kdos "Richard"		U.v.D.
6,20	Heraustrreten des Kdos "Richard"	Appellplatz	U.v.D.
6,30	Übernahme d. Häftlinge u. Abmarsch	Haupttor	Kdo-Führer
7,30	Wecken (best d. Komp.)		U.v.D.
8,30-10,30	Stuben-u. Spindordnung anschl. Stuben-u. Spind appell	Stuben	Grppf.
12,00-11,30	Wachbelehrung u. Nachvorbereitungen	"	Stabschef.
12,00	Mittagessen	Speisesaal	F.v.D.
12,45	Heraustrreten der Wache	Appellplatz	U.v.D.
12,50	Vergatterung	"	F.v.D.
13,00	Wachablösung	Haupttor	Wachh.
14,00	Befehlsausgabe	Appellplatz	Stabschef.
18,00	Rückkehr d. Kdos "Richard"	"	Kdo-Führer
22,00	Zapfenstreich	"	U.v.D.

3.

i.v. *Dome*
Stabschef-Führer
u. Stabschef-Führer

Vojenský historický archiv
kopie materiálu
Mladá

Týdenní služební plán. Zahrnuje rozvrh hodin, typ činnosti, místo nástupu do služby a dohled nad jejím výkonem.

le doprovázel Karrenkommando a další sloužil jako *U.v.D.* V případě potřeby stavěla rota další příslušníky na vnitřní strážní stanoviště (*Innenposten*) v různém počtu (zpravidla od 2 do 10). Jejich úkolem bylo hlídat některá vnitřní komanda, např. malíře. Občas byla mimo pevnost vypravována tzv. zvláštní komanda (*Sonderkommando*). Jejich cíl, počty i nástup služby se značně měnily. Nástup do služby byl stanoven na 12,50 hodin.²⁰⁾ Na podzim 1942 tak podle hlášení velitele jednotky nastupovalo každý den, kromě 9 mužů pevnostní stráže, přibližně 6 poddůstojníků a 75 mužů. Dva muži se navíc starali o hospodářský dvůr jednotky.²¹⁾

Stoupající počet vězňů v Malé pevnosti si vynutil od roku 1944 další posílení stráží. Dozorčí útvaru dostal k ruce druhého pomocníka, ke třem strážním stanovištím přibyla třisměnná služba na bráně. V noci byla stráž po 2 mužích posílena o jedno stanoviště a dvě směny. Počet strážných v celodenní službě v pevnosti se tak zvýšil z 11 na 19, včetně dozorčího a pomocníků. K nim je třeba ještě připočítat jednoho poddůstojníka (*U.v.D.*), jednoho muže v dílnách (*Werkstätten*) a dva na hospodářském dvoře.

Se zvýšenou intenzitou pracovního nasazení vězňů mimo objekt věznice narůstal také počet strážných nasazených na střežení venkovních komand, jejichž množství a početnost určovaly velikost doprovodu. V posledním válečném roce čítal doprovod až sedm poddůstojníků a okolo 70 strážných na více než jeden tisíc vězňů. Například v dubnu 1945 venkovní komanda tvořilo na 1700 vězňů. Největší pracovní komanda byla Richard I–III v Litoměřicích. Doprovázelo je okolo 25 strážných a při noční směně deset. Také komando Deutsche Reichsbahn, nasazované v Ústí nad Labem, střežilo až 30 příslušníků SS. Ostatní doprovázeli vězně na práci ve firmách Spath, Birnai a Schicht aj. Celkový počet mužů nastupujících do denní služby se na konci války mnohdy pohyboval okolo jednoho sta.²²⁾ Strážní rota se tím zřejmě dostala na vrchol svých možností, o čemž svědčí i hlášení z listopadu 1944 o nemožnosti provádět světónázorové školení z důvodu absolutní vyčerpání jednotky.²³⁾ Tento fakt spolu se zdravotním stavem vězňů zřejmě limitoval rozsah venkovních pracovních komand v posledních týdnech války.

Strážní rota SS hrála podstatnou roli v nacistickém represivním systému v policejní věznici gestapa Malá pevnost Terezín. V průběhu války měly vliv na její působení dva hlavní faktory. Prvním byla zahraničně-politická situace a potřeba doplňování bojových jednotek Waffen SS, druhým situace ve věznici, zejména rostoucí počet perzekvovaných a intenzita jejich pracovního nasazení za pevnostními zdmi. Vzájemné působení těchto dvou mnohdy si odporujících tlaků se posléze promítalo do početního stavu roty SS a organizace strážní služby. Celkový počet příslušníků SS, kteří v průběhu let 1940–1945 postupně sloužili v Malé pevnosti, pak můžeme odhadovat na několik set až jeden tisíc.

Služba příslušníků strážní roty SS byla provázána řadou excesů. Kromě „oficiální“ účasti na popravách měli strážní rovněž značný podíl na přímé perzekuci vězňů. Jednalo se zejména o týrání vězňů ve venkovních komandech, které se

ke konci války bohužel stávalo spíše pravidlem než výjimkou. Lidský přístup některých SS byl zcela zastíněn bestialitou či lhostejností jejich druhů ve zbraních, kteří svou službu vykonávali plně v souladu s nacistickou ideologií.

Poznámky

- 1) Tato překážka byla odstraněna v roce 1992, kdy byly Z. Pivcovou zinventarizovány a posléze ve Vojenském historickém archivu v Praze zpřístupněny spisy jednotek SS v protektorátu. Jedná se o fondy Befehlshaber der Waffen-SS, SS-Standortkommandantur Prag, SS-Standortverwaltung Brünn, SS-Wachbataillon Böhmen und Mähren a SS-Wachbataillon 2 Prag. Ty obsahují kromě jiného také rozsáhlé torzo dokumentů z proveniencí strážních rot v Terezíně a jejich nadřízených útvarů. Menší část těchto materiálů byla před časem předána Archivu Památníku Terezín (APT).
- 2) Malá pevnost Terezín, Praha 1976 (1. vydání), s. 123–130, Praha 1988 (2. vydání), s. 120–126.
- 3) Strážní prapor SS Böhmen und Mähren (SS-Wachbataillon Böhmen und Mähren) byl zřízen 30. července 1940 v Brně a skládal se postupně ze 2 až 4 rot. Po celou dobu jeho existence mu velel SS-Hstuf. (později SS-Stubaf.) Michael Kneiβl. Hlavním úkolem praporu bylo střežení vězňů ve věznicích gestapa a důležitých objektů bezpečnostní policie. Jeho příslušníci se také podíleli na zatýkacích a pátracích akcích v Brně a okolí a doprovázeli vězně do koncentračních táborů. V době prvního a druhého stanného práva popravovaly exekuční oddíly praporu v Kouřimových kolejích české vlastence. Prapor byl zrušen 6. července 1943 a jeho úkoly převzal strážní prapor SS Prag.
- 4) Strážní prapor SS (2) Prag (SS-Wachbataillon Prag) vznikl 20. listopadu 1940 v Praze a disponoval až 5 rotami. Střežil objekty Waffen SS, represivního aparátu okupační správy v Praze a okolí (Pražský hrad, Černínský palác, zámek v Panenských Břežanech). Účastnil se rovněž různých slavnostních aktů, např. pohřbu R. Heydricha. Prapor plnil svoji funkci až do samého sklonku války. V jeho velení se po počátečním provizoriu vystřídal SS-Ostuf. Hermann Peter a SS-Ostuf. M. Kneiβl.
- 5) Vojenský ústřední archiv (VÚA) Praha, fond SS-Wachbtl. B. u. M., sign. 13/6.
- 6) SS-Führungshauptamt (SS-FHA).
- 7) VÚA Praha, SS-Wachbtl. B. u. M., sign. 13/6.
- 8) VÚA Praha, SS-Wachbtl. B. u. M., sign. 3/2.
- 9) KOKOŠKA, S.: Cvičiště zbraní SS Böhmen 1942–194. In: Sborník vlastivědných prací, č. 27, Benešov–Praha 1986, s. 271–298.
- 10) VÚA Praha, SS-Wachbtl. B. u. M., sign. 13/7.
- 11) VÚA Praha, SS-Wachbtl. B. u. M., sign. 16/ 8.
- 12) VÚA Praha, SS-Wachbtl. 2 Prag, sign. 45–46/13.
- 13) VÚA Praha, SS-Wachbtl. 2 Prag, sign. 47–51/13.
- 14) Z úředního hlediska dochází k výměně bojeschopných mužů (v originále *kriegsverwendungsfähig*, kv.) za muže schopné nasazení pouze služby v místě posádek (*garnisonverwendungsfähig*, gv.).
- 15) VÚA Praha, SS-Wachbtl. 2 Prag, sign. 63/14.
- 16) VÚA Praha, BdW-SS, sign. 17/3.
- 17) Státní ústřední archiv (SÚA) Praha, fond 110, sign. 7/59.
- 18) SÚA Praha, 110–6/67. VÚA Praha, BdW-SS, sign. 17/3.
- 19) VÚA Praha, SS-Wachbtl. B. u. M., sign. 24/9.
- 20) VÚA Praha, SS-Wachbtl. 2 Prag, sign. 60/14.
- 21) VÚA Praha, SS-Wachbtl. 2 Prag, sign. 63/14. APT, k.22/MP, sign. A11496, A11497.
- 22) VÚA Praha, SS-Wachbtl. 2 Prag, sign. 59/13.
- 23) VÚA Praha, BdW-SS, sign. 25/4.

THE ORGANIZATION AND NUMBERS OF MEN SERVING IN THE SS GUARD COMPANY IN TEREZÍN'S SMALL FORTRESS

Jan Vajskebr
Summary

Beginning in November 1940, the guard and escort duties in the Police Prison in Terezín were discharged by the First Company of the SS Guard Battalion Böhmen und Mähren. This particular unit was replaced in April 1942 by the Second Company of the same Battalion, which was, however, transferred after several days as the Fourth Company to the SS Guard Battalion (2) Prag and stayed in the Small Fortress until the end of the war. The main tasks facing the SS Guard Company in Terezín was to discharge guard duty on the fortress ramparts, escort prisoners to and from work, and maintain order during arrivals and departures of transports. The overall numbers of guards in Terezín greatly varied, reflecting – in addition to the current situation in the Prison – also various external influences, namely the need to man combat units. From the initial total of 70 men serving in the unit early in 1941, its numbers dropped to a mere 16 men in January. The unit was gradually manned with reservists, and at the end of summer its head count stabilized at 110 to 120 men. For a period of four months the Guard Company in Terezín deployed a special guard unit to serve in a training area just then being built in the Benešov region. A new drop in the Company's numbers came in the autumn of 1942, probably as a result of the deteriorating situation at the front. By April 1943 the Company lost almost half of its men who then numbered 66. The total strength of the SS guard unit in Terezín then kept rising from that date at least until 1944. Developments on the World War II battlefields had a major impact on the composition and age structure of the Guard Company. While in 1941 the average age of its men was around 20 years, and these were predominantly Reich Germans, within the next two years the average age rose to 34 years, with 10% of the guards being Germans recruited from the Reich's eastern regions (known as Volksdeutsche). By the end of the war, Germans coming from the eastern regions accounted for as much as a half of the Guard Company's men. Initially, 10 men daily reported for duty in the fortress, to be strengthened by another 6 guards for night duty. In 1942, 11 men served on day-time duty in the fortress, mostly due to the great upsurge of slave labor in and around Terezín. Furthermore, some 80 guards were needed every day to escort external labor commandos. At the end of the war, the number of guards daily serving in the fortress rose to 19 and – depending on the prevailing situation – as many as 75 men escorted outside labor commandos each day. All in all – together with other individuals – this accounted for a total of 100 men on day-time guard and escort duties. At that time, the SS Guard Company in Terezín reached its limits, which – coupled with the overall health of the inmates – possibly led to the decision to reduce the overall number of external labor commandos.

Throughout the war the activities of the SS Guard Company in Terezín were affected by two main factors. The first of them was the foreign policy situation and the need to man Waffen SS combat units, the other was the situation in Terezín's Gestapo Prison, especially the growing numbers of inmates and the intensity of their slave labor. Interaction of those two – often contradictory – pressures was duly reflected in the strength of the SS Guard Company and the organization of its guard service. The overall number of SS men who gradually served in the Small Fortress between 1940 and 1945 may be estimated at several hundred to a thousand. Their service in Terezín was marked by many excesses, especially frequent torturing of the prisoners serving in external labor commandos, which often resulted in the death of the marked victims.

ORGANISATION UND MANNSCHAFTSSTÄRKE DER WACHKOMPANIE SS IN DER KLEINEN FESTUNG THERESIENSTADT

Jan Vajskebr

Resümee

Den Wach- und Eskortierdienst im Polizeigefängnis Theresienstadt führte von November 1940 an die 1. Kompanie des Wachbataillons SS Böhmen und Mähren aus. Im April 1942 wurde sie von der 2. Kompanie der gleichen Einheit abgelöst, die jedoch nach einigen Tagen als 4. Kompanie dem Wachbataillon SS (2) Prag eingegliedert wurde und dann bis Kriegsende in der Kleinen Festung verblieb. Hauptaufgabe der Wachkompanie der SS in Theresienstadt waren der Dienst auf den Festungswällen und die Begleitung der Gefangenen zur Arbeit und bei der Ankunft oder der Abfahrt der Transporte. Die Anzahl der Wachposten in Theresienstadt schwankte erheblich und wurde außer von den aktuellen Verhältnissen im Gefängnis vor allem auch von der Notwendigkeit beeinflusst, die Kampfverbände aufzufüllen. Von den anfänglich 70 Mann zu Jahresbeginn 1941 sank der Bestand der Kompanie im Verlaufe des Januar auf lediglich sechzehn. Ihre Stellen werden nach und nach mit Reservisten besetzt und gegen Sommerende stabilisiert sich die Bestandsstärke der Einheit auf 110 bis 120 Mann. Für vier Monate stellte die Wachkompanie in Theresienstadt auch die Wachabteilung für den Aufbau des Ausbildungsgeländes bei Benešov. Ein erneuter Rückgang trat im Herbst 1942 ein. Er war offenbar durch die sich verschlechternde Lage an den Fronten bedingt. Bis April 1943 ging die Kompanie fast um die Hälfte ihrer ursprünglichen Stärke auf nunmehr 66 Mann zurück. Von da an bis mindestens 1944 nahm die Anzahl der SS-Angehörigen wieder zu. Die Entwicklung an den Fronten beeinträchtigte erheblich auch die Zusammensetzung und die Altersstruktur der Kompanie. Während 1941 das Alter der Wachposten um 20 Jahre betrug und es sich ausschließlich um Reichsdeutsche handelte, kam es innerhalb von zwei Jahren zu einem Ansteigen des Durchschnittsalters auf 34 Jahre, und zur Mannschaft gehörten schon gegen 10% Deutsche aus den Ostgebieten – Volksdeutsche, zu Kriegsende machten diese dann die Hälfte der Einheit aus. Zum Tagesdienst in der Festung traten anfangs 10 Mann an, die für die Nacht mit weiteren 6 verstärkt wurden. Im Jahr 1942 taten 11 Mann Tagesdienst in der Festung, zu denen in Anbetracht des Aufschwungs der Sklavenarbeit von Gefangenen in der Umgebung Theresienstadts annähernd 80 weitere Posten zur Begleitung der Außenkommandos hinzukamen. Gegen Kriegsende stieg die Zahl der Wachposten auf 19 Mann in der Festung und nach Bedarf auf bis zu 75 in den Außenkommandos, was zusammen mit anderen Einzelpersonen einhundert Mann im Tagesdienst ausmachte. Die Kompanie erreichte damit das Höchstmaß ihrer Möglichkeiten, was in Zusammenhang mit dem Gesundheitszustand der Gefangenen offenbar auch zu einer Begrenzung der Außenarbeitskommandos führte.

Das Wirken der Wachkompanie SS in Theresienstadt wurde im Verlaufe des Krieges von zwei Hauptfaktoren beeinflusst. Der erste war die außenpolitische Lage und die Notwendigkeit, die Kampfeinheiten der Waffen-SS aufzufüllen, der zweite dann die Situation im Gefängnis, vor allem die wachsende Zahl der Persekuierten und die Intensität ihres Arbeitseinsatzes. Die Wechselwirkung dieser oft widersprüchlichen Kräfte wirkte sich schließlich auch auf die Mannschaftsstärke der SS-Kompanie und die Organisation des Wachdienstes aus. Die Gesamtzahl der SS-Angehörigen, die in den Jahren 1940 – 1945 in der Kleinen Festung Dienst taten, können wir auf mehrere Hundert bis Eintausend schätzen. Ihr Dienst wurde von einer ganzen Reihe von Exzessen begleitet, vor allem von Misshandlungen der Gefangenen in den Außenkommandos, die oft mit dem Tod der ausgewählten Opfer endeten.

OSUDY VĚZŇŮ VENKOVNÍHO KOMANDA SEESTADTL¹⁾

Miroslava Langhamerová

V době mezi 1. zářím a 7. říjnem 1944 existovalo na Mostecku mužské venkovní pracovní komando vedené v táborových knihách koncentračního tábora Flossenbürg pod názvem Seestadt.²⁾ Vzniklo příjezdem 1000 vězňů přímo z koncentračního tábora Sachsenhausen. Adresa tábora souhlasila se sídlem firmy, pro niž vězni pracovali – Arbeitslager Bergbau AG, Brüx, nejbližší železniční stanice Seestadt-Sudetengau.³⁾ V této souvislosti se někdy v literatuře objevuje nesprávné pojmenování komanda – Brüx. Vězni byli nasazeni na práce v hnědouhelných povrchových dolech pro Sudetendeutsche Bergbau AG Most.⁴⁾ Vzhledem k značně krátkému trvání komanda, pouhých 37 dní, není známo, v kterém z tehdejších táborů v okolí Mostu byli vězni umístěni.

Po zřízení komanda byli sachsenhausensští vězni zaneseni do stavu koncentračního tábora Flossenbürg s poznámkou „Von Sachsenhausen nach Seestadt am 1. 9. 1944“.⁵⁾ Transport obdržel flossenbüřská táborová čísla od 23 834–24 100, 24 682–24 683, 24 686–24 687, 24 780–25 508.⁶⁾ Na to, že vězni byli přivezeni na náročnou práci v hnědouhelných dolech, bylo věkové rozpětí transportu značně široké. Nejstarší vězeň Polák Wawrzyniec Cala⁷⁾ měl 75 let a nejmladší taktéž Polák Jerzy Nalej⁸⁾ pouhých 14 let. Národnostní složení⁹⁾ transportu bylo pestré, nejpočetnější skupiny představovali Poláci – 656 a Rusové – 204 (z toho 35 válečných zajatců). Dále transport tvořilo 51 Francouzů, 44 Němců (z toho 1 Žid a 4 Romové), 10 Italů, 8 Belgičanů, 6 Chorvatů, 5 Nizozemců, 4 Řekové, 4 Češi, 3 Španělé, 1 Albánc, 1 Argentinec, 1 maďarský Žid a 2 vězni bez státní příslušnosti.

Počátkem října 1944 byl do flossenbüřské táborové knihy u čísla 25 375 proveden záznam „geflüchtet 2. 10. 1944 in Seestadt“. Jednalo se o ruského vězně Alexandra Tscherepushkina.¹⁰⁾ Bylo mu 23 let a jeho další osud není znám. Po dobu existence komanda zemřeli tři muži – německý vězeň 24 010 Josef Ludwig Eller zemřel podle záznamu 28. 9. 1944, polský vězeň 24 792 Gustaw Holler dne 30. 9. 1944 a ruský válečný zajatec 25 018 Isej Mamidow dne 11. 10. 1944.¹¹⁾ Vězni 24 787, 24 786, 25 250 a 24 862 byli předáni do Flossenbürgu před zrušením komanda.

K 7. 10. 1944 bylo venkovní flossenbüřské komando Seestadt zrušeno a všichni vězni byli převezeni do hlavního tábora ve Flossenbürgu. Netrvalo dlouho a 702 původních sachsenhausenských vězňů pak přemístili především do flossenbüřských pobočných táborů, nejvíce do pracovních komand v Litoměřicích (263 vězňů), Hersbrucku (218) a Zwickau (107).¹²⁾ Úmrtnost celé původní skupiny byla vysoká. Za období od 7. 10. 1944 do 14. 4. 1945¹³⁾ najdeme ve flossenbüřských táborových knihách záznamy o úmrtí 537 vězňů,¹⁴⁾ tedy o téměř 54 % původního sachsenhausenského transportu. Jaký byl osud ostat-

23891	Pán 2. d.	Byjarinow	Klementy	Chrijpowa	30. 4. 02	†	29. 11. 04
2	Ok 2. d.	Bojczuk	Peter	Sokolow	17. 5. 16		22. 10. 44
3	Pán 2. d.	Bojko	Petro	Nikolajewka	26. 6. 94		22. 11. 44
4		Bondiar	Swan	Kawentissa	20. 2. 21		22. 10. 44
5	Don. pit.	Bonne	Antyfe	Andreawille	3. 8. 08	†	12. 3. 45
6		Bonnet	Andre	Činlak	23. 5. 22		Zwickau
7	Ok 2. d.	Borkowski	Josef	Sachaczew	14. 5. 80	†	20. 10. 44
8		Borkowski	Wladyslaw	Liepkow	6. 5. 11	†	22. 10. 44
9		Borokowiak	Andrzej	Mhencawow	12. 11. 17		22. 10. 44
23900	P. 1. kof.	Borowkin	Wladimir	Michajlo	3. 11. 26	†	26. 3. 45
1	P. 1. pit.	Bouquin	Lucien	—	5. 11. 90	†	26. 3. 45
2	Ok 2. d.	Bratenberg	Emil Otto	—	21. 1. 80	†	26. 3. 45
3	Ok 2. d.	Braun	Marian	Harold	8. 9. 13	†	26. 3. 45
4	Jan. pit.	Bravi	Josef	Harold	6. 4. 91		26. 3. 45
5	P. 1. kof.	Bregm	Nikolaj	Lesdmanow	27. 11. 13	†	26. 3. 45
6	Ok 2. d.	Brendel	Jan	Harold	13. 6. 19		26. 3. 45
7	Jan. pit.	Bricen	Onesime	—	7. 8. 91	†	26. 3. 45
8	Ok 2. d.	Budek	Andrzej	Woty/Radom	9. 10. 70		26. 3. 45
9	Ok 2. d.	Brunott	Christian	Liden	4. 4. 22		26. 3. 45
23910	Pán 2. d.	Bulotowitsch	Alexander	Kam. Pablsk	1927		26. 3. 45
1	Ok 2. d.	Brzezniak	Marian	Karkai	29. 1. 14		26. 3. 45
2		Brzozowski	Edward	Waczeraii	7. 10. 00	†	26. 3. 45
3		Brzozowski	Krzysz	Harold	20. 5. 21	†	26. 3. 45
4	Pán 2. d.	Budanow	Pawel	—	6. 1. 27		26. 3. 45
5		Bugay	Wladyslaw	—	23. 4. 22		26. 3. 45
6		Bugajew	Sebastian	—	26. 4. 26		26. 3. 45
7		Buldiha	Witow	—	11. 5. 28		26. 3. 45
8	Ok 2. d.	Bulski	Ryszard	Harold	5. 7. 14	†	26. 3. 45
9		Bulzak	Francoisek	Mhencawow	2. 10. 00	†	26. 3. 45
23920		Burakiewicz	Andrzej	Lyon	17. 5. 26	†	26. 3. 45

Stránka s flossenbürské táborové knihy se záznamy vězňů venkovního komanda Seestadt.

ních vězňů při evakuacích venkovních komand a na pochodech smrti v posledních dnech války, nevíme.

Poznámky

- ¹⁾ Město se do roku 1938 jmenovalo Ervěnice, po zabrání pohraničí Německem přejmenováno na Seestadt, po roce 1945 vrácen název Ervěnice. Ervěnice byly v průběhu let postupně rušeny pro těžbu uhlí, zachovaná část pak byla připojena k nedalekým Komořanům. V roce 1988 Ervěnice administrativně zanikly. Název Seestadt byl odvozen pravděpodobně od nedalekého Komořanského jezera, rozkládajícího se mezi Ervěnicemi, Komořany a Dolním Jiřetínem a které dnes v důsledku těžby uhlí neexistuje.
- ²⁾ Nara Washington, RG 338; 290/13/22/3; 000–50–46; Box 537.
- ³⁾ Maritn Weinmann, Anne Kaiser, Ursula Krause-Schmitt: Das Nationalsozialistische Lagersystem, Frankfurt am Main 1990, s. 387.
- ⁴⁾ Růžena Bubeníčková, Ludmila Kubátová, Irena Malá: Tábory utrpení a smrti. Svoboda 1969, s. 97, pozn. 5. Autorky mylně odlišují pracovní komando flossenbürských vězňů a vězně z koncentračního tábora Sachsenhausen. Jedná se o jedno a totéž komando.
- ⁵⁾ Nara Washington, RG 338; 290/13/22/3; 000–50–46; Box 537.
- ⁶⁾ Nara Washington, RG 338; 290/13/22/3; 000–50–46; Box 537. Transport byl jmenovitě zanesen do flossenbürských táborových knih až po 19. září 1944.
- ⁷⁾ Flossenbürské táborové číslo 23 925.
- ⁸⁾ Flossenbürské táborové číslo 25 079.
- ⁹⁾ Nara Washington, RG 338; 290/13/22/3; 000–50–46; Box 537. Uvádíme stav zachycený ve flossenbürských táborových knihách, protože u některých vězňů se údaje o národnosti v porovnání s jinými dokumenty liší.
- ¹⁰⁾ Nara Washington, RG 338; 290/13/22/3; 000–50–46; Box 537. Ve flossenbürských táborových knihách byly změny (úmrtí, útěky) u vězňů z venkovních komand zaznamenávány až se čtrnáctidenním zpožděním, tj. datem dne, kdy změna o vězni prošla táborovým rozkazem. Takže můžeme s jistotou říci, že k útěku A. Tscherepuschkina došlo před 2. 10. 1944.
- ¹¹⁾ Nara Washington, RG 338; 290/13/22/3; 000–50–46; Box 537. Záznam o úmrtí I. Mamidowa byl proveden až po přesunu komanda do Flossenbürgu.
- ¹²⁾ Nara Washington, RG 338; 290/13/22/3; 000–50–46; Box 537. Památník Terezín, databáze venkovního komanda Seestadt.
- ¹³⁾ Nara Washington, RG 338; 290/13/22/3; 000–50–46; Box 537. Po 14. 4. 1945 vládl ve flossenbürské evidenci chaos a zápisy do knihy byly pořizovány již jen výjimečně, a to pouze o vězňích v hlavním táboře.
- ¹⁴⁾ Nara Washington, RG 338; 290/13/22/3; 000–50–46; Box 537. V samotném Flossenbürgu zemřelo do 14. 4. 1945 231 vězňů, v Litoměřicích 127, v Hersbrucku 127 a ve Zwickau 44 vězňů.

THE FATE OF THE INMATES SERVING IN THE SEESTADTL EXTERNAL LABOR COMMANDO

Miroslava Langhamerová

Summary

An external, all-male labor commando of the Flossenbürg concentration camp, codenamed Seelstadt, worked in the Most region between September 1 and October 7, 1944. It was formed after the arrival of 1,000 prisoners from the Sachsenhausen concentration camp. The address of the camp was identical with the seat of the company the inmates worked for – Arbeitslager Bergbau AG, Brüx, the nearest railway station was Seestadt-Sudetengau. The commando worked in the open-cast brown coal mines for Sudetendeutsche Bergbau AG Most. After the commando was set up its inmates received Flossenbürg camp numbers running from 23 834–24 100, 24 682–24683, 24 686–24 687 and 24 780–25 508. As for individual nationalities, the most numerous groups in the commando were Poles (66 %) and Russians (20 %). On October 7, 1944 the commando was abolished and all the prisoners were deported to the main camp at Flossenbürg.

DIE SCHICKSALE DER GEFANGENEN DES AUSSENKOMMANDOS SEESTADTL

Miroslava Langhamerová

Resümee

In der Zeit vom 1. September bis zum 7. Oktober 1944 bestand im Gebiet von Most (Brüx) ein Außenarbeitskommando des Konzentrationslagers Flossenbürg, das Seestadt genannt wurde. Es entstand mit der Ankunft von 1000 Gefangenen, die direkt aus dem Konzentrationslager Sachsenhausen eintrafen. Die Lageranschrift stimmte mit dem Sitz der Firma überein, für die die Gefangenen arbeiteten – Arbeitslager Bergbau AG, Brüx, nächstgelegene Eisenbahnstation Seestadt – Sudetengau. Das Kommando wurde für die Sudetendeutsche Bergbau AG Brüx zu Arbeiten in den Braunkohlentagebauen eingesetzt. Nach Einrichtung des Kommandos erhielten die Gefangenen die Flossenbürger Lagernummern von 23 834 – 24 100, 24 682 – 24 683, 24 686 – 24 687 und 24 780 – 25 508. Am stärksten waren im Kommando Polen (66 %) und Russen (20 %) vertreten. Am 7. 10. 1944 wurde das Kommando aufgelöst und alle Gefangenen wurden in das Hauptlager in Flossenbürg überführt.

MEDAILONKY VĚZŇŮ

Jak jsme si psali II

Miroslav Kubík

Úvodem

V předchozím čísle jsme otiskli korespondenci, která vznikla v době věznění Miroslava Kubíka v policejní věznici gestapa Malá pevnost Terezín a později ve vyhlazovacím táboře Osvětimi II-Březince. Po téměř ročním pobytu v Březince transportovali koncem srpna 1943 M. Kubíka s dalšími třemi spoluvězni do Dachau, kde zůstal až do osvobození v květnu 1945.

I v Dachau tato čilá a bohatá korespondence s jeho blízkými pokračovala. Dochovalo se 66 dopisů, mnohdy až čtyřstránkových. Proto jsme se rozhodli uveřejnit jen vybrané úryvky z těchto dopisů. Ponechali jsme komentář M. Kubíka, ústředního aktéra – odesílatele i adresáta. Citace z dopisů uvádíme opět v českém překladu.

M. Langhamerová

Můj první dopis z Dachau je datován 12. 9. 1943. Také tady byly „psacími“ termíny neděle a dopisy musely být psány německy.

Nejdražší!

Jistě jste měli o mě úzkostné starosti, že jsem tak dlouho nepsal a balíky jste dostali zpátky. Nemějte o mě žádný strach! Jsem zcela zdravý a cítím se dobře. Tímto dopisem vám sděluji svou novou adresu: K.L. Dachau 3K, Block 20, Stube 3. Tady je to velmi dobré. Je dovoleno posílat sem balíky až do 5 kg. Aby se balíky nepoškodily, můžete je dávat do dřevěných bedýnek. Z potravin bych mohl potřebovat nejvíc margarín, koření všeho druhu, cukr atd. Dále prosím o zaslání domácích střevců. Bude vás zajímat, že jsem teď 162 cm vysoký a vážím 55 kg. Je tu veselo. Můžeme tu hrát ping-pong, fotbal, volejbal. V neděli mohu jít do kina nebo do divadla. Včera se mi o vás pěkně zdálo. Tak jsem byl na krátkou chvíli zase ve vaší společnosti. Je tu pěkná knihovna, a tak si můžu číst, co se mi líbí. Moje zaměstnání je velmi lehké. Prosím, pošlete mi kekсы od Bartoníčka, které mám tak rád. Pozdravujte všechny příbuzné a kamarády. Zdraví Vás, Váš nade vše milující syn Slávek.

Myslím, že růžovějšími barvami jsem nemohl poměry v Dachau vykreslit. Je pravda, že bylo někdy možné hrát ping-pong v truhlářské dílně, která byla mimo vlastní tábor, a jen někdy v neděli přístupná pro členy příslušného komanda, příp. protekcí. Mám dojem, že jsem tam byl asi pětkrát. Volejbal tam nebyl, fotbal se tam hrál, ale „fotbalové týmy“ měly svoje pevné kádry a občasné nedělní zápasy znamenaly souboj buď národních mužstev, nebo komand (ČSR

proti Polsku nebo „Plantáže“ proti „Kuchyni“). Nepamatuji se, že bychom si mohli jít zakopat. „Divadlem“ rozumí se představení některých spoluvězňů, kteří nastudovali různé scénky, recitace, kouzelnická vystoupení, muzikanti a zpěváci pak koncerty. Jestli se nemýlím, tak uskutečnili za těch dvacet měsíců asi tři koncerty. Tito kulturní nadšenci sídlili převážně na tzv. 2. štabě, tak trochu „elitní“. Filmy se skutečně promítaly a shlédl jsem za tu dobu asi čtyři nebo pět filmů. Knihovna v táboře existovala, obsahovala pochopitelně německou literaturu, pocházející ze zabaveného židovského majetku. Vzniklo tam ale i malé oddělení „Tschechische Lektore“ díky spoluvězňům, kteří si nechali posílat knihy a po přečtení je věnovali knihovně. Tam skončily i knihy, které mi naši poslali, i z toho důvodu, že nebylo místo pro jejich skladování.

Dopis musel působit na naše doma jako balzám. To byl také účel. Ale i já otvíral oči, když jsem do Dachau přišel. Samostatný český blok, obývací místnost se stoly, židlemi a skříňkami, vedle ložnice, sloužící pouze ke spaní. Osazenstvo se živě bavilo, byli tu i tloušťáci. Bedýnky, z nichž se „usmíval“ domácí chléb, sádlo se zapečeným masem a různé dobroty českého venkova. Nikde nebylo vidět „musulmana“ osvětimského typu. Rozdíl mezi osvětimským „prominentem“ a běžným vězněm byl daleko propastnější.

První dopis, který jsem v Dachau obdržel, byl datován 20. 9. 1943 a byl psán jen tatínkem, zřejmě „na blind“, protože neznal ještě mou přesnou adresu. V následujících dopisech už psali všichni.

Milé dítě!

Tvé přeložení nás velmi překvapilo, a tak již netrpělivě očekáváme dopis od Tebe. Napiš, jak se Ti vede, jestli jsi zdravý a co všechno potřebuješ, ať jde o prádlo, oděv nebo potraviny. Víš dobře, jak Ti rádi všechno pošleme. Zase je pěkně léto pryč a pomalu začínají na zahrádce podzimní práce. Sklidili jsme jen trochu jablek a lískových oříšků, jinak ale nic, letos byl suchý rok. Králíkům se daří dobře, ale dělají nám starosti, protože není krmivo. Jinak není u nás doma nic nového. Maminka hospodaří sama s babičkou jako dřív. Letos ještě v léčebném ústavu nebyla a ještě nevíme, jestli pojedou. Dosud jsme neobdrželi ještě povolení. Míta jezdí denně do školy a Toda je zaměstnaná u dráhy. Já si rezervuji stále ještě svou dovolenou na příznivější dobu! Tvůj přítel Fleischer (pozn. autora – již zmiňovaný František Řezníček) nám častěji píše z Drážďan, kde je zaměstnaný u nějaké firmy. Také v příbuzenstvu není nic nového. Samozřejmě nechávají Tě srdečně pozdravovat a stále na Tebe vzpomínají. Ivan bohužel ještě nepřišel, ale doufáme, že se přece brzy vrátí. Buď statečný a důvěřuj v Boha, jako i my důvěřujeme. Také pro nás to bude nejkrásnější den, až Tě budeme moci obejmout. A tak doufáme nadále v brzkou shledanou. Všichni Tě zdravíme a tisíckrát líbáme. Tvůj nade vše Tě milující táta.

Tatínkovi jsem k narozeninám včas gratuloval, ale úplně jsem zapomněl, že jde o padesátiny. Mrzelo mě to, ale už jsem se k tomu nevracel. V dopise ze 7. 11. 1943 píše:

Děkuji celé rodině za gratulaci. Také mí osudoví druzi na mě pamatovali k 18. narozeninám dárkem a obvyklým hoblem. Doufám, že nejen já, ale i oslavení doma byli podobně obřádně. Abych Vás nenechal ve věci dárku v temnotách: jednalo se o kytičce, kterou mi předal i se srdečným přáním Dáda.

Polovina textů mých dopisů obsahovala potvrzování příjmu balíků a dopisů, případně gratulací k svátkům a narozeninám. Jinak je to vlastně psaní o ničem. Podobně se polovina textů od našich točí kolem obsahu balíků, pozdravů od příbuzných a známých apod. Omezím se proto už jen na některé zajímavější zprávy, které jsem psal v dopisech posílaných „na černo“. Ty jsem začal psát v květnu 1944 v době svého působení ve „Waffenwerkstätte“. Odevzdával jsem je v tomtéž komandu pracujícímu Frantovi Rechovi, který je údajně prostřednictvím jednoho SS odesílal na patřičnou adresu. Dnes již nevím, jak se mi podařilo „zorganizovat“ nové polobotky, svrškovou kůži, látku, porcelánové upomínkové předměty, které jsem poslal domů. Bohužel můj zprostředkovatel byl zřejmě nespolehlivý a domů zmíněné věci s výjimkou čtyř kapesních nožičků s vyrytým věnováním a básniček zdobených lisovanými květy nikdy nedorazily. Důležité však bylo, že došly dopisy a že z toho nebyl žádný průšvih. V jednom z dopisů (z 9. 6. 1944) seznamuji naše doma s „ceremoniálem“ balíkovým:

Nákladní auto přiveze balíky z Mnichova k nám do třídiřny, odtud jsou podle adresátů rozděleny na příslušné bloky, písař je zapíše a po přijetí musí každý balík podepsat. Rozdělování se děje obvykle před polednem. Odpoledne přijde SSman a balíky překontroluje. Záleží docela na jeho temperamentu, myšlení, povaze a metodě. Někdo balíky vysype na stůl a „štárá“ se v nich, čenichá, kde by co našel. Jiný nadzvedne nejvýše položenou věc, vsune prsty do nějaké spáry a balík odsune. Není to vždy stejné. Byli jsme v posledním listě nuceni napsat něco o trestních opatřeních za „zprávy z domova“, ale když se to dobře schová, netřeba mít obavy. Aby při kontrole roztrhávali i obaly sýrů nebo šťourali do sádky, jsem ještě neviděl, nanejvýše vyklopí z krabičky sýr nebo otevře škatulku s cukrem či pečivem. Když nic nenajde, vrátí věc do původního stavu, a tím to končí.

V dopise z 25. 6. 1944 zase seznamuji rodinu s průběhem všedního dne v Dachau:

Ráno vstávám o půl páté, umyji se (do půl těla studenou vodou – brr), nasnídám se a jdu nastoupit (ukázat se, jestli jsem se neztratil). Ve 3/4 na šest jdu do práce a dělám do půl dvanácté. Dopoledne je 1/4 hodinová přestávka. V poledne si čtu nebo se opaluji. Pauza trvá do 3/4 na jednu a potom opět se 1/4 hodinovou přestávkou pracuji do 3/4 na šest. Pak jdu „domů“, navečeřím se, vezmu si chemii nebo jinou knížku. V půl jdu spát. V neděli se nepracuje, a to se věnuji četbě v případě špatného počasí. Jinak se opaluji a chodím na procházku... Ani z náletů nemusíte mít strach. Ve dne utíkám do lesa a v noci klidně spím.

Strýček „Johny“ je diskrétní a vyhýbá se nám. Promiňte mi, že je dopis načmáraný. Na rozloze naší kuchyně, haly, salonu a jídelny je nás 170 a každý strká, jak jde kolem.

Dne 13. 10. 1944 jsem napsal:

Jak jsem Ti již sdělil, změnil jsem působiště. Pracuji teď většinou na poli, ovšem jen když je dobré počasí, jinak, jestliže prší nebo je mlha, do práce nejdu. Snad již začátkem listopadu budu přeložen do jiného oddělení, takže budu pracovat pod střechem a nemusíš se obávat, že bych trpěl chladem. Co se týká Arnošta, pracuje se šatstvem a prádlem, takže i on je na zimu náležitě připraven. Chodíme se spolu každý večer projít. Často se též sejde „roudnická parta“ – Dáda Svět, Pikora, Dála Broft, Karel Slavík, Arnošt a já. V neděli hraji dopoledne ping-pong, někdy s čs. reprezentantem J. Žďárským. Odpoledne probírám s jedním profesorem chemii (stechiometrii). Jedna zpráva Tě bude zajímat. 2. t.m. zemřel Pavel Bácher. Bližší se snad dovím poději. Nevím, co se děje v Hněvicích a v Předoníně, slyšel jsem o tom divoké zprávy. Přesto doufám, že se při přírodním náletu našemu kraji vyhnou.

Poslední oficiální dopis, odeslaný 1. 4. 1945, již domů nedošel. Mrzelo mě to, protože jsem jej v předtuše konce války podepsal: „Mír oslav“! Z dopisů, které mi rodiče zaslali, uvádím některé zajímavosti, které se týkají našich známých nebo referují o novinkách u nás. Míťa mě v dopisech zpravidla informoval o činnosti v hudební sféře. Tak v dopise ze 3. 4. 1944 sděluje:

Milý Slávku, po 10 dní trvajícím onemocnění (angína) jsem šel koncem předminulého týdne zas do školy. Dověděl jsem se tam pro mne smutnou zprávu, že můj učitel na klavír Šíma byl jmenován profesorem na Mistrovské škole, a tak budu pokračovat u jiného učitele. Mrzí mě to, protože jsem u Šímy studoval již 4 roky a měl jsem ho rád. Teď se budu učit u Dr. Kredby. Minulý týden jsme tu měli koncert ze Smetanových děl. Hráli bývalí učitelé hudební školy: paní Pacovská-Borecká, Fremerová-Richterová, Míra Klár, Pavlík, Šustera, Podlipský. Protože byli všichni tak pohromadě, zahráli si příští den, v neděli, taky u nás po několikaleté pauze zase Dvořákův kvintet a další díla.

V dopise z 1. 6. 1944 dále píše:

Milý Slávku! Příští týden mám před sebou koncert v Umělecké besedě, kde mám dirigovat Ženské sbory od Aima. Na témž koncertě mám ještě doprovázet Ženské sbory od Suka. Potom budu asi 18. 6. spoluúčinkovat se svým dívčím sborem na Večeru hudební školy. Také tady bych chtěl provést díla od Aima. 19. 6. budu skládat zkoušku z klavíru a tím doufejme sezóna skončí. Také mí žáci v hudební škole musí letos skládat zkoušky, takže mi tím přibude práce. Koncem tohoto týdne mají zpívat v Roudnici Pražští učitelé. Tvůj Míťa.

Míta mě nezapomněl informovat o známých, 15. 5. 1944 píše:

Milý Slávku! Nevím, jestli si ještě pamatuješ na Miluši Fišerovou, která se učila na klavír u pana Šustery. Udělala letos přijímací zkoušku na konzervatoř. Je to jistě úspěch pro Tvého bývalého učitele, který se často na Tebe ptá. Také Jarča Vodsedálková chtěla studovat na konzervatoři, ale přihlásila se ke zkoušce příliš pozdě. Po uzavření ústavu v Krabčicích byly tam nakvartýrovány děti z Vídně. Hudební večery, které Hudební škola pravidelně každý měsíc pořádala, musely přestat, protože sál v hotelu Pošta není volný.

V dopise z 15. 6. 1944 mě bratr informuje o maturitních zkouškách mých bývalých spolužáků:

Milý Slávku, na Tvůj dotaz poreferuji Ti o maturitních zkouškách Tvých kolegyň. Všechny dopadly dobře. S vyznamenáním nebyla žádná (podmínky jsou nyní velmi těžké). Nejlépe složila zkoušku Věra K. a je teď zaměstnaná v lékárně, stejně jako Prajzlerová. Alena P. je v Lize proti tuberkulóze. Ty ostatní neznám. Co se mě týká, absolvoval jsem koncert v Umělecké besedě dobře a tento týden jsem zůstal doma, abych se připravil na zkoušku z klavíru. Zdraví Tě Míta.

Také bratr Toda mě sděloval zajímavé informace a především, byl pro mě sportovním referentem.

V dopise z 26. 12. 1943 mi sděluje:

Milý Slávku! Také letošní Vánoce měly ošklivou scenerii. Leželo sice trochu sněhu, ale je teplo a taje. Jen jednou jsem byl bruslit. HC Roudnice bojuje letos opět v divizi, bohužel až dosud bez úspěchu. Před týdnem hrála s BK Mladá Boleslav 0 : 4 a dnes s HC Stadion Praha 1 : 3. Zítra hraje s Čechie Louny. Jsou dvě možnosti. Buď vyhraje nebo divizi opustí. S Mítou jsme včera hráli fúkes. Zůstal „morálním vítězem“ jako v době Tvé kariéry. Mám dnes pro Tebe smutnou zprávu. Typická roudnická postava „Pepíček“ zemřel. Jinak vše při starém. Toda.

V dalším dopise ze 17. 4. 1944 píše:

Milý Slávku! Dnes Ti přináším sportovní zprávy: Náš skifař Vrba si poranil koleno. Teď po delší době byl operován, ale není jisté, jestli se bude moci účastnit závodů. SK Roudnice bude letos hrát i basketball. Jsou to většinou bývalí studenti. Taky se tam bude provozovat lehká atletika a po návratu se tam budeš moci věnovat svému oblíbenému skoku o tyči. Ve fotbalu porazila včera SK Roudnice Spartu Michle 14 : 0. Zdraví Tě Toda.

V dopise z 15. 5. 1944 pokračuje:

Milý Slávku! Nejdřív Ti musím vyřídít pozdrav od Bendy. Je teď zaměstnán jako telefonista u firmy Wifo v Hněvicích. Plánský pracuje na pile u Šetka a Va-

šek Moucha je teď už doma. Asi jsem Ti psal, že se učím anglicky. Náš kurs byl teď ale přerušen. Jezdím zas na skifu, i když kvůli onemocnění, které jsem prodělal po návratu z Beskyd, nesmím závodit. Také v šermu, přes bolesti, o kterých jsem Ti psal, jsem udělal pokrok, tj. už vím, jak se držít šleret. Toda.

V dopise z 16. 7. 1944 uvádí:

Milý Slávku! Dnes mám pro Tebe smutnou zprávu. Můj spolužák a bratr Tvého spolužáka Pepík Linek před několika dny po delší nemoci zemřel. Honza mu nemohl ani přijet na pohřeb, je někde v Porúří. A ještě jedna zpráva, která je ale pro mě dobrá. Byl jsem u lékaře v Praze a ten konstatoval, že dříve zjištěné poškození srdce spočívalo na omylu.

Nejraději, ze všech těch zpráv v dopisech, jsem měl ty části, které psal tatínek. V dopise z 13. 2. 1944 mezi jiným tatínkovi píše:

...Na rozdíl od maminky a babičky, které se zabývají ponejvíce mou osobou, Ty mě informuješ o všech novinkách, které mě zajímají a věrně mi popisuješ život u nás doma.

Nato tatínek reaguje v dopise z 28. 2. 1944:

Ke Tvé kritice v posledním listě Ti musím sdělit, jak se takový dopis pro Tebe tvoří: nejdříve napíše každý člen rodiny koncept, který já „cenzuruji“. Teprve potom se vyhotoví čistopis. Protože obvykle píše poslední, musím zprávu doplnit a vše, co ostatní neuvědli a co by Tě mohlo zajímat, do konečného znění stručně pojmut. Tím se vysvětluje způsob mého psaní. Příště Ti vyličím, jak „vzniká“ pro Tebe balík.

V následujícím dopise z 13. 3. 1944 tatínek píše:

Milý Slávku! Jak jsem Ti slíbil, vyličím Ti „stvoření“ balíku pro Tebe: normální balík, který obyčejně dohotovujeme v neděli, se připravuje postupně během týdne. Obstarání obalového materiálu – papíru, papírových kelímků apod. mám převážně na starosti já. Bedničky dostáváme od Jana Červenky. V úterý večer vařím obsah kelímku „1“, ve čtvrtek kelímku „2“ a v sobotu připravujeme kelímeček „3“ a „4“. V neděli dopoledne pečou naše hospodyně vánočku a vaří obsah pro kelímeček „5“ event. „6“. Odpoledne to s maminkou pečlivě zabalíme a v pondělí ráno dáme balík na poštu. Tu a tam Ti pošleme menší balíček, který připravíme uprostřed týdne a ve čtvrtek odešleme.

Bohužel už dnes nevím, co se skrývalo ve zmíněných kelímcích. Pokud mě paměť neklame, obsahovaly první kelímky mléko v zahuštěné podobě – kondenzované, „Kaffeezusatz“, Ovomaltinu apod. Sádlo se škvarky nebo s masem byly zřejmě označeny „5“ nebo „6“ a mizely většinou nejdřív. Vítaným zpestřením byl vaječný koňak, označený pro jistotu „gegen Husten“ a pochopitelně fotografie, vedené pod názvem „Bartoníčkovy keksy“ (podle roudnického fotografa).

S blížícím se koncem války stávaly se zprávy z domova čím dál zajímavější. Nejdříve o zvýšeném pracovním nasazení obyvatel, potom o náletech a uprchlících a konečně o změnách doma i ve městě.

V dopise z 15. 9. 1944 píše tatínek:

Mítá je, po deseti dnech strávených v posteli (chřipka), zas na nohou a očekává, kam bude povolán. Doufejme, že podobně jako zmínění dva oktaváni. V důsledku maminčiny nepřítomnosti přibýly nám nové starosti a práce v domácnosti, ke kterým mám bohužel málo času k dispozici, protože úřední hodiny jsou teď od 7,30 do 18 hodin. Budu se snažit, abys tím neutrpěl.

V dopise z 1. 10. 44 Mítá píše:

Jak víš, byla konzervatoř uzavřena a teď čekáme, kde budeme nasazeni. Pravděpodobně to bude Meva, kde jsou již také letošní oktaváni anebo Hněvice, kde již pracují někteří profesori – Vondráček, Slunéčko a R. Láska.

V tomtéž dopise se tatínek zmiňuje o mamince:

Maminku jsem podle plánu doprovodil do sanatoria v Brandýse n. L. (19. 9.) a při příležitostně služební cestě 27. 9. jsem ji navštívil. Za prvních šest dní přibyla o 1 kg, takže teď váží 42 kg. Je tam krásně a zaopatření docela dobré. Na každý pád to jejímu zotavení poslouží. Také naše příbuzné ve Stolanech jsem v poslední době dvakrát navštívil. Dnešní balík obsahuje také kekсы od paní Kociánové. Při balení mi pomáhali Tvoji bratři, což patrně poznáš podle způsobu balení.

Bratr Toda píše v dopise z 19. 1. 1945:

Milý Slávku. Bude Tě zajímat, že máme podnájemníka. Přišel k nám před deseti dny a dostal malý pokojík v 1. patře, protože prý máme nárok jen na tři místnosti. Je to podporučík, zaměstnaný u zemědělského oddělení okresního úřadu. Viděl jsem ho od té doby jen jednou. Spíme teď čtyři v jednom pokoji.

Dopis z 1. 2. 1945 je zajímavý tím, že popisuje situaci v Roudnici n. L. a okolí, ale též události a atmosféru v protektorátě:

Můj drahý, zlatý kluuku! Nevím, co bych Ti měla zajímavého napsat. Ty bys našel starou Roudnici sotva poznal. Je tu tolik uprchlíků – z Německa, Rumunska, Maďarska – a jsou ubytováni ve všech školách. Mítá pracuje teď doma a divil by jsi se, jak pěkně umí plést slámu. Denně musí uplést 26 m. Pro mě to není nic radostného, protože pracuje v kuchyni. V pokoji nebo v hale nemůžeme topit. Babička ho pro věčnou památku vyfotografovala. Žij blaze mé štěstí, mé sluníčko! Líbá Tě v duchu Tvá mami.

Můj milý hochu! Já bych Ti chtěla tolik toho napsat, ale moje reportáže nejsou ani veselé, ani zajímavé. Dlouhá, tuhá zima je pro nás, staré lidi skutečným jedem. Říká se, že zima je krásná, ano, ale nevyřetitelně smutná jako stáří samo. Často na Tebe, drahý Slávku, vzpomínám, jak ses proháněl na kluzišti a jak

mě to bolí, když vidím mládež s lyžemi. Ale co je to všechno platné! Trpělivost, důvěru a naději! Mé staré dámy Tě pozdravují a přejí Ti pevné zdraví a brzký návrat. Tisíc pozdravů od Tvé babi.

Milý Slávku! U nás je letos tolik sněhu, že jsem musel k obvyklé návštěvě rodiny Mouchovy použít místo kola lyže. Fotografie pro Ivana jsem už udělal. Přesto nemám ale kopie, protože jsem nesehnal ke kopírování potřebné utensilie. Dnes mi řekl Míra Klár, že čekají (tj. on a Helena) rodinný přírůstek. Protože teď pracuji doma, chce Míra převzít můj pražský byt. Pracuje teď totiž v pražském rozhlasovém orchestru. Všichni na Tebe v těchto nejistých dnech myslíme. Srdečně Tě zdraví Tvůj Míta.

Milý Slávku, bude Tě zajímat, že gymnázium má být přestěhováno do budovy zemědělské školy. Do budovy gymnázia přijde Národně politický výchovný ústav, který je ubytován v zámku. V hotelu Koruna je nějaký KLV lager. V Hlavní škole jsou už několik dní němečtí uprchlíci a v Obecné škole je armáda. Nedaleko nás na starém tržišti se staví náhradní baráky pro Pracovní úřad atd. Toda.

Milé dítě, jak vidíš, událo se v našem městě mnoho změn. Také my jsme tím postiženi, že ačkoli už máme podnájemníka, bude nám přidělen menší byt. Podle nových provozních omezení, smí se cesty podnikat jen do vzdálenosti 75 km. Také služební cesty jsou omezeny na nejnnutnější případy. Přes poštovní omezení můžeme zatím Ivanovi ještě balíky posílat. Doufejme, že je dostane a utvoří si zásoby pro horší časy. Jenda je v Mor. Ostravě, jeho rodina v Praze. Od Frant. Procházky jsem zatím jeho novou adresu nezískal. Moje vlakové spojení z Prahy je nyní velmi nepříznivé, protože vlaky slouží v první řadě uprchlíkům. Rychlíky nejsou v provozu vůbec. Líbá Tě srdečně Tvůj táta. Bůh Tě ochraňuj!

V dopise následujícím (18. 2. 1945) píše babička:

Milý Slávku, stále naříkám, že nemám pro Tebe žádnou novinku, ale tentokrát ji přináším, bohužel smutnou. Představ si, že Praha byla při náletu bombardována. Mnoho soukromých domů bylo poškozeno, a také jiné budovy, např. Emauzský klášter a Palackého most. Velmi silně byly napadeny i Vinohrady. Mám strach o svou neteř Marii Šmídovou, protože její muž pracuje jako inženýr ve Waltrovcích a ta byla také zasažena.

V posledním dopise, datovaném 18. 3. 1945, který ještě do Dachau dorazil, jsem se dověděl mnoho zajímavého:

Milý Slávku, Tvůj poslední dopis mě velmi potěšil. Píšeš tentokrát uklidňující slova, což také maminka hluboce vnímá. Také bych Ti chtěla napsat něco potěšitelného, jen kdybych o něčem takovém věděla. Z Prahy slyším neustále jen o velkém neštěstí ze 14. 2. Také Tvá známá přišla o život. Eva Ladová. Jak jsem slyšela, byla jí chudince doslova hlava utáta. Zoufalství rodičů si dovedeš představit. V Roudnici je nyní spousta uprchlíků – smutno pohledět. Buď zdrav, milý kluku, líbá Tě srdečně Tvoje Babi.

Milý Slávo, že máme spolubydlícího, již víš, teď budeme muset ještě vyklidit i ložnici a přestěhovat se do jídelny. Budou nám přiděleny ještě dvě osoby, pravděpodobně uprchlíci. Kdy přijdou, ještě nevím. Jen kdybych už Tě měla tady. Netroufám si ani doufat v Tvou přítomnost na naší stříbrné svatbě. Zklamání by bylo tím bolestnější. Včera nás navštívila Dádova sestra a přečetla si Tvůj dopis. Pilulky s Aviril pastou, které Ti posíláme, mají mít velmi dobré účinky. Moc pus Ti posílá Tvá Mami.

Milý Slávku, protože hraji dvakrát týdně s Hankou Kociánovou čtyřručně, vyřídil jsem také V. K. Tvou gratulaci. Děkuje Ti mockrát a obdivuje Tvou paměť: Psal jsi, že jsi shlédl film „Treumerei“. Je to dobrý film, jeden z nejlepších hudebních filmů. Bohužel není v něm osoba Schumannova šťastně charakterizována. Protože po budově gymnázia byla také Hospodářská škola, kam byli gymnazisté přestěhováni, určena k jiným účelům, dochází teď žáci jednou týdně do kina Viktoria, kde obdrží úkoly. Jsme rádi, že Tvá pokoška je zase v pořádku. Zdraví Tě srdečně Tvůj Míťa.

Milý Slávku! Mohu Ti zas jen referovat o sobě. Po zkoušce z telegrafování jsem přešel k provoznímu výcviku. Tady musím prodělat všechno, co s provozem souvisí. Teď jsem na stavědle, pak přijde posouvání a po něm budu jezdit jako vlakvedoucí, vlakový manipulát atd. Teprve potom se zas vrátím do provozní kanceláře. Vidíš, že moje práce je velmi rozmanitá. Nepříjemné jsou noční služby. Toda.

Konečně nám 8. 3. došel po delší pauze Tvůj dopis z 18. 2. Další, že 4. t. m. jsme obdrželi včera. Z odeslaných zásilek nemáme ještě potvrzen příjem balíku z 2. 2. a dopisu z 18. 2. Nepotřebuješ zase prostředek proti kašli? Synovec zase nastoupil na Poštovní úřad 2. Ivan se již těší domů, avšak musí dát teď na sebe velký pozor, aby zůstal zdravý. Odesílání balíků bylo poněkud nepravidelné, protože jsme neměli od Tebe žádné zprávy, a také proto, že u „dráhy“ byl zákaz příjmu zásilek. Taktéž na poště vznikly těžkosti. Líbá Tě, milý Slávku, Tvůj táta.

Jak jsem již uvedl, byl dopis z 18. 3. 1945 poslední, který jsem obdržel. Je skoro symbolické, že i naši dostali ode mne jako poslední dopis s týmž datem 18. 3. 1945. K vzájemnému shledání došlo o 2 měsíce později – 18. 5. 1945.

Leží přede mnou koncepty dvou dopisů, jejichž originály byly napsány, odeslány, ale do Dachau již nedorazily. Myslím, že by byla škoda, kdybych je do této koncentračnické korespondence nezahrnul, protože bez nich by nebyl obraz úplný. První je ze 4. dubna 1945:

Můj drahý Slávku! Moje hlava je tak těžká a mé údy tak znavené. Marně se namáhám, abych Ti napsala něco veselého, abych Tě rozveselila. Snad to obstarají Tvoji bratři, ti už budou mít něco veselejšího k vyprávění. Jsou mladí a neberou život tak vážně. Povídají se tu podivné věci o Dádovi. Nejdřív se říkalo, že měl těžce onemocnět, teď se říká, že byl transportován do Prahy a že si ho má otec odvézt. Ví pánbůh, kam na to lidi chodí. Strávil jsi Velikonoce dobře?

*Minulá léta byly svátky mnohem, mnohem radostnější, ale po tři roky už nemů-
že být o radosti řeč. Líbá Tě srdečně, můj milý hochu, jako vždy, Tvá babi.*

*Milý Slávku! Dnes mám pro Tebe smutnou zprávu: Vláda Adamec zemřel
na plicní onemocnění. Je to asi rok, co přišel domů. Byl v sanatoriu „Na Ple-
ši“. O Karlovi Slavíkovi nemáme už delší dobu žádné zprávy. Před 14 dny byl
velký nálet na Kralupy a na Květnou neděli druhý nálet na Prahu. Také v okolí
Řípu bylo shozeno několik bomb. Z našich známých nebyl nikdo postižen. Zdra-
ví Tě srdečně a v brzkou shledanou doufající Míta.*

*Můj drahý kluku! Dnes přicházíme s různými novinkami. 10. 4. se máme pře-
stěhovat, a sice do Libušiny ulice č. 1478, nedaleko školky, k prof. Škaloudovi.
Byt se skládá ze dvou pokojů, kabinetu, koupelny a kuchyně. Rozlohou jsou ve-
směš mnohem menší, než jsme byli dosud zvyklí. Minulý týden byli obyvatelé
Roudnice vyzváni, aby odevzdali zahradní lopaty. Umíš si představit ten komic-
ký pohled, když pánové a dámy vybavení lopatami maštrovali k Obecnímu úřa-
du. Míta byl při tom také, ale naše lopata je tak krásná, že mu byla hned vráce-
na. Tak to je pro dnešek všechno. Buď zdravý a na brzkou shledanou! Snad Bůh
vyslyší mou denní modlitbu. Líbá Tě v duchu Tvá Mami.*

*Milý Slávku. Zas přišlo jaro; Na zahradě u Kekulů kvetou již, jako vždy, prv-
ní stromy. Doufejme, že toto jaro bude pro Tebe radostnější a uvidíš naši třešň
kvetoucí v plné své kráse. Bohužel, přináším teď ještě smutnou zprávu. Dozvě-
děli jsme se, že Tvůj kolega Fabián před časem zemřel. Srdečně Tě zdravím
a doufám, že dobře prorokují. Toda.*

*Tentokrát zas marně čekáme na Tvůj druhý březnový dopis. Jak vidíš, dostala
se naše bytová záležitost zase do pohybu. Zatím jsem ještě dosáhl krátkého od-
kladu. Vážné starosti mi teď dělá Ivan. Také pan Kotrch má teď starosti s Piko-
rou, protože už dlouho od něj nedošel žádný dopis. Synovec teď bydlí na svobo-
dárně v Bergmanově ulici č. 35/1. Moje denní cesty trpí poruchami v dopravě,
zapříčiněnými leteckými nálety. Balíky posíláme nyní normálně, stejně tak dopi-
sy, ale dá se očekávat, že nám je pošta přestane přijímat. Na dráze je už vůbec
neberou. Kéž Všemohoucí řídí Tvé kroky a ochraňuje Tě, mé milé dítě! Tvůj táta.*

Druhý dopis byl datován 15. 4. 1945:

*Milý Slávku! V posledním balíku jsme Ti poslali kekxy B. Doufám, že s nimi
budeš spokojen. Teď tu panuje krásné počasí a jaro, o kterém jsi psal, vlastně
už přišlo. Jsme zvědaví, jak bude vypadat léto. U Roudnic je teď hodně cizích
lidí. V ulicích se staví tankové překážky (škrtnuto – pozn. autora). Život je tu teď
velmi čilý. Každý den přináší něco nového. Pan Dr. Pospíšil je již pravděpodob-
ně mimo nebezpečí. Všichni na Tebe myslíme a těšíme se na brzkou shledanou.
Zdraví Tě srdečně Tvůj Míta.*

*Milý Slávku! Mám radost, že už jsi tak velký a jsem zvědav na Tvou váhu. Vá-
žím pořád jen 65 kg. Co se mě týká, jsem stále ještě v provozním výcviku a ne-
musím chodit na zákopové práce, kam byly určeny ročníky 1923–1928. Tak zů-
stávám v klidu a netrpělivě Tě očekávám.*

Milý Slávku, dnes Ti mohu zas jednou napsat lepší zprávu a to, že nemusíme měnit byt. Při Tvém, jak doufám, brzkém návratu, nás najdeš ve starém bydlišti. Tady se v ulicích kopou zákopy a dělají záseky se zatlučenými kmeny stromů, např. u Reků a naproti nim, takže je cesta průchodná jen uprostřed, také u Volejníků a na dalších čtených místech. Líbá Tě, drahý kluku, vroucně Tvá mami.

Drahý Slávku! Tentokrát Ti neposíláme žádný balík, protože železniční spojení je velmi špatné. Protože by ale trvalo nejmíň měsíc než bys ho dostal, doufám, že jsi se předběžně zaopatřil. Jak Ti maminka píše, je tu pěkně živo, já jsem ještě nikdy takové zabezpečování neviděla. Podle údaje o Tvé výšce, jsi mámu v pravém slova smyslu přerostl přes hlavu, o mně nemluvě. Máš pozdravovat od maminky pana Pikoru. Líbá Tě srdečně Tvoje Babi.

Tvůj dopis z 18. 3. jsme dostali až 10. 4. Doufám, že jsi obdržel měsíční peněžní příspěvek. 11. 4. jsme Ti poslali poslední bedničku. Nyní uděláme vzhledem k vzniklým provozním potížím pauzu. Naše bytová záležitost je, tak jako dřív, příznivě vyřešena. Robimu se pravděpodobně daří již dobře. Vlaky jsou teď trvale tak obsazeny, že při svých denních cestách často neseženu místo. Mnozí cestující jsou tak neopatrní, že stojí na schůdkách, ba dokonce na střeších vagonů přesto, že je to životu nebezpečné. Rychlíky a spěšné vlaky na naši trati už delší dobu nejezdí, a tak jsem odkázán na osobní. Válka dospěla do rozhodující fáze, a to nám připravuje přirozeně velké starosti. Při současných překážkách ve spojích není vyloučeno, že tento dopis je na dlouhou dobu poslední. Naše zbožná přání nechť Tě provázejí a Bůh Tě ochraňuje. Připojuji pěkné pozdravy od všech příbuzných. Srdečné pozdravy vám všem – Pikorovi, Arnoštovi a Dádovi. Líbá Tě tisíckrát Tvůj táta.

Jaký bych měl napsat doslov? Pročetl jsem všechny ty dopisy a nebudu tajit, že byly místy „zamžené“. Dojímalý mě daleko více, než v době jejich příjmu. Mrzí mě ještě nyní, že jsem v dopisech poněkud neomaleně požadoval zaslání různých knih a fotografií a přiděloval tak našim práci nebo kritizoval způsob psaní svých, již tak dost vyčílených bráchů. Nic již na tom nezměním a jedinou omluvou budiž mé mládí.

Nemohu napsat, že čím jsem v životě byl, vším jsem byl rád, ale jako vězeň jsem měl život po všech stránkách záviděníhodný. Byla to bezesporu zásluha mnoha dobrých lidí, ale v prvé řadě neuvěřitelně obětavého rodinného zázemí. Nebudu zas tak skromný, abych nepřipomněl, že jsem se i já o to trochu přičinil, ale i v tom nutno spatřovat zásluhu všech členů rodiny, kteří mě vychovali a mou šťastnou povahu vytvářeli.

VZDĚLÁVACÍ ČINNOST

Nahlédnutí do diáře vzdělávacího oddělení pro rok 2003

Nad'a Štulcová

Pomyslný diář Vzdělávacího oddělení Památníku Terezín se pro rok 2003 začal plnit již v průběhu roku 2002. I přes všechny nepřízně spojené s letní povodní 2002 přicházely dotazy na fungování jak Památníku Terezín, tak samotného vzdělávacího oddělení. Chmurné vyhlídky prvních měsíců se pomalu rozplývaly a brzy byly nastoleny optimistické vize na znovuoobnovení provozu ve všech prostorách vzdělávacího oddělení v jejich plném rozsahu.

První obnovené semináře se školními skupinami probíhaly již od října 2002 v půdním divadle bývalých Magdeburských kasáren. Poté byla renovována studovna v Muzeu ghetta, kterou voda zasáhla ze všech vzdělávacích prostor nejméně. Na počátku roku 2003 se vrátil život také do pracoven vzdělávacího oddělení v přízemí bývalých Magdeburských kasáren a v létě 2003 došlo k dokončení rekonstrukce Střediska setkávání II ve Fučíkově ulici, kde byly obnoveny zcela vytopené prostory vzdělávacího oddělení.

Vraťme se nyní na začátek roku 2003 a prostřednictvím našeho imaginárního kalendáře se zastavme u některých významnějších akcí a aktivit našeho oddělení.

Leden

Po celý rok je naší nejdůležitější a prioritní činností péče o školní skupiny české i zahraniční. S jejich vedoucími pedagogy jsme neustále v kontaktu a snažíme se připravovat programy tzv. „šitě na míru“ každé skupině, která si zde vzdělávací pobyt rezervuje. Ačkoliv do Památníku Terezín za vzděláváním přijíždějí neustále noví a noví studenti, vzdělávací programy průběžně vylepšujeme, zavádíme nové metody, pracovní dílny.

V roce 2003 jsme začali vytvářet tři nové workshopy, které při seminářích využíváme. Jsou to „Hledání stop“ v inovované podobě, „Osudy transportního čísla“ a „Srovnání života vězňů v bývalém terezínském ghettu a v policejní věznicí gestapa v Malé pevnosti“.

Workshop „Hledání stop“ jsme již s našimi skupinami prováděli jako součást samostatné práce v rámci vícedenních seminářů. Nyní jsme vyvinuli jeho novou rozsáhlejší podobu. Jednotlivá témata workshopu mapují ta místa v bývalém terezínském ghettu, která není možno v průběhu jedné běžné prohlídky navštívit. Studenti pracují ve skupinách, z nichž každá dostane plán města s vyznačenou oblastí, kterou má v Terezíně najít a podrobněji se s ní seznámit. K tomu obdrží i několik fotografií budov v daném místě. Studenti poté přímo v místě lokalizují polohu budov, zjišťují jejich současný stav. Následně ve studovně obdrží k této „své oblasti“ dokumenty a informační materiály. V závěru seznámí své spolužáky se získanými fakty.

Památník Terežín
vyhlašuje
LITERÁRNÍ SOUTĚŽ
pro rok 2003

Název: **„Když uslyšíme volání S O S“**

Někdo potřebuje pomoc, volá a ni vám nebo okolí. Volání, které zaslechnete nebo si je přečtete, vyžaduje pomoc pro kamaráda, rodinu, ohrožené lidi, pomoc při katastrofě či pomoc v době válčení.

Zamyslete se, jak byste se v dané situaci zachovali, a sestavte o tom vyprávění. Příběh může vycházet ze skutečnosti, ale může být zcela fiktivní, založený na vaší fantazii.

Pokud zvolíte téma, ke kterému máte fotodokumentaci, můžete svou esej doplnit touto obrazovou přílohou. Lze vytvořit i vlastní vhodný obrázek.

Kategorie: I. žáci základních škol a odpovídajících ročníků víceletých gymnázií
II. studenti středních škol a gymnázií

Podmínky účasti: Každý ze zájemců musí svou soutěžní práci předat nebo zaslát na kontaktní adresu do 7. 4. 2003.

Doporučený rozsah: I. kategorie 1,5 - 2 strany formátu A4
II. kategorie 3 - 5 stran formátu A4

Stylistický útvár a název práce jsou libovolné.

U každé práce uveďte její název a osobní údaje autora - celé jméno, datum narození, adresu bydliště, školy, třídu, jméno vedoucího pedagoga.

Pokud budete svoji práci psát na počítači, prosíme vás o přiložení diskety, velmi nám usnadníte naši práci v případě jejího publikování.

Plakátek k literární soutěži
Vzdělávacího oddělení Památníku
Terežín, leden 2003.

Památník Terežín
vyhlašuje
VÝTVARNOU SOUTĚŽ
pro rok 2003

Název: **„Podoby zla“**

Zlo je jen jedno a existuje od nepaměti. Člověk - bezpochyby nejsilnější tvor planety Země - bývá však strůjcem nejrůznějších podob zla, které bolestně zasahují do osudů jednotlivců, rodin, přírody i celé společnosti. Postačí ohlédnutí do historie 20. století či události dvou let století současného.

Vaším úkolem je výtvarně ztvárnit okamžiky zla v životě lidském, věčný zápas dobrých lidí s tímto zlem, či svou představu o dokonalé harmonii na Zemi, která by mohla nastat po vymýcení zla.

Vytvořenému dílu dejte název.

Kategorie: I. žáci 1. - 5. ročníků ZŠ
II. žáci 6. - 9. ročníků a odpovídajících ročníků víceletých gymnázií
III. studenti středních škol, SOU a gymnázií

Podmínky účasti: Výtvarné dílo doručte nebo zašlete do 7. 4. 2003 na vzdělávací oddělení Památníku Terežín.

U každé práce uveďte:

- vlastní název výtvarného díla
- osobní údaje autora - celé jméno, datum narození, adresu bydliště, třídu a adresu školy, jméno vedoucího pedagoga

Plakátek k výtvarné soutěži
Vzdělávacího oddělení Památníku
Terežín, leden 2003.

Tento workshop je velmi cenný tím, že napomůže účastníkům semináře orientovat se v celém prostoru bývalého terežinského ghetta a navíc studiem nejrůznějších historických dokumentů si osvojí základní fakta.

Dalším workshopem, které zařazujeme do seminářů, jsou „Osudy transportního čísla“. Jedná se o práci s dokumenty, konkrétně s transportními listinami.

Seminář pro pedagogy
I. stupně „Jak vyučovat
o holocaustu“, jaro 2003.
Michal Frankl z Institutu
Tereziánské iniciativy vede
workshop pod názvem:
www.holocaust.cz.

Studenti gymnázia
z Českého Krumlova při
dvoudenním vzdělávacím
semináři v Terezíně,
jaro 2003.

Složka určená pro jednu skupinu obsahuje transportní seznamy, transportní čísla a přehledy transportů z protektorátu do tereziánského ghetta a z Terezína na Východ. Úkolem studentů je podle čísel vyhledat v transportních seznamech konkrétní osoby a získat o nich podle zadaných kritérií co nejvíce informací. Za jedním z hledaných čísel je vždy ukryta osoba, která se v ghettu nějakým způsobem více zviditelnila, např. spisovatel, herec, skladatel, hudebník apod. Zdrojem informací o významných osobách jsou stále expozice Památníku Terezín. Po skončení badatelské části workshopu referuje každá skupina o „svých osobách“.

Třetí zmiňovanou dílnou je práce s kresbami vězňů tereziánského ghetta a policejní vězňice gestapa v Malé pevnosti. Seminaristé obdrží složku s kresbami zachycujícími vybrané téma, např. stravování, pohřbívání, zdravotnická péče atd. Podle kritérií, která jsou jim nabídnuta, pak díla hodnotí, třídí, kategorizují, srovnávají.

Všechny tři zmíněné workshopy se setkávají s velice příznivým ohlasem, a proto je zařazujeme do programů jednodenních i vícedenních seminářů.

Leden se také nese ve znamení vyhlášení soutěží – výtvarné a literární.

Seminář pro pedagogy
I. stupně „Jak vyučovat
o holocaustu“, jaro 2003,
vystoupení divadla Miriam
z Prahy.

Samostatná výtvarná činnost
studentů gymnázia z Českého
Brodu při dvou denním
vzdělávacím semináři
v Památníku Terezín,
jaro 2003.

Soutěže mají u nás již svoji tradici, jsou pevně zakotveny v harmonogramu vzdělávacího oddělení a jak jsme měli možnost poznat, mají též místo v ročních plánech některých škol, učitelů i jednotlivců. V roce 2003 jsme vyhlásili již 9. ročník literární a 7. ročník výtvarné soutěže.

Vyhlášená témata soutěží pro rok 2003 byla – „Když uslyším volání SOS“ a na poli výtvarném „Podoby zla“. S nabídkou soutěží jsme oslovili přes stovku škol v celé České republice.

Se soutěžemi v Památníku Terezín je pevně spjata také jméno Hany Greenfieldové, která jako dívka prošla terezínským ghettem a holocaust přežila. Po válce se s manželem odstěhovala do Izraele. Neuzavřela se do sebe, nýbrž cítila nutnost dělit se o své zkušenosti s ostatními, varovat mladou generaci před zlem, které může vzniknout ve společnosti nenápadně a posléze přerůst ve velké násilí a vraždění. To ji přivedlo i ke spolupráci se Vzdělávacím oddělením Památníku Terezín. V Terezíně začaly být pořádány soutěže a Hana Greenfieldová se stala jejich hlavní sponzorkou. Cenu dr. Erika Poláka, bývalého vězně terezínského ghetta, do soutěže poskytuje sdružení bývalých vězňů terezínského ghetta Terezínská iniciativa.

Pavel Uliěný ze ZŠ Ladova v Litoměřicích obsadil s dílem „Proměna“ 1. místo ve II. kategorii.

Vyhlášení výsledků soutěží Vzdělávacího oddělení Památníku Tereziín, červen 2003, vystoupení absolventů teplické konzervatoře – Markéty Čákové a Milana Fečanského.

Únor a březen

Konec zimy a začátek jara nás zastihly v přípravách a posléze při realizaci třídních víkendových seminářů „Jak vyučovat o holocaustu“. Tyto semináře jsou pořádány Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, Vzdělávacím a kulturním centrem Židovského muzea v Praze, Muzeem romské kultury v Brně a Památkem Terezín a konají se již od roku 2000. Dosud jimi prošlo přes tisíc českých pedagogů. Semináře mají do jisté míry svůj neměnný rámcový program. První den absolvují účastníci ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze a v podvečer se přesunují do Terezína. Druhý den je celý zasvěcen otázce holocaustu Židů a místu terezínského ghetta v tzv. konečném řešení židovské otázky. Třetí den je věnován genocidě Romů, jejich tradicím a zvykům a také návštěvě bývalé policejní věznice gestapa v Malé pevnosti. Tato struktura semináře zůstala stejná po celé čtyři roky, ale samotná náplň doznala jistých změn. Důraz je kladen, zejména v Památku Terezín, na zařazování praktických workshopů, kdy si učitelé mají možnost pod vedením lektorů vyzkoušet nejrůznější činnosti, které pak mohou následně využít při vyučování. V roce 2003 jsme do programu zařadili tyto workshopy: „Osudy transportního čísla“, workshop „www.holocaust.cz“ pod vedením Michala Frankla z Institutu Terezínské iniciativy. M. Frankl je tvůrcem internetové stránky www.holocaust.cz, která je právě i základem jeho dílny. Učitelé mají příležitost se s webovou stránkou seznámit a vyzkoušet si i práci s materiály, které obsahuje. Posledním workshopem byla výtvarná činnost lektorky Jany Jebavé z Českého Brodu, založená na arteterapii. Obou termínů seminářů se zúčastnilo více než 110 českých pedagogů.

Duben a květen

Tyto měsíce byly naplněny vzdělávací činností se školními skupinami, začaly přicházet literární práce a výtvarná díla určená do soutěží. Na počátku května se sešla komise, která stanovila pořadí soutěžících.

Červen

Ke slavnostnímu vyhlášení literární a výtvarné soutěže byla poté připravena výstava oceněných děl v prostorách půdního divadla bývalých Magdeburských kasáren, kde také dne 3. června 2003 proběhlo slavnostní předávání cen za přítomnosti oceněných, představitelů Památku Terezín, Terezínské iniciativy a města Terezín.

Červenec a srpen

Hned na počátku července nás čekal další seminář, trochu odlišný – a to díky složení účastníků tohoto semináře – očekávali jsme totiž v podstatě naše kolegy – muzejníky ze všech oddělení Státního muzea v Osvětimi. V rámci třídního programu jsme se jim snažili teoreticky i prakticky přiblížit bývalé terezínské ghetto, bývalou policejní věznici gestapa v Malé pevnosti a činnost Vzdě-

Skupina pracovníků Státního muzea v Osvětimi při prohlídce bývalého ghetta Terezín, červenec 2003.

Pracovníci Státního muzea v Osvětimi pracují s dokumenty při workshopu „Osudy transportního čísla“, červenec 2003.

Práce pracovníků Státního muzea v Osvětimi při workshopu s výtvarnými díly, červenec 2003.

Seminář IV. stupně pro české pedagogy v Dachau, říjen 2003.

Seminář IV. stupně pro české pedagogy v Dachau, prohlídka tábora, říjen 2003.

lávacího oddělení Památníku Terezín – pomocí prohlídek, přednášek, dokumentárních filmů a praktických workshopů.

Koncem srpna proběhl výjezdní seminář do SRN, do bývalého koncentračního tábora Ravensbrück. Jednalo se již o jedenáctý ročník tohoto typu seminářů, organizovaných ve spolupráci s Karlem Berndtem Vogelem z braniborského ministerstva školství. Do Německa odjelo dvacet českých pedagogů z Ústeckého kraje, kteří se v rámci svého povolání hlouběji zabývají česko-německými vztahy.

Září

Na počátku nového školního roku 2003/2004 nás čekalo připomenutí jedné významné události z historie terezínského ghetta. Dne 23. září 1943 byla totiž v bývalých Magdeburských kasárnách poprvé předvedena dětská opera „Brundibár“. A tak 60 let od prvního představení v Terezíně uspořádal Památník Terezín ve spolupráci s Terezínskou iniciativou v půdním divadle bývalých Magdeburských kasáren divadelní představení „Brundibára“ v podání Dismanova rozhlasového dětského souboru, stejně jako i setkání bývalých terezínských

Setkání českých a německých pedagogů v Ravensbrücku, srpen 2003, právě probíhá práce při workshopu „Nerespektovaný“.

60. výročí prvního uvedení dětské opery „Brundibár“ v terezínském ghettu, září 2003, na snímku představitelka „Kočky“ Ela Weissbergerová.

Mezinárodní seminář II. stupně pro pedagogy v Terezíně, listopad 2003, prezentace Matěje Mináče.

Mezinárodní seminář II. stupně pro pedagogy v Terezíně, listopad 2003, vystoupení znojemské rodinné hudební skupiny Tiferet.

věžňů, pamětníků na terezínská představení. Výročního představení v Terezíně se zúčastnila nejméně stovka hostů, mezi nimi i mnozí tehdejší členové sboru. Z New Yorku přijela známá „Kočka“ Ela Weissbergerová (Steinová), z Jeruzaléma „Aninka“ Greta Klingsbergová (Hofmeisterová). Po představení se rozvinula bohatá diskuse účinkujících i diváků, z nichž mnozí se sami před 60 lety některého představení v ghettu zúčastnili. Vzpomínalo se na zkoušky, na vystoupení a na kamarády, kteří se konce války nedožili. Celé odpoledne se stalo velmi příjemným setkáním mladé i starší generace. Na čtyřicet dětí Dismanova souboru nám připomnělo atmosféru původních terezínských představení, která tehdy dodávala radost, povzbuzení a naději.

Říjen / listopad

Na přelomu října a listopadu se konal seminář pro pedagogy v bývalém koncentračním táboře v Dachau. Památník Terezín jej pořádal ve spolupráci s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky a s mezinárodní organizací Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Research and Remembrance a Památníkem Dachau. Jednalo se o seminář nadstavbový, tzv. seminář 4. stupně, kterého se zúčastnili pedagogové, kteří do té

Marta Vančurová z VKC
Židovského muzea v Praze
představuje projekt
„Zmizeli sousedé“.

Beseda studentů Střední
pedagogické školy Beroun
s Doris Grozdanovičovou
při vícedenním vzdělávacím
semináři v Památníku Terezín,
podzim 2003.

Výstava studentů na Střední
pedagogické škole Beroun po
návratu z vícedenního semináře
v Terezíně, podzim 2003.

doby prošli předchozími stupni seminářů. Účastníci se seznámili s historií KT Dachau, absolvovali přednášku ředitelky památníku Barbary Distel a absolvovali prohlídky areálu bývalého koncentračního tábora. Mezi pedagogy zavítal také jihoslovanský umělec Darko Lešak, který vedl jeden z výtvarných workshopů. Němečtí učitelé předvedli nejrůznější metody spolupráce mezi Památníkem Dachau a školami.

Za pár dní po skončení semináře v Dachau se do Terezína opět sjeli učitelé, tentokrát na seminář „Holocaust ve vzdělávání“, který pořádaly Památník Terezín, ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy a mezinárodní organizace Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Research and Remembrance. Jednalo se o mezinárodní seminář II. stupně, který se konal v Terezíně již potřetí. Zúčastnilo se jej na šedesát českých pedagogů, kteří v průběhu čtyř dní vyslechli přednášky a aktivně pracovali v rámci workshopů patnácti českých a zahraničních lektorů.

Seminář zahájil ředitel Památníku Terezín Jan Munk přednáškou na téma „Antisemitismus v současnosti“. První den do Terezína zavítal také režisér Matěj Mínič, který představil svůj nový projekt. Jeho prostřednictvím budou žáci a studenti seznamováni podrobněji s příběhem Nicholase Wintona a s osudy 669 židovských dětí, které se mu podařilo odvézt z Protektorátu Čechy a Morava do Velké Británie. Marta Vančurová ze Vzdělávacího a kulturního centra Židovského muzea v Praze představila dosud dosažené výsledky v projektu „Zmizelí sousedé“. Mnozí lektori přijeli na seminář již poněkolkáté, např. Alicja Bialecka ze Státního muzea v Osvětimi, Ivan Kamenec z Historického ústavu Slovenské akademie věd, Wolf Kaiser ze SRN. Za izraelský Yad Vashem představila Hava Baruch metodickou práci s kresbami malíře Bedřicha Fritty. Kromě tematiky holocaustu byla do programu zahrnuta také otázka multikulturního vzdělávání, neboť intolerance, nenávisť vůči minoritám ve společnosti, rasismus jsou neustále se objevující jevy ve společnosti. Za tímto účelem na semináři vystoupil také lektor nadace Člověk v tísni. Dále se na programu podíleli lektori z Židovského muzea v Praze, z Muzea romské kultury v Brně a mnozí další. Kromě odborných přednášek a workshopů shlédli jeho účastníci v podání Dismanova rozhlasového dětského souboru dětskou operu Brundibár a devítičlennou roddinnou skupinu Tiferet ze Znojma, která zahrála a zazpívala židovské písně.

Prosinec

Poslední měsíc byl již opět zcela ve znamení péče o školní skupiny a zejména bilancování končícího roku 2003. Semináři pořádanými pracovníky Vzdělávacího oddělení Památníku Terezín prošlo během celého roku přes 5800 žáků, studentů a pedagogů, z toho pak téměř 4000 přijely ze všech koutů České republiky. Kromě zmíněných akcí pracovalo vzdělávací oddělení také na realizaci výstavy dětských prací ze soutěží Památníku Terezín „Jak plyne čas“, poskytovalo konzultace při zpracovávání diplomových prací, připravovalo jednotlivá vydání Zpravodaje, čtvrtletníku Památníku Terezín.

To, že je činnost vzdělávacího oddělení úspěšná a má význam, potvrzuje i počet skupin, které jsou na další období přihlášeny. Na konci roku 2003 byl zcela zaplněn harmonogram pro celý rok 2004 a skupiny byly objednávány již i na rok 2005.

Looking at the Diary of the Department of Education for 2003

Náďa Štulcová

Summary

The pages of an imaginary diary of the Terezín Memorial's Department of Education for 2003 began to be filled with various events and seminars already during 2002. Let's now take a closer look at those events.

A clear-cut priority for our Department throughout the year was to look after groups of students and lecturers – Czech as well as foreign – attending seminars and workshops. Programs, new methodological procedures, and workshops were prepared for them. The following events were staged in 2003: "In Search of Traces", "Fate of a Transport Number", and "Comparing the Life of the Inmates of the Terezín Ghetto and the Gestapo Police Prison in Terezín's Small Fortress". The beginning of each calendar year is regularly connected with the announcement of the Terezín Memorial's art and literary competitions. The theme for the 9th literary contest was "When We Hear an SOS", while the rules for the 7th art competition gave the competitors the task of portraying "Faces of Evil".

At the turn of February and March, the Department of Education organized two three-day seminars on the subject "How to Teach About the Holocaust" in conjunction with the Ministry of Education, Youth and Physical Training of the Czech Republic, the Educational and Cultural Center of the Jewish Museum in Prague, and the Museum of Roma Culture in Brno. Attended by more than 110 Czech teachers, these seminars went down very well with their participants.

The spring months and early June were given over to contests again. After collecting the competition entries, a specialized jury met to evaluate them. Early in June the winners were announced in the attic theater in Terezín's former Magdeburg Barracks where the winners received their awards in the presence of the Memorial's officials and many guests.

In the spring, the Department of Education also prepared four seminars for teachers, two of them being held in the Federal Republic of Germany, two in Terezín. The first one, held early in June, was laid on for our colleagues – museum workers from Poland's State Auschwitz Museum. At the end of August, employees of the Department of Education joined some 20 Czech teachers on their way to Germany to attend an international seminar held in the former concentration camp in Ravensbrück. Its main topic covered Czech-German relations. Another two seminars were organized in cooperation with the international organization Task Force for Holocaust Studies, Research and Remembrance. At the end of October the Terezín Memorial's Department of Education jointly organized a seminar for Czech teachers in Gedenstätte Dachau together with the employees of the local Educational Center. In addition to learning about the history of the Dachau concentration camp, the participants had a chance to visit places in nearby Munich connected with the era of National-socialism in Germany. November saw the third international seminar for Czech teachers entitled "The Holocaust in Education". This event closed our Department's activities aimed at educating teachers in 2003.

Throughout 2003 the Department of Education of the Terezín Memorial trained as many as 5,000 pupils and students, almost four thousand of them coming from the Czech Republic.

Blick in das Diarium der Bildungsabteilung für das Jahr 2003

Nada Štulcová
Resümee

Die Seiten des imaginären Tagbuches der Bildungsabteilung der Gedenkstätte Theresienstadt für das Jahr 2003 begannen sich schon während 2002 mit verschiedenen Aktionen und Seminaren zu füllen. Wir wollen nun genauer betrachten, was für Aktionen das eigentlich waren.

Ganzjährige bevorzugte Tätigkeit unserer Abteilung ist die Betreuung der Seminargruppen von Schülern, Studenten und Pädagogen – sowohl tschechischer als auch ausländischer. Wir bereiten für sie Programme, neue methodische Verfahren, Workshops vor. Im Jahr 2003 waren das: „Spurensuche“, „Die Schicksale einer Transportnummer“ und „Vergleich des Lebens der Gefangenen im Ghetto Theresienstadt und derer im Gestapogefängnis Kleine Festung Theresienstadt“. Der Beginn des Kalenderjahres ist regelmäßig mit der Ausrufung des Kunst- und Literaturwettbewerbs der Gedenkstätte Theresienstadt verbunden. Thema des 9. Jahrgangs des Literaturwettbewerbs war „Wenn wir SOS-Rufe hören“, und im Rahmen des 7. Jahrgangs des Kunstwettbewerbs war es Aufgabe, die „Gestalt des Bösen“ darzustellen.

An der Wende von Februar-März hielten wir in Zusammenarbeit mit dem Ministerium für Schulwesen, Jugend und Körpererziehung der ČR, dem Bildungs- und Kulturzentrum des Jüdischen Museums in Prag und dem Museum für die Kultur der Roma in Brno zwei dreitägige Seminare zum Thema „Wie über den Holocaust unterrichtet werden soll“ ab. An diesen Seminaren nahmen über 110 tschechische Pädagogen teil, sie fanden eine sehr positive Resonanz. Die Frühlingsmonate und Anfang Juni standen im Zeichen der Wettbewerbe. Nachdem die Wettbewerbsarbeiten zusammengetragen waren, tagte eine Fachkommission, die die eingesandten Arbeiten auswertete. Anfang Juni wurden im Dachbodentheater der ehemaligen Magdeburger Kaserne die Sieger bekanntgegeben, die hier in Anwesenheit von Vertretern der Gedenkstätte Theresienstadt und zahlreicher Gäste die Preise für ihre Arbeiten entgegennahmen.

Im Frühling hatten wir auch vier Seminare für Pädagogen vorbereitet. Zwei davon wurden in Deutschland abgehalten, zwei dann direkt in Terezín (Theresienstadt). Als erstes fand Anfang Juli das Seminar für unsere Kollegen, die Mitarbeiter des Staatlichen Museums in Oświęcim (Auschwitz), statt. Ende August sind wir dann mit zwanzig tschechischen Pädagogen zu einem internationalen Seminar im ehemaligen Konzentrationslager Ravensbrück nach Deutschland gereist. Hauptthema des Seminars waren die tschechisch-deutschen Beziehungen. Zwei weitere Seminare wurden in Zusammenarbeit mit der internationalen Organisation Task Force for Holocaust Studies, Research and Remembrance veranstaltet. Ende Oktober haben wir in der Gedenkstätte Dachau zusammen mit den Mitarbeitern des dortigen Bildungszentrums ein Seminar für tschechische Pädagogen durchgeführt. Außer der Geschichte des eigentlichen Konzentrationslagers Dachau konnten die Teilnehmer auch jene Orte im nahegelegenen München kennenlernen, die eng mit der Ära des Nationalsozialismus verbunden sind. Im November fand das in der Folge dritte internationale Seminar für tschechische Pädagogen „Der Holocaust in der Ausbildung“ statt. Mit diesem Seminar schloss unsere Tätigkeit für das 2003, die auf die Ausbildung von Pädagogen selbst orientiert war, ab.

Während des gesamten Jahres 2003 betreuten die Mitarbeiter der Bildungsabteilung der Gedenkstätte Theresienstadt über 5000 Schüler und Studenten, fast viertausend davon kamen aus der Tschechischen Republik.

ZPRÁVY A RECENZE

Významné životní jubileum PhDr. Aleny Hájkové

Dne 11. října tohoto roku oslavila historička Alena Hájková významné životní jubileum. Členové redakční rady Tereziánských listů se při této příležitosti připojují k řadě gratulantů a děkují Aleně Hájkové za přátelské postoje a dlouholeté působení v redakční radě a přejí jí pevné zdraví, životní pohodu a těší se na další spolupráci.

redakce

Mezinárodní spolupráce Památníku Terezín

Jan Munk

Hlavní oblasti mezinárodních styků vyplývají z našeho podílu na aktivitách „International Task Force for Holocaust Education, Research and Remembrance“. Tato spoluúčast je dvojího druhu. Jednak organizujeme vzdělávací programy pro naše i zahraniční učitele a studenty a jednak se Památník Terezín podílí na koordinačních činnostech této organizace. Tyto koordinační aktivity probíhají v několika pracovních skupinách. Ministerstvo zahraničních věcí mne pověřilo, abych se účastnil práce vzdělávací pracovní skupiny a také pracovní skupiny památníků.¹⁾ Doc. Blodig je podobně pověřen prací v akademické pracovní skupině²⁾ a rovněž v pracovní skupině památníků. Další zástupci české delegace z Židovského muzea v Praze a z ministerstva zahraničních věcí se podílejí na činnosti dalších pracovních skupin. Každým rokem jsou předsedající zemí organizovány dvě konference – porady, kde kromě jednání v pracovních skupinách se koná plenární zasedání, které jediné může rozhodnout o jednotlivých návrzích, přijímání nových členských nebo také přidružených zemí. V uplynulém roce byly touto předsednickou zemí Spojené státy americké.

Další oblastí, která však s ITF v mnohém souvisí, je spolupráce na bázi organizace ICOM. Před dvěma roky byl na konferenci ICOM v Barceloně založen tzv. Mezinárodní výbor memoriálních muzeí, jejichž posláním je připomínat oběti a utrpení nevinných civilistů v době válek, genocid a represí totalitních režimů na celém světě. V současné době jsou členy především muzea připomínající oběti holocaustu i dalších genocid v době druhé světové války. Kromě Památníku Terezín členství přijala řada německých památníků, včetně berlínské organizace Topographie des terrors, členem je však rovněž španělský Památník Guernica nebo Památník v Hirošimě.

Aktivně se Památník rovněž podílí na aktivitách nově se tvořící struktury – mezinárodní organizace muzeí, která se starají o památkově významná historická území nebo areály a zároveň jehož historické téma využívá pro řešení významných problémů současného světa. Název této organizace, volně přeložen do češtiny, je „Mezinárodní koalice muzeí svědomí“. Mezi zakládajícími členy jsou, kromě Památníku Terezín, také americké „Kořer East Side Tenement Museum“ a rovněž americká organizace „National Park Service“ nebo anglický „Workhouse“, ruské Museum gulagu, jihoafrické „Distrikt Six Museum“, senegalský „House of Slaves“ na ostrově Gorée a konečně bangladéšské „Liberation War Museum“. Podle posledních informací v současné době je registrováno již zhruba 400 dalších muzeí, jejichž zástupci vyjádřili zájem účastnit se práce této organizace.

Samozřejmě, kromě těchto kontaktů spolupracuje Památník Terezín bilaterálně s mnoha muzei, školami a univerzitami. Na předním místě však stojí spolu-

práce s památníkem Yad Vashem v Izraeli, Muzeem Holocaustu ve Washingtonu, Státním muzeem v Osvětimi a řadou dalších. Významnou součástí této práce je také péče o naše zahraniční expozice v Ravensbrücku a v Osvětimi.

Poznámky

¹⁾ Zabývá se projekty a úkoly z oblasti muzeální a připomínáním holocaustu.

²⁾ Zabývá se projekty z oblasti historického výzkumu.

Kulturní statky a problémy vlastnictví. Zkušenosti střední Evropy po roce 1989

Mečislav Borák

Pod tímto názvem se ve dnech 30.–31. května 2003 konala ve Varšavě mezinárodní vědecká konference, pořádaná zdejší Batoryho nadací (Fundacja im. Stefana Batorego). Sešla se na ní více než stovka muzejních pracovníků, historiků, archivářů, právníků, novinářů, státních úředníků, zástupců židovských obcí a mnoha dalších institucí, organizací a sdružení, především z Polska, ale též z Německa, Slovenska, Maďarska, Litvy, Běloruska, Ukrajiny, Ruské federace, USA a také z České republiky (Jaroslav Lobkowicz z Parlamentu ČR, Pavel Jirásek z Ministerstva kultury ČR, Jan Kudrna z Karlovy Univerzity, Helena Krejčová a Mečislav Borák z Centra pro dokumentaci majetkových převodů kulturních statků obětí II. světové války). Konference vycházela z mezinárodních úmluv týkajících se navrácení kulturních statků (především židovských), uloupených za druhé světové války jejich majitelům, jak je stanovily např. zásady Washingtonské konference z prosince 1998, doporučení ICOM z ledna 1999, rezoluce Parlamentního shromáždění Rady Evropy č. 1205 z listopadu 1999 a Vilniuská deklarace z října 2000. Právě Vilniuské fórum doporučilo pravidelně konat mezinárodní setkání expertů, na nichž by se projednávaly názory a zkušenosti spojené s praktickým uplatňováním zmíněných úmluv v jednotlivých zemích.

Varšavská konference bezprostředně navazovala na několik podobných setkání, jež se v Polsku nedávno uskutečnila. Již tématem mezinárodní konference „*Přemístěné kulturní statky. Případ západní Evropy a problémy států střední a východní Evropy ve XX. století*“, konané 25.–26. ledna 2002 ve Varšavě, byly otázky vztahu států ke kulturnímu dědictví a role národní identity při jeho určování včetně vlivu změn, k nimž v posledních desetiletích v Evropě došlo. Otázkám kulturních statků, jež byly za druhé světové války ztraceny v Polsku, stejně jako mezinárodním aspektům přemístěných uměleckých děl a sbírek bylo věnováno setkání s účastí polských archivářů, knihovníků a muzejníků, jež se

konalo 12.–13. prosince 2002 v městě Kazimierz Dolny, podobně jako setkání ve Vratislavi, konané 10. dubna 2003. Od října 2002 začalo v Polsku působit *Poradní fórum pro rozptýlená umělecká díla*, nezávislý a nepolitický sbor expertů při Sdružení historiků umění. Polští kolegové tedy mají už řadu zkušeností s řešením otázek, jež se staly též obsahovou náplní recenzované konference.

Jednání zahájil *Andrzej Ziabicki*, známý fyzik a významný činovník Polské akademie věd. Úvodní referát na téma „*Dědictví a transformace*“ přednesl *Jacek Purchla*, historik umění na Jagellonské univerzitě v Krakově a předseda Rady pro ochranu památek při ministerstvu kultury. S doprovodem barevných diapozitivů připomněl vývoj a tradice ochrany památek v poválečné Evropě i nové šance a konflikty, k nimž dochází v současnosti, zvláště v souvislosti s komercializací památek. Zmínil se o krakovské konferenci z roku 1991, zaměřené na problematiku účasti státu na kulturním dědictví současnosti, na hledání společného jazyka k ochraně starých i nových památek. Zkušenostem z této práce za posledních deset let je věnována kniha „*Střední Evropa – nový rozměr dědictví 1991–2001*“, vydaná nedávno v Krakově. Závěrem si posteskl, že kultura v Polsku, na rozdíl od jiných odvětví, dosud neprošla transformací, takže se prohlubuje její stagnace a izolace od trendů soudobého světa.

První zasedání nazvané „Majetek soukromých osob a reprivatizace“ vedl *Jerzy Kranz*, právník a diplomat, znalec mezinárodního práva. Historička umění a vedoucí Polského výboru ICOM *Dorota Folga-Januszewska* se ve svém referátu zabývala otázkou, proč potřebné změny v kultuře probíhají tak pomalu. Poukázala na úlohu, jakou kdysi měly soukromé sbírky a první národní muzea při vzniku novodobých národů, kdy první galerie vznikaly z vypůjčených sbírek, darů a vlasteneckých pohnutek. To samozřejmě nevyklučovalo, že některé tyto dary byly vlastně ukradeny jiným národům, či že se po revolucích staly „majetkem lidu“. Zmínila se o vlně národního nadšení, s níž bylo budováno mezinárodní Národní muzeum ve Varšavě (získalo přes 60 tisíc darů, též z ciziny), o obětavosti při záchraně sbírek při válečném útoku v září 1939, o zničení a rozkradení památek za druhé světové války. Pokud se některé sbírky po válce do Polska vrátily, byly už většinou brány jako státní majetek, i když původně byly do muzeí jen zapůjčeny. Byl zaveden pojem společenského vlastnictví lidového státu, dnešní restituce majetku však musí důsledně přihlížet k etickým hodnotám těchto vztahů.

Stefan Turner z university v Saarbrückenu spolupracuje s Ústavem pro studium mezinárodní ochrany kulturních statků a publikoval několik prací o osudech německého kulturního dědictví za II. světové války a po ní. Připomněl problematiku konfiskovaného majetku, nově řešenou po sjednocení Německa. Rozlišil konfiskáty na základě okupačního práva a úlohu orgánů SSSR a NDR, a konfiskáty u soukromých vlastníků uměleckých děl, označených za kapitalisty. Bývalo zvykem, že sbírky politických vězňů v NDR byly zabaveny a prodány na Západ, často pod cenou, což umožňovaly právní předpisy komunistického režimu NDR. Rovněž židovský majetek nebyl v NDR po válce vrácen majitelům,

ale byl zkonfiskován státem. Jeho návrat je velmi složitý, jednání o něm vyžaduje opatrné formulace.

Algis Balezentis je litevský právník, zástupce ředitele odboru veřejného práva na ministerstvu spravedlnosti. Hovořil o právních aspektech restitucí kulturního majetku v Litvě poté, co získala nezávislost, o těžkých následcích německé a sovětské okupace země, za něž nový stát nenese odpovědnost. Proto byly schváleny jen částečné reparace, jejichž součástí je vrácení hmotného majetku původním vlastníkům a kompenzace za majetek, který není možno vrátit. Jen na tyto kompenzace bude stát potřebovat asi 500 milionů dolarů, takže je bude vyplácet až do roku 2011.

Ágnes Peresztegi, absolventka právnických fakult v Budapešti a v USA, je v současné době ředitelkou evropské části Komise pro navrácení uměleckých děl při Světovém židovském kongresu. Hovořila o otázkách nacionalizace majetku za války a v době komunismu v Maďarsku, kdy kulturní majetky zprvu mohly být soukromé, ale musely být evidovány v muzeích, takže to usnadnilo pozdější zestátnění tohoto majetku. Když nebyl znám vlastník majetku, nedošlo k jeho znárodnění, ale k sekvestraci (ustanovení vnučené úřední správy), což byly též obvyklé součásti trestů politických odpůrců režimu za nacismus i za komunismu. Návrat majetku rehabilitovaným osobám nebyl realizován.

Jan Kudrna z Katedry ústavního práva Právnické fakulty Karlovy univerzity zastupoval nepřítomného proděkana této fakulty *Jana Kuklíka*, s nímž společně referát připravil. Označil majetkové restituce za významnou politickou otázku, o níž se vedly spory. Odpůrci restitucí tvrdili, že komunistický režim uškodil všem, zastánci restitucí naopak zdůrazňovali nelegitimitnost tohoto režimu. Zákon o restitucích byl po dlouhých jednáních přijat, i když bylo značně problematické, jak restituce prakticky provádět. Zákon stanovil, že se bude restituovat jen majetek, který existuje, rekompensace majetku nebyly přijaty. Rozhodující bylo stanovení časového mezníku pro restituce, jímž se nakonec stal den komunistického puče, 25. únor 1948.

Zygmunt Rakowiecki, předseda Polského agrárního sdružení z Varšavy, zastoupil nepřítomného bývalého ministra financí *Krzysztofa Huberta Laszkiewicze*, který byl v devadesátých letech předsedou Konzultační rady pro reprivatizaci. Protože Z. Rakowiecki byl v minulosti členem všech parlamentních komisí, které jednaly o reprivatizaci majetku, mohl o tomto problému podat zaslíbený výklad. Podle něj nebyl v Polsku přijat žádný právní akt, který by reprivatizaci umožnil, a dosud tam platí staré zákony z doby komunismu. Někdejší zábor majetku jsou stále právoplatné, chybí vůle k právní změně. Byly sice zpracovány dvě koncepce, ale tu první, jež předpokládala navrácení poloviny majetku, vetoval prezident, a ta druhá, jež chtěla vrácení aspoň toho majetku, který byl zabaven i v rozporu s tehdejšími komunistickým právem, byla odmítnuta jako protiústavní. Svou roli zde sehrává i otázka, jak odškodnit polské občany žijící za hranicemi dnešního Polska.

V diskusi k této části konference se objevily názory, že těžištěm polské kul-

tury byl odjakživa venkov, a že tedy k největším kulturním ztrátám při konfiskaci majetku nedošlo ve městech, ale na venkovských dvorech. Na názor, že není pravda, že se v Polsku vůbec nevrací majetek, když probíhají aspoň církevní restituční řízení, odpověděl vedoucí Svazu židovských náboženských obcí Polské republiky *Jerzy Kichler*. Potvrdil, že katolická církev i Židé sice získali zpět část svého majetku, ale že z dosud více než 5 tisíc podaných židovských žádostí bylo vyřízeno jen několik set, a z více než tisíce požadovaných hřbitovů jich bylo navráceno jen asi sto. V Polsku chybí evidence o židovském majetku, měl by se zveřejnit na internetu. Jiné hlasy v diskusi uvedly, že dochází i k restituci majetku některých nadací (Czartoryských, Ossolinských aj.), že majetky osob deportovaných do Ruska nebyly dosud vráceny, že galerie po válce legálně nabyly umělecká díla od nelegálních vlastníků a mnohdy je zachránily a restaurovaly, takže by je teď neměly vracet. Hovořilo se o potřebě respektu k právním systémům jednotlivých zemí, o subtilním rozhodování v případech, kdy došlo k nabytí nějaké věci v dobré víře, či o tvorbě nových etických norem, kdy se muzea dobrovolně dohodnou s oprávněnými vlastníky uměleckých děl o narovnání, a ti pak svou žádost o soudní vyřízení restituční stáhnou.

Druhé zasedání nazvané „Majetek obětí holocaustu“ řídil *Stanislaw Krajewski* z Filozofické fakulty Varšavské univerzity, člen výboru Svazu židovských náboženských obcí v Polsku a autor řady prací s židovskou tematikou. Již zmíněná *Ágnes Peresztegi* z Budapešti charakterizovala maďarské právní předpisy o majetku Židů od roku 1944 v souvislosti se současnou snahou o jeho odškodnění. Připomněla, že Maďari se většinou pokládají spíše za zachránce židovského majetku, kteří nemají odpovědnost za deportace, realizované až koncem války Němci. Spojenci však činili Maďary v této věci spoluodpovědnými, neboť k vyvlastňování Židů docházelo již před deportacemi za Horthyho vlády. Židovské majetky byly po válce uloženy do muzeí. Jejich vlastníci měli sice dočasně na své majetky právo, ale jejich navrácení nebylo možné. Teprve po roce 1989 se situace mohla změnit, dosud však lze vrátit pouze kultovní předměty a žádná kompenzace majetku neexistuje. Maďarsko tak podle referentky porušuje mezinárodní dohody, neprovedlo evidenci židovského majetku a nezpřístupnilo katalog zabaveného jmění, vláda v této věci lže a neuznává ani rozhodnutí vlastních soudů, za což je předmětem kritiky v zahraničí.

Fero Alexander, předseda Ústředního svazu židovských náboženských obcí Slovenska, vylíčil situaci, k níž ve věci navrácení židovského majetku došlo po rozpadu Československé republiky na Slovensku. Restituční řízení se týkaly jen období od února 1948 a židovský majetek nebyl v předpisech samostatně zmiňován. Židovské obce mohou žádat o vrácení majetku, který jim byl zabaven už v období po Mnichovu, od října 1938. Vzhledem ke specifickému historickému vývoji Slovenska zde neexistovaly žádné velké židovské sbírky, vždyť za války tu existovaly jen tři umělecké galerie. Zdejší Židé patřili k chudším vrstvám společnosti, proto je také málo žádostí o navrácení židovského majetku. Hodně majetku zůstalo bez vlastníka v důsledku holocaustu. Vláda chce dosáhnout pro-

zumění se židovskými obcemi, jimž hodlá podle českého vzoru majetek bez vlastníka, oceněný na 24 miliony dolarů, z jedné třetiny kompenzovat.

Franciszek Cemka, pracovník Archeologického a etnografického muzea v Lodži a ministerstva kultury, je spoluautorem nového muzejního zákona a předpisů o ochraně sbírek. Uvedl některé konkrétní příklady o tom, jak složité bývá posouzení majetkových nároků. Komu například patří akvarely romských vězňů uložené v osvětimském muzeu – jejich autorce, muzeu nebo Romům? Muzeum je kdysi v dobré víře legálně koupilo. Území Polska bylo v době holocaustu největším židovským centrem, ale židovské sbírky nekradli Poláci, nýbrž jejich okupanti – Němci, a zčásti též Rusové. Zbylé opuštěné majetky převzala po válce muzea, a tak je zachránila. Převzetí se však odehrávalo bez náležitě dokumentace, docházelo i k nelegálnímu vývozu sbírek. I když je evidence židovského majetku v Polsku velmi obtížná, s jeho vydáváním by neměly být problémy. Seznam majetku bude již brzy zveřejněn na internetu.

Historik *Hans-Joachim Hinz* se zabývá otázkami vyvlastňování uměleckých děl za nacistického i komunistického režimu v Německu. V referátu si všimnul především historických a právních souvislostí vývoje vlastnictví židovského majetku na území bývalé NDR. Po pádu režimu se měly do 30. června 1993 podávat žádosti o navrácení majetku, na příslušných ministerstvech vznikla k tomuto účelu zvláštní oddělení. Zatímco v západní části Německa dostávali poškození rekompensace i za majetek, který byl již zničen, ve východní části tomu tak nebylo, tady byly odškodňovány jen oběti nacismu. Do dneška bylo na rekompensace vydáno už přes 2 miliony dolarů, muzea evidují všechny restituční požadavky. Všechny úřední akty vůči Židům uskutečněné po roce 1933 byly označeny za protiprávní. Přestože je uspokojování restitučních nároků v Německu na dobré úrovni, ani tam se všechny problémy s tím spojené, zvláště některé právní záležitosti, nedaří vždy vyřešit.

Pavel Jirásek, ředitel odboru ochrany movitého kulturního dědictví muzeí a galerií na ministerstvu kultury a předseda výkonného výboru Mezinárodní sekce pro bezpečnost kulturních institucí při Mezinárodní muzejní radě ICOM, nastínil situaci v České republice. Vláda ČR utvořila v roce 1998 pro řešení problematiky navrácení majetku obětí II. světové války Smíšenou pracovní komisi v čele s místopředsedou vlády, jejíž expertní tým objasňoval historické, právní a ekonomické aspekty této problematiky, především otázku arizace židovského majetku. V letech 1998–1999 byla provedena revize sbírek v muzeích a galeriích s cílem zjistit majetky, jež by mohly patřit obětem holocaustu z let 1938–1945. Bylo identifikováno asi 10 tisíc takových předmětů, jejich seznam byl zpřístupněn na internetu. Asi 700 předmětů bylo již vráceno oprávněným vlastníkům, včetně například uměleckých sbírek z Moravské galerie v Brně. Na činnost vládní smíšené komise navázalo v roce 2001 zřízení Centra pro dokumentaci majetkových převodů kulturních statků obětí II. světové války, které provádí též heuristický výzkum pramenů v českých i zahraničních archívech a kontrolu přírůstkových a inventurních knih v muzeích a galeriích.

Gražyna Dremaitė je profesí konzervátorka z Národního muzea krásných umění ve Vilniusu a zároveň je vedoucí parlamentní Státní komise ochrany památek Litvy. Podle jejího vyjádření židovské obce v Litvě o navrácení svého někdejšího majetku ani nežádají, přesto jej stát na základě dekretu prezidenta vydává a dochází pak mnohdy k jeho vývozu či prodeji do zahraničí. Tak bylo vydáno přes 300 tór, které pak byly většinou vyvezeny ze země. Litevská muzea tak ztrácejí to, co sama zachránila a mnohdy nákladně restaurovala.

Karina Dmitrijeva je vedoucí oddělení vzácných tisků v Ruské knihovně zahraniční literatury v Moskvě a ředitelkou Mezinárodního informačně-dokumentárního centra pro otázky přemístěných kulturních statků. Na toto téma vydala již několik prací a ve svém referátu podrobně představila poslední ediční projekt Ministerstva kultury Ruské federace – *Katalog rukopisů a archivních materiálů ze Židovského teologického semináře města Vratislav, nacházejících se v ruských depozitářích*. Knihy a archivní sbírky byly původně odcizeny nacisty a po válce se staly součástí válečné kořisti odvezené do Sovětského svazu, a dosud se nacházejí v Ruském státním vojenském archivu v Moskvě. Publikování katalogu o podobě 39 kusů těchto sbírek pokládá ruský ministr kultury za úspěšný výsledek vědeckého bádání, dobré vůle a společného úsilí řady společenských a státních institucí, včetně podpory z amerických zdrojů. O tom, zda a jak probíhá navrácení majetku obětem II. světové války v Rusku, se referát bohužel nezmínil.

V diskusi k tomuto bloku vystoupil opět vedoucí Svazu židovských náboženských obcí v Polsku *J. Kichler* s názorem, že je hanbou každého státu, v jehož muzeích ještě zůstávají nějaké židovské sbírky a majetky. Kultovní předměty nesmějí být podle teologických předpisů uloženy v muzeích, ale musí sloužit židovským obcím. V Polsku se žádné umělecké dílo ze židovských majetků dosud obcím nevrátilo, jen ve Varšavě město zapůjčilo z depozitáře Židovského muzea nějaké dílo místní synagoze. Žádný Žid v Polsku dosud nezískal zpět svůj dům, proč se tedy vůbec hovoří o rehabilitacích. Neřeší se otázka majetku, který nemá dědice, ale ten majetek přece dosud někde existuje. Ředitel Muzea Mazowiecka z Plocku *Tadeusz Zaremba* si postěžoval, že židovské předměty předané před časem do Židovského muzea ve Varšavě tam dle jeho informací beze stop zmizely. Podle dalšího hlasu z diskuse se do Polska loni vrátilo z Velké Británie 5 židovských uměleckých děl, další přišlo z Rakouska. Proto i Polsko musí dodržovat přijaté dohody, hledat a zveřejňovat případné židovské majetky uložené v muzeích a galeriích. K doplnění referátu zástupkyně Ruské federace uvedl *P. Jirásek*, že další část kolekce knih a archivních materiálů odcizených nacisty z Židovského teologického semináře ve Vratislavi (v rozsahu 42 kusů) byla nedávno nalezena v České republice a připravuje se její navrácení do Polska. *Patricia Kennedy Grimsted* z Ukrajinského výzkumného institutu Harvardské univerzity v Cambridge v USA sdělila, že v bývalém sovětském „kořistním“ archivu, v němž byly nalezeny sbírky semináře z Vratislavi, je celá řada dalších archiválií židovské provenience. Zveřejnila o tom studii „*Twice*

Plundered or Twice Saved? Identifying Russia's Trophy Archives and the Loot of the Reichssicherheitshauptamt" (Holocaust and Genocide Studies, Volume 15, Fall 2001, Number 2, pp. 191–244).

Třetí zasedání konference neslo název „Majetek společenských organizací, církví a náboženských sdružení. Problém dědického práva institucí a statků přemístěných v důsledku změn státních hranic“. Místo nepřítomného *Wladyslaw Czaplinského*, znalce mezinárodního práva, řídila jednání *Nawojka Cieslinska-Lobkowicz*, historička a kritička umění, bývalá ředitelka Polského institutu v Düsseldorfu a galerie v Lodži, v současné době generální sekretářka polského Fóra pro záležitosti rozptýlených kulturních statků. Jako první vystoupil právník *Wojciech Kowalski*, profesor Slezské univerzity v Katovicích, titulární velvyslanec Ministerstva zahraničních věcí Polské republiky a vedoucí skupiny expertů UNESCO, připravující zásady pro řešení sporů o umělecká díla přemístěná v době II. světové války. Vysvětlil stručně historii sporů o kulturní statky ve střední Evropě ve středověku i v období po vzniku nových států po roce 1918, kdy se soustředil na spory mezi Rakouskem a Maďarskem, a mezi Polskem a SSSR (Ukrajinou spolu s Ruskem). Zdůraznil problém tzv. znovuzískaných zemí na západě Polska po roce 1945. Došlo k obrovským přesunům obyvatel, ale takřka bez přesunu kulturních statků z východu Polska, německé majetky na západě Polska byly znárodněny. V roce 1991 byla mezi Polskem a Německem uzavřena smlouva o vzájemné ochraně evropského dědictví, podobně jako s Ukrajinou. V Minsku se v roce 1991 dohodlo 11 evropských prezidentů o vrácení kulturních statků do zemí jejich původu.

Gábor Galik, známý právník z Budapešti a zástupce generálního ředitele Kabinetu předsedy vlády, se zabýval průběhem restitucí církevního majetku v Maďarsku. Už v roce 1945 došlo k záboru církevního majetku, který přebírala družstva a státní instituce, což se týkalo i půdy, zrušení klášterů a církevních škol, zestátnění budov. K rekompencacím došlo až po roce 1990, v roce 1991 byl přijat zákon o navrácení církevního majetku.

Český právník *Jan Kudrna* z Prahy hovořil o rozdílu mezi právem vlastnit majetek a právem s majetkem disponovat. Zdůraznil význam správného určení časového mezníku, do kterého by se měly restituice vracet. Stručně nastínil vztah státu k církvi již za reforem Josefa II. a situaci po vzniku ČSR, kdy se objevily snahy oddělit církve od státu, avšak odlohu nešlo provést. Všechny zásadní změny týkající se církevního majetku v českých zemích neprovedli až komunisté, ale už o 200 let dříve rakouská monarchie. Dosud trvá povinnost státu podporovat církve, stejně jako diskuse o rozsahu navrácení církevního majetku. Svou roli při tom sehrává i skutečnost, že na rozdíl od Polska či Slovenska patří jen malá část společnosti v ČR ke katolické církvi.

Serhij Kot je historikem v ukrajinské Akademii věd a vedoucím jejího Centra pro studium otázek návratu a restituce kulturních statků, zároveň působí v řadě státních orgánů jako expert v této oblasti a podílel se na přípravě zákona o ochraně kulturního dědictví z roku 2000. Zmínil se o tom, že v prostoru vý-

chodní Evropy vznikl v minulém století celý komplex problémů souvisejících s přemisťováním kulturních statků, ať již šlo o změny hranic, pohyby armád, zničení sbírek, hromadné přesuny obyvatelstva, zábor ukrajinských cenností sovětským režimem a jejich vývoz na Západ na prodej do USA a jinam, zabavení majetku osobám pronásledovaným režimem, vývoz památek ze země za německé okupace aj. Specifická situace vznikla na západní Ukrajině, na Lvovsku a Volyni, po sovětské anexi polského území v roce 1939, kdy byly bývalé polské majetky znárodněny a majetek emigrantů byl zabaven. Existoval dokonce plán na zřízení sedmi státních muzeí. Po roce 1945 byla předána Polsku jen malá část majetku. Dnes je podle zákonů nezávislé Ukrajiny možnost restitucí a kompenzací na základě rehabilitace. Poslední zákon z března 2002 se týkal odstranění následků totalitní politiky ve věci práv církví a náboženských společností. Dochází k soupisu takového majetku a k jeho regulovanému předávání vlastníkům, nelze například vrátit budovu, pokud v ní sídlí muzeum či kulturní zařízení. Židovské obce dostávají za své budovy kompenzace. Je však třeba vědět, že některých majetků se církev vzdala už před rokem 1917.

Nawojka Cieslinska-Lobkowicz podala velmi zasvěcený výklad o právních normách a předpisech, jimiž se řídí restituce kulturních statků v Polsku i v dalších evropských zemích. Publikovala na toto téma již řadu článků v polském tisku (zvl. *Gazeta Wyborcza*, *Tygodnik Powszechny*) a v současné době připravuje do tisku obsáhlou monografii pod názvem „*Restituce kulturních statků přemístěných v důsledku II. světové války od počátku 90. let dodneška. Srovnávací studie.*“

Čtvrté, poslední zasedání konference neslo název „Reprivatizace, restituce a povinnost ochrany kulturního dědictví“ a řídil je historik a knihovník Parlamentní knihovny, expert na válečné ztráty polské kultury *Andrzej Mezynski*. Historik umění a muzeolog *Andrzej Rottermund*, bývalý náměstek ministra kultury a umění a současný ředitel Královského zámku ve Varšavě, se vrátil do historie muzejnictví, sledoval roli národní aristokracie, úlohu mecenášů a další vývoj muzeí až do novověku. Připomněl význam dohod v Jaltě pro poválečný vývoj v Polsku, znárodnování, zabavování a konfiskaci majetku ve prospěch státu. Podle platných zákonů z roku 1997 může stát vyvlastnit majetek jen za patřičné odškodnění, právní aspekty reprivatizace jsou však nedokonalé. Určitým kompromisním řešením může být založení nadací, na něž lze část majetku převést, jak tomu bylo v případě Czartoryských, Ossolinských a Raczyňských.

Historik a archeolog *István Fodor*, čestný generální ředitel Maďarského národního muzea v Budapešti, byl v devadesátých letech členem Maďarského výboru pro restituce. Hovořil proto o zkušenostech muzea s restitucemi. V Maďarsku nedošlo k reprivatizaci, mohla být většinou jen kompenzována jiným majetkem. Existující depozita předválečných aristokratických rodů se po třech letech stala majetkem státu. Pokud se našli právní nástupci dědiců, snažila se muzea s nimi dohodnout, že za ochranu a restauraci sbírek si mohou ponechat některá díla důležitá pro historii Maďarska. Věci konfiskované při politických procesech

(např. s kardinálem Józsefem Mindszentyem) většinou skončily v muzeích, ale část se jich ztratila. Proces navrácení konfiskátů církvím dosud trvá.

Také *Grazyna Dremaite* z Litvy popsala situaci v restituci kulturních statků ve své zemi. Došlo k vrácení kostelů a církevních budov, půda je dále v majetku státu. Ministerstvo kultury provedlo evidenci dvorů, jichž bylo zjištěno přes 800. V roce 1992 byl přijat zákon o ochraně vlastnictví a kompenzacích za zestátněné majetky, stát má zároveň povinnost ochraňovat sbírky ve svém držení.

Pavel Jirásek doplnil své předchozí vystoupení výkladem o potřebě ochrany národního dědictví ve veřejném i soukromém vlastnictví, uvedl zákony o ochraně památek v ČR, zákon o archívech i zákon z roku 2001 o navrácení kulturních statků a jejich vývozu. Přiblížil aktuální program Ministerstva kultury ČR ve věci ochrany památek, ať již se týká jejich zabezpečení, dokumentace, konzervace, obnovy či nabývání sbírek. Zdůraznil význam Centra pro dokumentaci majetkových převodů kulturních statků obětí II. světové války, jehož činnost je podporována vládou. Zvolený interdisciplinární přístup k hledání a identifikaci zavlčených židovských kulturních statků, deportovaných sbírek i konkrétních uměleckých děl je v evropském měřítku unikátní. Zápisy o těchto dílech jsou publikovány prostřednictvím internetu a zahrnují rovněž poválečné konfiskace.

Poslanec Parlamentu ČR *Jaroslav Lobkowicz*, člen Parlamentního shromáždění Rady Evropy ve Štrasburku, ukázal problémy restitucí na příkladu své rodinné větve šlechtického rodu Lobkowiczů. Po válce byla rodina vyvlastněna, jeho otec se měl stát kastelánem na svém vlastním zámku. Zařízení zámku bylo odvezeno, část sbírek, skla aj. byla zničena. V roce 1959 přišlo další vyvlastnění, po němž se vlastnictvím státu stal i zbytek rodinného majetku. Po roce 1968 J. Lobkowicz odešel do exilu a žil v Německu až do roku 1992. Zákon o restitucích umožnil navrácení majetku, kromě zámku se původnímu vlastníkovi vrátila s pomocí muzejníků i část sbírek. Zachování národní kultury je pro každý národ životně důležité, což platí nejen pro minulost, ale i pro budoucnost národů ve sjednocené Evropě a v jejím systému hodnot.

Astrid Müller-Katzenburg z Berlína je specialistkou na autorské právo v oblasti výtvarného umění, s obsáhlou mezinárodní zkušeností. Ve svém referátu hovořila především o alternativních metodách restitucí kulturních statků a právních koncepcích odškodnění. Kromě majetku uloupeného válkou (což řeší mezinárodní právo) jde též o majetek uloupený soukromníky či vojáky na vlastní pěst, což bývá velmi častým zjevem. Uvedla příklad židovského majetku, který byl nejen uloupen či zkonfiskován, ale též zcizen formou vynuceného prodeje. Konfiskace prováděl po válce i komunistický režim. Nelze zapomenout ani na „obyčejné“ krádeže, vždyť třetí největší světový trh je právě trh s kradenými uměleckými předměty. K základní právní koncepci zde patří, že koupě díla (kradeného předmětu) v dobré víře je nelegální transakcí, jež může pro kupujícího mít katastrofální následky. Při jednání o restitucích je vhodné respektovat tzv. zvykové právo a užívat mimosoudních postupů, včetně arbitráže.

Závěrečné shrnutí konference provedl *Piotr Kosiewski*, kritik a historik umě-

ní, pracovník pořadatelské Nadace Stefana Batoryho. Poděkoval všem účastníkům za nevšední zájem o projednávání témata a kladně hodnotil úroveň přednesených příspěvků, jež budou vydány v samostatném sborníku.

Konference byla mimořádným přínosem i pro účastníky z České republiky. Poskytla jim nejen dobrý přehled o stavu výzkumu a právních předpisech týkajících se restitucí a jejich uvádění do praxe ve většině zemí střední a východní Evropy, ale zároveň přinesla cenné zkušenosti a podněty.

Otisky poutníka Ahasvera

Dějínám Židů především na severní Moravě je věnován významný sborník s názvem *Otisky poutníka Ahasvera* (Kolektiv autorů: Pavel Kuča, Pavel Stejskal, Jan Stejskal, Petr Aharon Tesař, Petr Zahnaš, Moravská expedice, Moravský Beroun 2002, 133 stran).

Úvod napsal redaktor edice Petr Anderle. V publikaci je zpracována historie židovské obce zejména v oblasti Krnova, Bruntálu, Budišova na Budišovkou a Osoblažska. Obsahuje rovněž soupis náhrobků na hřbitovech, seznamy židovské komunity a její transporty do Terezína. Autoři čerpali z domácí i zahraniční literatury, z archivů měst v Krnově a Bruntále, z archivu Památníku Terezín, Židovského muzea v Praze a Židovské obce Olomouc a rovněž z korespondence s krnovskými rodáky židovského původu a z osobních rozhovorů. Sborník obsahuje též vzpomínky Židů z Krnova.

Jan Stuna

Básně z Terezína

Terezínským vězňem byl básník a spisovatel Vlastimil Artur Polák (3. 4. 1914 – 9. 3. 1990).

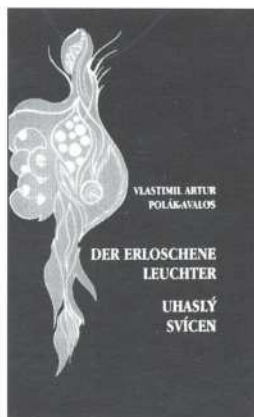
Polákovu sbírku *Der erloschene Leuchter – Uhaslý svícen* uspořádali profesor Ludvík Václavek a Martina Nováková. Knihu vydalo nakladatelství Monsé s Univerzitou Palackého v Olomouci v roce 2003 pro Arbeitsstelle für mährische deutschsprachige Literatur při Katedře germanistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Autorkou českých překladů je Olga Poláková, obálku a ilustrace navrhla grafika Jana Krejčová.

Z padesáti dvou tištěných básní je dvacet pět v německé verzi a jedna v jidiš, zbývající jsou v češtině. S terezínským tématem jsou spjaty básně – úvodní *Uhaslý svícen*, dále *Mladí milenci*, *Terezín*, *Jaro 1943* a *Pod střechami Terezína*. Verše zachycují lásku a smrt v Terezíně, hrůzu z transportů a z holocaustu. Jak napsal v doslovu profesor Ludvík Václavek, básně vycházejí motivačně z básnickova cyklu „Město černých bran“, myšlen Terezín. Polákovy básně vyjadřují zážitky a psychiku lidí nesmyslně perzekvovaných a vražděných z politických a rasových důvodů, jako i psychické následky, jež především zanechala okupace.

Jak zaznamenala Martina Nováková ve vydavatelské poznámce, Vlastimilem Arturem Polákem byl rukopis básní, vzniklých v období 1937 až 1972, naposledy přehlednut v březnu 1980. O deset let později, v květnu 1990, Vlastimil Artur Polák zemřel. Užíval též příjmení Avalos jako vzpomínku na španělské předky. Podílel se také na protinacistickém boji ve svém domově i v Terezíně a psal i staré židovské pověsti.

Jan Stuna, Rudolf Stuna

Alte Judenfriedhöfe Vlastimil Artur Polák

Alte Judenfriedhöfe
etwas Heiliges sind:
Die Stille der Himmel
über das schlafende Kind

Das Kind dieser Erde
Das unter alten Bäumen
hingelegt zur Abendruh,
das es vom Himmel träume

Draussen das Leben
schloss die Tore zu –
Eine Ewigkeit lang
süß nun träumen ruh'n

Staré židovské hřbitovy

Staré židovské hřbitovy
přesvatým domovem jsou
nad spícím dítětem
pod modrou oblohou

Pod staré stromy
se dítě země uloží
a večerním pak spánkem
o nebi se mu sní

Život své brány
slyší zavírat –
Věčnost dlouhou
zde sladce snít a spát

*Český překlad
Olga Poláková*

Významná výstava

Významnou výstavu mohli na jaře letošního roku zhlédnout občané Olomouce a okolí. Jednalo se o výstavu s názvem Židovská literatura v českých zemích. Připravila ji redakce týdeníku KNIHY ve spolupráci s Židovským muzeem v Praze a za finanční podpory Ministerstva kultury ČR. Na uvedení výstavy v ČR se podílel Goethe Institut v Praze a při prezentaci na 19. knižním veletrhu Libri 2004 v Olomouci spolupracovalo výstaviště Flora Olomouc, které finančně napomohlo vydání českého výtahu výstavního katalogu.

Jedná se o velkou výstavu, která za tři roky své existence zavítala na tři kontinenty, je připravena v anglické a německé verzi. U nás byla instalována v Praze, Liberci, Plzni, Českých Budějovicích a v Olomouci. Jak je uvedeno v úvodu katalogu, smyslem této hodnotné výstavy je přiblížit ty nejlepší kapitoly kulturního soužití Čechů, Židů a Němců v průběhu několika staletí na území Čech a Moravy.

Zvláštní panel výstavy byl věnován pražské německožidovské literatuře, jmenovitě životu a dílu světoznámého spisovatele Franze Kafky, který je geniálním předchůdcem literatury existenciální a absurdní. Speciální kapitolu tvoří moravští autoři věznění v terezínském ghettu Gertrud Groag, Ilse Weberová a Artur Polák, který žil po roce 1945 v Olomouci a je považován za posledního německy píšícího moravského židovského autora.

Jsou připojeny informace též o současných autorech, protože řada z nich se dočkala návratu do české literatury až po listopadu 1989.

V závěru výstava pojednává o jednom ze symbolů Prahy – Golemovi, o němž legenda vypráví, že jej z hlíny vytvořil rabi Löw. Zabývá se odrazem legendy o Golemovi v literatuře, ale též na jevišti, kde ji uvedli Jan Werich a Jiří Voskovec. Nejnověji o Golemovi píše spisovatelka Eva Hudečková, která vyjadřuje názor, že Golem byl stvořen z hlíny především proto, aby pomohl upřímně lásce.

Jan Stuna

Převzato z knihy Petera Schäfera.

Cenné dílo o dějinách Židů

Mnozí návštěvníci Památníku Terežín se zajímají o dějiny Židů. Tomuto zájmu vychází vstříc dílo *Petera Schäfera: Dějiny Židů v antice. Od Alexandra Velikého po arabskou nadvládu. Vyšehrad, Praha 2003, 263 stran, z německého originálu přeložil Štěpán Zbytovský.*

Autor je jedním z významných odborníků v oboru judaistiky. Je ředite-

lem Institutu judaistiky na Freie Universität v Berlíně, působí též jako profesor judaistiky a náboženství v Institutu pro židovská studia na univerzitě v Princetonu. Prof. Schäfer je autorem četných pojednání a knih, které byly přeloženy do několika světových jazyků, vydavatelem odborného časopisu a studií o dějinách Židů a období antiky.

V předmluvě k Dějinám Židů v antice mimo jiné říká: „Těžištěm tohoto pojednání jsou politické dějiny palestinských Židů, přičemž pod označením ‚politický‘ se nerozumí pouhá poslušnost vladařů a bitev, ale propojení politických aktivit se sociální, hospodářskou a náboženskou situací. Zvláštní důraz klade má kniha na nastínění sociálních a hospodářských podmínek v různých úsecích dějin palestinských Židů.“

Je zde analyzován průběh a význam obou povstání proti císařskému Římu – „války židovské“ a Bar Kochbova povstání. Připomeňme, že to byl významný českých básník Jaroslav Vrchlický, který byl tvůrcem grandiózní epopoje ze zoufalého odboje židovského lidu proti Římu.

Dějiny palestinských Židů analyzuje prof. Schäfer na základě rozsáhlého hodnocení zejména literárních pramenů. Text je doplněn podrobným poznámkovým aparátem a bohatou bibliografií.

Jan Stuna

Nové dílo k závažné tematice

Nové dílo Tomáše Pěkného s názvem „Historie Židů v Čechách a na Moravě“ vyšlo v nakladatelství Sefer Praha, 702 stran. Kniha vzešla s laskavou podporou pana Lewise Weinaera a paní Lyny Weiner-Halnové z USA.

Publikace podrobně pojednává o závažné tematice naší minulosti. Je zpracována na základě českých, německých a anglických pramenů a studií.

Je určena především českým čtenářům, aby se dobře orientovali v historii a kultuře židovských obyvatel českých zemí. Komplexně se věnuje židovskému fenoménu.

Speciální část pojednává o Památníku Terezín jako významné muzeální instituci vztahující se k historii českých a moravských Židů. Podrobně je analyzována struktura této významné instituce i skutečnost, že Památník byl pověřen správou českých zahraničních expozic v Ravensbrücku a v Osvětimi a převzal koordinaci mezinárodního projektu Fenomén Holocaust. Podrobně je též pojednáno o kultuře v terezínském ghettu jako pozoruhodné skutečnosti kulturní historie českých zemí.

Jedná se o rozšířené a doplněné vydání záslužné kvality. Autor, novinář a nakladatelský redaktor, zpracoval vynikající dílo, které je přijímáno s velkým zájmem nejširší veřejností.

Jan Stuna

CHRONOLOGICKÝ PŘEHLED O ČINNOSTI PAMÁTNÍKU TEREZÍN V ROCE 2003

Únor

6. 2.

- Ve foyeru Muzea ghetta byla otevřena výstava grafik „Kniha paměti“ mexické umělkyně Bely Gold.

28. 2. – 2. 3.

- Uskutečnil se základní seminář s názvem „Jak vyučovat o holocaustu“ za účasti učitelů a studentů pedagogických fakult z celé České republiky. Program zajišťovali společně lektori Památníku Terezín, Vzdělávacího a kulturního centra Židovského muzea v Praze a Muzea romské kultury v Brně.

Březen

21.–23. 3.

- Proběhl druhý základní seminář s názvem „Jak vyučovat o holocaustu“.

Duben

29. 4.

- U příležitosti mezinárodního dne Jom ha-šoa se konala v prostoru tzv. půdního divadla v Magdeburských kasárnách za účasti vrchního pražského a zemského rabína Karola Sidona vzpomínková akce k uctění památky obětí holocaustu.

Jom ha-šoa, tzv. čtení jmen zemřelých v půdním divadle Magdeburských kasáren v Terezíně.

Vernisáž výstavy obrazů a grafik Dawida a Felixe Tuszynských.

Projev prezidenta Václava Klause na Tereziánské tryzně.

Květen

7. 5.

- V předsálí kina Malé pevnosti byla instalována výstava obrazů a plastik Ludka Tichého.

15. 5.

- Ve foyeru Muzea ghetta byla zahájena výstava polských grafiků Dawida a Felixe Tuszynských.

18. 5.

- Na Národním hřbitově se konala tradiční Tereziánská tryzna za účasti prezidenta České republiky Václava Klause, zástupců Senátu a Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, předsedy vlády Vladimíra Špidly, místopředsedů a ministrů vlády ČR, představitelů zastupitelských orgánů různých stupňů, zastupitelských úřadů z 28 zemí a řady dalších hostů. Tryzna byla zahájena v 10 hodin nástupem čestné stráže a hudby. Hlavní projev přednesl prezident republiky Václav Klaus. Po projevech dalších řečníků zazněly křesťanská

- a židovská modlitba a Sbor otroků z opery Giuseppe Verdiho „Nabucco“.
- Zasedání redakční rady Památníku Terežín.

Červen

3. 6.

- Proběhlo vyhlášení výsledků literární soutěže „Když uslyšíme volání SOS“ a výtvarné soutěže „Podoby zla“, které byly připraveny pro základní a střední školy. Do soutěže bylo zasláno 433 prací, z nichž nejlepší byly oceněny. Ceny předávala při slavnostním vyhodnocení soutěží jejich iniciátorka, bývalá vězeňkyně terežínského ghetta Hana Greenfieldová z Izraele.

23. 6.

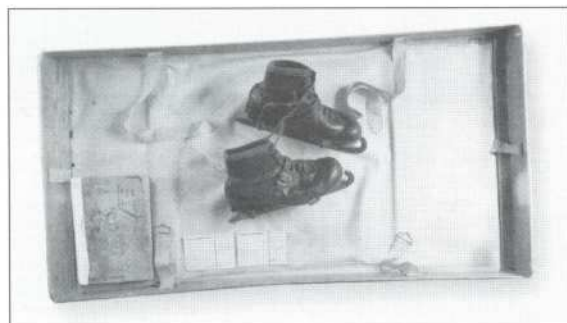
- V prostoru tzv. krankenrevíru v Malé pevnosti proběhlo vzpomínkové shromáždění k 53. výročí popravy JUDr. Milady Horákové.

Červenec

- Pro pracovníky Státního muzea Osvětim byl připraven čtyřdenní vzdělávací seminář.

10. 7.

- Ve foyeru Muzea ghetta byla instalována výstava fotografií, soch a gravírovaného skla britských výtvarnic Rosie Potter a Patricie Ayre.

Umělecký objekt z výstavy „Für das Kind“, autorka Rosie Potter.

Srpen

1. 8.

- Tradičně se konal i Festival tolerance, připravovaný a realizovaný Mezinárodní školou v Praze. Na jejich zajištění se významně podíleli dobrovolní pracovníci z Rakouska a Německa, kteří v Památníku působí vždy po dobu jednoho roku.

14. 8.

- V předsálí kina Malé pevnosti byla zahájena výstava grafik Wojteka Polcyna.

Září

- Veřejnosti byly opět zpřístupněny archivní, sbírkové a knižní fondy Památníku Terezín.

21. 9.

- Na Židovském hřbitově v Terezíně, jehož obnova po povodni byla dokončena krátce před tím, se uskutečnila tradiční tryzna Kever avot za oběti genocidy Židů z českých zemí.

23. 9.

- K 60. výročí prvního uvedení dětské opery Brundibár skladatele Hanse Krásky v terezínském ghettu se v půdním divadle v bývalých Magdeburských kasárnách uskutečnilo představení v provedení Dismanova rozhlasového dětského souboru.

Říjen

- Byla dokončena reinstalace expozice v bývalé Ústřední márnici ghetta.

15. 10.

- V půdním divadle bývalých Magdeburských kasáren byla provedena divadelní hra „Ester“ v podání posluchačů brněnské konzervatoře.

30. 10. – 2. 11.

- V Památníku Ravensbrück v Německu proběhl česko-německý seminář pro pedagogy. Jednalo se již o jedenácté pokračování vzájemných setkání, jichž se zúčastňují pedagogové ze severních Čech.

Pohled do nové instalované stálé expozice „Terezín 1780–1939“.

Opět byla návštěvníkům zpřístupněna stálá expozice „Koncentrační tábor Litoměřice 1944 až 1945“.

Listopad

- Po reinstalaci v důsledku škod způsobených povodní v srpnu 2002 byla v Malé pevnosti znovu otevřena expozice „Terezín 1780–1939“.
- Návštěvníkům byla opět zpřístupněna v traktu samotek IV. dvora Malé pevnosti expozice „Interniční tábor pro Němce. Malá pevnost 1945–1948.“

20. 11. – 23. 11.

- Pro 66 absolventů seminářů „Jak vyučovat o holocaustu“ byl uspořádán nadstavbový čtyřdenní seminář „Holocaust ve vzdělávání“.

Prosinec

- Dokončena reinstalace expozice „Malá pevnost Terezín 1940–1945“ v Malé pevnosti a zpřístupněna veřejnosti.
- Za provozu byla dokončena částečná reinstalace expozice v Muzeu ghetta s názvem „Terezín v konečném řešení židovské otázky 1941–1945“.
- Dokončena obnova expozice „Koncentrační tábor Litoměřice 1944–1945“ v prostorách ženského dvora Malé pevnosti.

Sestavila Dagmar Holzhammerová

TEREZÍNSKÁ BIBLIOGRAFIE 2003

Použité zkratky:

TL	Terezínské listy
TSD	Terezínské studie a dokumenty
TStD	Theresienstädter Studien und Dokumente
ZTi	Zpravodaj Terezínská iniciativa
NO	Národní osvobození
RCH	Roš Chodeš

Sborníky:

Terezínské studie a dokumenty 2003

Editorok Jaroslava Milotová a Eva Lorencová a Institut Terezínské iniciativy. Praha, SEFER 2003, s. 376.

Theresienstädter Studien und Dokumente 2003 Herausgeber: Jaroslava Milotová, Ulf Rathgeber und Theresienstädter Initiative. Praha, SEFER 2003.

Periodika:

Zpravodaj / Newsletter. Vzdělávací a informační bulletin / Educational and Informative Bulletin č. 1–4 / 2003. Vyd. Památník Terezín.

Zpravodaj Terezínská iniciativa. Časopis mezinárodního sdružení. Vyd. Terezínská iniciativa Praha.

Acta Thesiania

Denní rozkazy Rady starších a Sdělení židovské samosprávy Terezín 1941–1945 (Regesta), sv. I. Editoři: Anna Hyndráková, Raisa Machatková, Jaroslava Milotová. Vydal Institut Terezínské iniciativy. Praha, SEFER 2003, s. 538.

Adler H. G.

Panoráma. Román v deseti obrazech. Brno, Barrister and Principal 2003, s. 388.

Terezín 1941–1945. Tvář nuceného společenství. I. Dějiny. Brno, Barrister and Principal 2003, s. 376.

Bauer Zdeněk

Svědkové Jehovovi. Heftlinci s fialovým trojúhelníkem. In: NO č. 25–26/2003, s. 9.

Beerová-Pytelová Eva Blodig Vojtěch

Medailonky vězňů. Provinění? In: TL 31/2003, s. 97–102.

Expozice České republiky ve Státním muzeu Auschwitz-Birkenau v Osvětimi. In: TL 31/2003, S. 7–17.

Terezín in the "Final Solution of the Jewish Question" 1941–1945. Guide to the Permanent Exhibition of the Ghetto Museum in Terezín. Publ. Terezín Memorial. Praha, Oswald 2003, s. 136.

Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ 1941–1945. Právodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně. Vydal Památník Terezín. Praha, Oswald 2003, s. 136.

Theresienstadt in der „Endlösung der Judenfrage“ 1941–1945. Führer durch die Dauerausstellung des Ghetto-Museums in Theresienstadt. Hrsg. Gedenkstätte Theresienstadt. Praha, Oswald 2003, s. 136.

Bondyová Ruth

Víc štěstí než rozumu. Praha, Argo 2003, s. 245.

Vzdušné kořeny. Tisícileté dějiny Židů v Čechách a na Moravě ve jménech deportovaných lidí. In: TSD 2003, s. 11–44.

Brunclík J.

Ženy statečných srdcí. In: NO č. 17/2003, s. 7.

- Brundibar.** Publ. Tony Kushner and Maurice Sendak. New York, Hyperion Press 2003.
- Budoucnost stavět na odkazu mrtvých nám živým.** Projev prezidenta republiky Václava Klause na Tereziánské tryzně 2003. In: NO 12/2003, s. 2.
- Cílek Roman** Holocaust: ...a Bůh tehdy mlčel. Tři osudy a jeden proces: pohled do zákulisí nacistických vyhlazovacích záměrů. Český Těšín, AGAVE 2003, s. 287.
- Co moji posluchači nejraději slyšali.** Z tereziánských vzpomínek Anny Aufedníčkové. In: RCH 1/2003, s. 10–11.
- Czinner Evžen** Brundibár po 60 letech. In: NO 23/2003, s. 1.
- Čapkova Kateřina** Theodor Lessing – od outsidera k symbolu antinacistické opozice. In: TSD 2003, s. 45–64.
Theodor Lessing – vom Aussenseiter zum Symbol der antinazistischen Opposition. In: TStD 2003, s. 11–32.
- Červinková Blanka** Hans Krása: život a dílo skladatele. Praha, Tempo 2003, s. 280.
- Čvančara Jaroslav** Správný chlap Otakar Batlička. In: NO č. 25–26/2003, s. 12–13.
- Daniček Jiří** Budoucnost stavět na odkazu mrtvých nám živým. Tereziánská tryzna 2003. In: NO 12/2003, s. 1.
- Děkanovský Jan** Jen se nebát slova! Autobiografický román německy píšícího českého autora H. G. Adlera. In: Lidové noviny, Praha 3. 5. 2003.
Rudolf Roden: Paměť naruby (Academia). In: Lidové noviny, Praha 1. 11. 2003.
Výzkumný pobyt v Terezíně. H. G. Adler využil internaci v koncentračním táboře k terénnímu výzkumu „nuceného společenství“. In: Lidové noviny, Praha 8. 11. 2003.
- Erben Petr** Po vlastních stopách. Praha, Petr Kalina 2003.
- Erbenová Eva** Setkání s přítelkyní z dětství. In: ZTi 24/2003, s. 16.
- Fedorovič Tomáš** Deník Pavla Weínera. In: TL 31/2003, s. 63–88.
Richard Hermann Skarabis. In: TSD 2003, s. 301–312.
Der Theresienstädter Lagerkommandant Siegfried Seidl. In: TStD 2003, s. 162–210.
- Frankl Michal** Nad knihou Louise Londonové o britské uprchlické politice v letech 1933–1948. In: TSD 2003, s. 99–105.
- Glas Martin** Medailonky vězňů. Drobné vzpomínky na Terezín. In: TL 31/2003, s. 125–134.
- Grozdanovičová Doris** Petr Erben: Po vlastních stopách. In: ZTi 26/2003, s. 14.
- Gruntorád Jan** Vzpomínka na profesora Karla Rašku. In: NO 15/2003, s. 7.
- Hájková Alena** O Ehrmannových a síle lidské solidarity. In: TSD 2003, s. 65–98.
O životě a smrti Evžena Šterna. In: TL 31/2003, s. 41–51.
Über die Familie Ehrmann und die Kraft der menschlichen Solidarität. In: TStD 2003, s. 33–70.
- Hájková Anna** Eichmannovi muži v Amsterdamu. In: TSD 2003, s. 339–364.
The Making of a Zentralstelle. Die Eichmann-Männer in Amsterdam. In: TStD 2003, s. 353–382.
- Hanusová Anna** Verfemte Musik. Schwerin 2.–6. 10. 2002. In: ZTi 24/2003, s. 12–13.
- Hermannová Eva** Koncert v tereziánském kostele. In: ZTi 26/2003, s. 6.
- Homolová Marie** Medaile pro první dámu cembala. Příběh Zuzany Růžičkové. In: Lidové noviny, Praha 1. 11. 2003.
Svědkyň a kronikářka holocaustu Ruth Bondyová neobviňuje, ale neúnavně se ptá, co vedlo k tragédii miliónů Židů. In: Lidové noviny, Praha 16. 4. 2003.
- Horácková Alice** Pohádka Brundibár má v USA i knižní podobu. In: Mladá fronta Dnes, Praha 3. 11. 2003.
- Hrubeš Jan – Kryl Miroslav** Ještě jednou Jiří Weil (O jeho životě a díle). In: TL 31/2003, s. 18–40.

- Hyndráková Anna** Tryzna v Terezíně. In: ZTi 25/2003, s. 11.
- Chládková Ludmila** Dobrý začátek. Zpráva o společném projektu Gedenkstätte Dachau a Památníku Terezín. In: TL 31/2003, s. 138–139.
- Chuchma Josef** Arnošt Lustig a stigmata holocaustu. In: Mladá fronta Dnes, Praha 4. 4. 2003.
- Janda Josef** Výstava o výstavě. In: RCH 3/2003, s. 16.
- Jiráček Milič** Ve jménu německého lidu 23 rozsudků smrti. In: NO 19/2003, s. 8.
- Kamenc Ivan** Die Grundzüge des Arisierungprozesses in der Slowakei. In: TStD 2003, s. 307–320.
Hlavné rysy arizačného procesu na Slovensku. In: TSD 2003, s. 289–300
- Kinder im KZ Theresienstadt – Zeichnungen, Gedichte, Texte:** Katalog zur Ausstellung. Hrsg. Studienkreis Deutscher Widerstand, Frankfurt am Main 2003, s. 68.
- Kosta Jiří** Zemřel historik a bohemista Ferdinand Seibt. In: RCH 6/2003, s. 20.
- Kotouč Jiří** Chlapec snící za hradbami ghetta o vesmíru. Izraelský astronaut si vzal na cestu do kosmu fantastní kresbu Petra Ginze (1928–1944). In: ZTi 24/2003, s. 13–14.
- Kraus Tomáš** Sto let Františka R. Krause. In: RCH 11/2003, s. 11.
- Krosnar Katka** Terezín drawing lost with shuttle. Artist's sister reflects on Holocaust and the Columbia astronaut. In: The Prague Post, Praha 12. 2. 2003.
- Kroupa Karel** „Táta dostal čtyři roky káznice, já dva a půl“. In: NO 1/2003, s. 2.
- Krůta Václav** Zrádce a denunciant Augustin Přeučil (dokončení). In: TL 31/2003, s. 52–62.
- Kubík Miroslav** Medailonky vězňů. Jak jsme si psali. In: TL 31/2003, s. 103–124.
- Kuwalek Robert** Das Durchgangsghetto in Izbica. In: TStD 2003, s. 321–352.
Tranzitní ghetto v Izbici. In: TSD 2003, s. 313–338.
- Lahav Jehuda** Druhé nanebevzetí Petra Ginze. Tragédie raketoplánu Columbia šokovala Izraelce víc než jakýkoli hromadný sebevražedný atentát. In: Lidové noviny, Praha 3. 2. 2003.
- Levine Karin** Hana's suitcase. A True Story. Toronto, Second Story Press 2003, s. 111.
Hanin kufřík: příběh dívky, která se nevrátila. Praha, Portál 2003, s. 120.
- Lieblová Dagmar** Dánové v Terezíně. In: ZTi 25/2003, s. 11.
Zpráva o činnosti předsednictva Terezínských iniciativ za rok 2002. In: ZTi 25/2003, s. 6–7.
- Londonová Louise** Britská vláda a židovští uprchlíci z Československa. In: TSD 2003, s. 106–134.
- Lorencová Anna** Brundibár po šedesáti letech – a ještě kousek dál. In: ZTi 26/2003, s. 10.
JOM HA ŠOA v Terezíně. Úvazek na tři a půl století. In: ZTi 25/2003, s. 11.
Nakonec ještě krátký rozhovor s terezínskou „Aninkou“ Grétkou Hoffmeisterovou-Klingsbergovou. In: ZTi 26/2003, s. 13.
Začátkem dubna jsme se sešli na sněmu Terezínských iniciativ. In: ZTi 26/2003, s. 13.
- Lustig Arnošt** Dům vrácené ozvěny. Praha, Hynek 2003, s. 420.
Krásné zelené oči. Zvole u Prahy, Andrej Šťastný 2003, 352 s.
Modlitba pro Kateřinu Horowitzovou. Zvole u Prahy, Andrej Šťastný 2003, s. 160.
Okamžiky. Arnošt Lustig vzpomíná na Otu Pavla. Praha, Andrej Šťastný 2003, s. 312.
- Makarová Elena – Makarov Sergei – Nekliudova Ekaterina – Kuperman Victor** Kreposť nad bezdnou. Terezínskie dnevniky 1942–1945. Jerusolim – Moskva, Gešarim – Mosty kultury 2003, s. 408.

- Marxová Alice – Pařík Arno** Měsíční krajina Petra Ginze. Kresba z terezínského ghetta ve vesmíru. In: RCH 2/2003, s. 16.
- Merová Evelyn** Další kniha o Terezíně. In: ZTi 26/2003, s. 15.
- Milotová Jaroslava** Zpráva o činnosti Institutu terezínského iniciativy. In: ZTi 24/2003, s. 4–5.
- Moulis Miloslav** Mirek Broft odešel. In: NO 20/2003, s. 4.
- Munk Jan** Památník Terezín v minulém roce. In: ZTi 24/2003, s. 6–8.
- Novák Jan** Banka Židovské samosprávy v terezínském ghettu: absurdní fikce a kulisa propagandy. Podle čl. Zbyška Šusteka. In: Jihlavské listy 31. 1. 2003.
- Naše dny se naplnily. Z historie Židů v jižních Čechách.** Sborník sestavil a vydal Jan Podlešák. České Budějovice, Klub přátel Izraele v Českých Budějovicích, Společnost pro obnovu synagogy ve Čkyni a JIH 2002, s. 304.
- Osudy lidických dětí** Vzpomínky, svědectví, dokumenty. Seps. Jolana Macková a Ivan Ulrych. Vyd. Památník Lidice. Nymburk, VEGA–L 2003, s. 103.
- Pařík Arno** Hledají se neznámá díla. Židovské muzeum píše čtenářům Roš Chodeš. In: RCH 7/2003, s. 8 a 21.
- Pavel Jiří** Hora hor Aleše Veselého. In: RCH 3/2003, s. 16.
- Pěkný Tomáš** Odešel před třiceti lety. In: ZTi 25/2003, s. 16.
- Peňás Jiří** Kniha proti zapomnění. Naše dny se naplnily. Kultura proti smrti. In: RCH 5/2003, s. 12.
- Potok Chaim** Terezínské studie a dokumenty 2002. In: RCH 1/2003, s. 9.
- Pravda Rudolf** Obrazy zašlých okamžiků. Román H. G. Adlera Panoráma vychází v českém překladu. In: RCH 7/2003, s. 14.
- Růžičková Petra** Staří muži o půlnoci. Praha, Argo 2003.
- Řepová Daniela** Slib. Praha, Argo 2003.
- Sedlák Václav** Povídání s Jiřím Pavlem vedla Anna Lorencová. In: ZTi 25/2003, s. 14–15.
- Sedláková Monika** Radostné i tragické návraty slavného dirigenta Karla Ančerla. In: Česko-budějovické listy 26. 4. 2003.
- Shlainová Margalit** Paměť naruby. Praha, Academia 2003.
- Smékalová Ilona** Odešel filozof naší národní existence. Karel Kosík (28. 6. 1926 – 21. 2. 2003). In: NO 7/2003, s. 3.
- Souhvězdí smutku.** Pevnost. Kamenná hvězda Terezín. Praha, Kant 2003, s. 116.
- Stodolsky Catherine** Emil Utitz a Terezín. In: TSD 2003, s. 169–212.
- Stránský Matěj** Ze zla je třeba si vzít ponaučení, připomínají semináře v Památníku Terezín. In: Deník Litoměřicka 18. 2. 2003.
- Die Rolle der so genannten „Einsatzstäbe“ bei der Enteignung jüdischen Vermögens. In: TStD 2003, s. 275–306.
- Úloha tzv. Einsatzstabů při zcizování židovského majetku. In: TSD 2003, s. 263–286.
- Jakob Edelsteins Bemühungen um die Rettung der Juden aus dem Protektorat Böhmen und Mähren von Mai 1939 bis Dezember 1939. Eine Korrespondenzanalyse. In: TStD 2003, s. 71–94.
- Úsilí Jakoba Edelsteina o záchranu Židů z Protektorátu Čechy a Morava od května do prosince 1939. Analýza korespondence. In: TSD 2003, s. 135–154.
- Medailonky vězňů. Osud podle fotografie. In: TL 31/2003, s. 89–94.
- Antologie českých a slovenských próz o holocaustu. Ilustr. Karel Fleischmann. Praha, Epocha 2003, s. 303.
- Die gebürtige Pragerin Malvina Schalek. In: TStD 2003, s. 145–161.
- Pražská rodačka, malířka Malvina Schalková. In: TSD 2003, s. 155–168.
60. výročí povstání ve Varšavském ghettu. In: ZTi 25/2003, s. 12–13.

- Sen mého života se splnil. Před šedesáti lety povstalo varšavské ghetto. In: RCH 6/2003, s. 8–9.
- Stuna Jan** Edmund Husserl, rodák a filozof světového jména. In: TL 31/2003, s. 156–157.
Rozhovor s Ing. arch. Jaroslavem Klenovským. In: TL 31/2003, s. 157–158.
- Svoboda Richard** Alfred Kantor (1923–2003). In: RCH 3/2003, s. 16.
Štichová Eva Odkaz Chaima Potoka. In: ZTi 26/2003, s. 14–15.
Síla lidství za dráty koncentráku. In: ZTi 24/2003, s. 11.
Vždyt je to můj vlastní příběh, to přece znám (Nobelova cena za literaturu pro Imre Kertésze, především za knihu Člověk bez osudu). In: ZTi 25/2003, s. 17.
- Štulcová Naďa** Terezínské semináře zaměřené na výuku holocaustu. In: TL 31/2003, s. 140–141.
Zpravodaj Památníku Terezín. In: TL 31/2003, s. 155–156.
- Terezín. Lieux de souffrance et d'héroïsme.** Organes de répression nazie de Terezín et Litoměřice. Prép. Vojtěch Blodig, Ludmila Chládková a Miroslava Langhamerová. Publ. Monument Terezín, Praha, V Řáji 2003, s. 72
- Terezín. Místa utrpení a hrdinství.** Nacistická represivní zařízení v Terezíně a Litoměřicích. Připravili Vojtěch Blodig, Ludmila Chládková a Miroslava Langhamerová. Vydal Památník Terezín. Praha, V Řáji 2003, s. 72
- Terezín. Places of Suffering and Braveness.** The facilities of Nazi repression in Terezín and Litoměřice. Writt. Vojtěch Blodig, Ludmila Chládková a Miroslava Langhamerová. Publ. Terezín Memorial, Praha, V Řáji 2003, s. 72.
- Theresienstadt. Stätten des Leidens und des Heldenmutes.** Die repressiven Einrichtungen der Nazis in Theresienstadt (Terezín) und Leitmeritz (Litoměřice). Vorb. Vojtěch Blodig, Ludmila Chládková a Miroslava Langhamerová. Hrsg. Gedenkstätte Theresienstadt. Praha, V Řáji 2003, s. 72.
- Tošnerová Patricia** Die Geschichte eines Briefes. Eingeschriebene Postsendungen ins Ghetto Theresienstadt und die Postverwaltung des Protektorats Böhmen und Mähren. In: TStD 2003, s. 211–239.
Příběh jednoho dopisu. Doporučené zásilky z ciziny do terezínského ghetta a protektorátní poštovní správa. TSD 2003, s. 213–234.
- Tučková Anna** Nalezené a navždy ztracené tváře. In: ZTi 26/2003, s. 15.
Tváře znovu nalezené. Oběti holocaustu ve starých fotografiích a dokumentech. In: RCH 11/2003, s. 10–11.
- Veselská Magda** Oskar Federer – podnikatel a sběratel. In: TSD 2003, s. 235–262.
Oskar Federer – Unternehmer und Kunstsammler. In: TStD 2003, s. 240–274.
- Vorlová Markéta** Do vesmíru letí kresba z Terezína. In: Lidové noviny, Praha 16. 1. 2003.
Wögerbauer Michael Kartoffeln – Ein Versuch über Erzählungen zum Ghettoalltag. In: TStD 2003, s. 95–144.
- Záruba – Vohryzková Věra** Terezín v okolí Paříže. In: ZTi 25/2003, s. 17.
Zpravodaj Terezínská iniciativa. Mimořádné vydání sestavené z prací žáků a studentů, kteří navštívili Památník Terezín. Praha, Terezínská iniciativa, březen 2003, s. 19.
- Žampach Vojtěch** Blíženci. In: NO 22/2003, s. 7–8.

Sestavila Marie Poljaková

TEREZÍNSKÉ LISTY

SBORNÍK PAMÁTNÍKU TEREZÍN

Řídí redakční rada ve složení doc. PhDr. Vojtěch Blodig, CSc.;
PhDr. Jiří Gebhart, CSc.; PhDr. Alena Hájková; Mgr. Ludmila Chládková;
doc. PhDr. Miroslav Kryl, CSc.; Miroslava Langhamerová;
PhDr. Jan Munk, CSc. a PhDr. Jan Stříbrný.

Grafická úprava: Petr Oswald s použitím obálky Milana Janáčka.

Překlad resumé: Jan Valeška (do angličtiny)
a Peter Zieschang (do němčiny).

Výkonný redaktor: Miroslava Langhamerová.

Pro Památník Terezín vydala v roce 2004

Helena Oswaldová – Nakladatelství OSWALD®, Praha.

Sazba a litografie TYPO JP, s. r. o.

Náklad 600 kusů.

ISBN 80-85433-93-1

© Památník Terezín, 2004

ním z posledních transportů z Terezína dne 23. října 1944 deportován.

Část jeho díla si návštěvníci Památníku Terezín mohli prohlédnout během měsíce května až srpna 2004 na výstavě „V zrcadle terezínského času – z akvizice Památníku Terezín v letech 1993 až 2003“, která byla instalována ve výstavních prostorech ve IV. dvoře Malé pevnosti.

Iva Gaudesová

ПАМ'ЯТНИК ТЕРЕЗІН
TEREZIN MEMORIAL
ПАМ'ЯТНИК ТЕРЕЗИН
GEDENKSTÄTTE THERESIENSTADT

